

KOMUNIKOLOGIJA

UVODNIK

Pred vama je poštovani čitatelji/ke devet radova, studenata Doktorskog studija komunikologije sa Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Sarajevu. Njihovi ozbiljni naporci da u promišljanjima i analizi vlastitog okruženja i znanja stečenih iščitavanjem recentne literature pokažu koliko, kako i zašto uopće misliti danas – kada većina ne misli, uvjerit će vas da je potraga za slobodnim i neovisnim pitanjima i odgovorima o smislu postojanja i smislu naukovanja ponajvažnije pitanje uopće. Šta se u svijetu događa? – žele odgonetnuti.

Nakon završena dva semestra na Doktorskim studijima komunikologije, ova mala zajednica istraživača u svojim ozbiljnim tekstovima propituje i iznalazi odgovore, luta i pronalazi puteve, misli i zaključuje – razuđenu i rastresitu sferu komunikologije, komukoloških i medijskih teorija, socijalnih praksi i njihovih smislova za pojedinca i društvo. Svjesni svakoga trena da je svijet koji se neprestano mijenja ujedno svijet koji ih okružuje, nadahnjuje i izaziva. Kako ga razumjeti? Kako ga popravljati? Kako mu pristupiti? Šta sve treba znati? Čemu se nadati? Koliko jedinka može doprinijeti prosocojalnim i etičkim misijama za nekoliko milijardi Sviljeta u kojemu postoje?

Kako se može misliti i tumačiti, a kako pak anticipirati budućnost iz odgovornog poimanja i razumijevanja sadašnjosti koja je tu oko nas tragali su na modulu 'Medijska futurologija'. Ovo su njihovi prihvaćeni, dodatni radni zadaci sa ovog modula. **Mr Maja Bunić** u istraživačkom eseju propituje 'Epistemologiju socijalnih mreža – kao komuniciranje ili kao dokolicu'; **MA Zlatan Mujak** istražuje u znanstvenom ogledu odnos 'Simboličke konvergencije i nuklearnu energiju: utjecaj narativa na kreaciju pronuklearne retoričke vizije i retoričkih zajednica' u savremenom svijetu; **Mr Alma Efendić** razmatra u svom eseju međuodnos i ovisnost 'Etike u komunikaciji današnjice'; **Mr Amila Smajović** analizira u analitičkom eseju piktorafsko-simboličku komunikaciju preko 'Zastava arapskog revolta'; **MA Vuk Vučetić** u istraživačkom ogledu redeskribira osjetljivi teren manipulacija i 'Medijski spektakl nestanka malezijskog aviona'; dok **MA Dario Terzić** u istraživačkom eseju propituje važno pitanje 'Farmakološko – medijske manipulacije na celuloidnoj vrpcu'; a **Mr Irena Praskač Salčin** u naučnom ogledu istražuje međuodnos 'Medijska ekologija: odnos medija prema ekološkoj krizi' u napetom svijetu XXI stoljeća; **MA Miomor Maroš** spuštajući svoje istraživačko oko na svakodnevni ekran propituje u eseju 'Elemente persuazije i manipulacije u čistom žanru (primjer reportaže)'; slično kao i **MA Maja Blaževska** koja donosi u svom eseju temeljitu analitiku 'Makedonske negacije kroz prizmu medijskog izvještavanja u zemlji'.

Bilo je zadovoljstvo saradivati sa ovim vrijednim doktorantima, budućnosti ovdašnje komunikologije, svim predavačima na prvoj godini novootvorenog studija; **Prof. dr. Emini Kečo Isaković**, **Prof. dr. Jelenki Vočkić Avdagić**, **Prof. dr. Senadinu Laviću**, **Prof. dr. Šemsi Tucakoviću te mojoj malenkosti, prof. dr. Fahiri Fejzić Čengić**.

U Sarajevu, oktobra 2014. godine

Epistemologija socijalnih mreža - komuniciranje ili dokolica

Apstrakt: U ovom radu će se razmatrati kvalitativni, spoznajni potencijali socijalnih mreža i njihov uticaj na stanje i način komuniciranja pojedinca u specifičnim uslovima moderne tehnologije s polazišta da je realnost konstruisana. Odnos između realnosti koja nam je strana, realnosti koja nam je spoznatljiva i simulacija tih realnosti predstavlja izazov za pitanja društvenih granica spoznaje u uslovima koje nam nameće elita, a posledično i društvo, kao i izazov za identitet, stanje i djelovanje ličnosti. Da li preferiramo realnost ili simulacije je izazovno pitanje na koje ne postoji konačan odgovor, ipak možemo jasno vidjeti koliko je zavodljivo ili možda nužno potencirati obris sebe kao rezultat fetiša prosječnosti. Pojam "mreža" stidno implicira automatizaciju ljudskog djelovanja u grupi, no u ovom radu će ipak biti naglasak na pojedincu kao sudioniku te mreže i njegovom potencijalu da se ostvari u mreži a da ostane jedinstven. Istovremeno, razmotrićemo potencijal istine i znanja unutar mreže kao proizvođača fragmentiranih istina i fragmenata ličnosti.

Ključne riječi: socijalne mreže, Internet, simulacija, socijalna kontrola, fragmentacija znanja

„Ako je znanje moć, onda ga nećemo naći tamo gdje su svi.
A ako je tamo, ono tada više neće biti nikakva moć.“

Konrad Paul Liessmann²

---

¹ majabunic84@gmail.com

² Liesmann, Konrad, Paul 2003, Teorija neobrazovanosti - *zablude društva znanja*, Springer-Verlag, New York, str. 46.

Simulacija i simulatori

Ako predstavimo simulacije kao raznovrsne projekcije, preslike svijeta, onda možemo i sopstvene oči smatrati dijelom projektora. Našom projekcijom i simulacijom upravlja mozak kao vrhunski simulator koji, manje ili više u skladu s većinom ostalih koji posjeduju isti simulator, kreira našu sliku svijeta. Naivni realizam je još uvijek najzastupljeniji način procjenjivanja svijeta i znanja o svijetu u laičkim krugovima, ali to i ne čudi ako znamo da još uvijek ni u intelektualnim krugovima nije sasvim prevaziđen. Pojedincu je mnogo jednostavnije, sigurnije i uvjerljivije da se osloni na svoja čula, te primjećujemo da „Većina ljudi misle da je ono što oni 'vide' upravo jedina realnost ili da svi na isti način 'vide' svijet i pojave u njemu“.³ Radi se o samo jednoj od zabluda koje sudjeluju u ličnoj simulaciji realnosti, jer „Svijet u kojem živimo, dakle, nije onakav kakav nam izgleda ili kakav se čini našim osjetilima. Mi smo u stanju da iz njega isključujemo sastavne elemente ili da mu dodajemo nepostojeće elemente. U te dvije operacije mi falsificiramo strukturu svijeta u kojem živimo i prepuštamo se subjektivnim doživljajima za koje mislimo da su jedina realnost. Ne smijemo zaboraviti na

prirodna ograničenja naših osjetila i naivno povjerenje u njihove 'izvještaje' o svijetu. Naša čula nas obmanjuju o stanju u svijetu. Spoznaje do kojih dolazimo čulima nisu u skladu sa znanjima do kojih dolazimo putem znanosti".⁴ Naša čula slikaju realnost specifičnim lećama, oblikuju je na specifičan način, u svijest registruju zvučne signale pod ograničenim rasponom frekvencija i konačno, omeđavaju svijest i kreiraju izazov za mogućnost spoznaje. Putem Interneta ćemo lako naučiti da različita živa bića (npr. pčele, mačke) ne vide svijet na isti način: „[...] svijet koji vidimo nije fizički ili 'realni' svijet – različite životinje imaju veoma različita čula, ovisno od okruženja u kojem životinje žive/djeluju“ tvrdi profesorica Lars Chittka iz Queen Mary škole bioloških i hemijskih nauka⁵. Ponekad se učini da je društvene zablude nastale djelovanjem i komuniciranjem mnogo lakše razotkriti nego zablude o materijalnom, odnosno fizičkom svijetu. Ova zabluda vjerovatno proističe iz razlike u suptilnosti i falsibilnosti stanja ili pojave onakve kakvom je doživimo. Ono što se doima lako provjerljivim često nas lakše i zavara, pod pretpostavkom da je laiku lakše dostupno. Kao što mislimo da možemo lakše prepoznati lažova nego

---

⁴ Ibid., str. 27.

⁵ BBC, Database shows how bees see world in UV, <http://www.bbc.com/news/science-environment-11971274>.

---

³ Lavić, Senadin 2014, Metodološke rasprave, FPN Univerziteta, Sarajevo, str. 26.

definisati pojave u svemiru, tako će vjerovatno prosječan korisnik internetskih socijalnih mreža teško vidjeti suptilne, a značajne promjene koje donose nove tehnologije, pa i tehnologijom uvjetovane vrste društvenih mreža. Ne treba ipak zaboraviti da je mozak zaista simulator za sve što čini našu svijest.

Ako nam je poznato da mozak čovjeka donese odluku i do deset sekundi prije nego što odluka dođe do svijesti⁶, onda se možemo pitati i koliko smo (u našoj svijesti) slobodni od simulacije na koju smo predodređeni. Ako je gazda našeg djelovanja simulator (mozak), da li je ostatak našeg tijela samo alat simulatora kojim reaguje i djeluje na okruženje prepuno drugih, sličnih i različitih simulatora, pri čemu je i naša svijest nasljedno tek sekundarni obris i sluga našeg simulatora, ali i „žrtva“ ostalih, tuđih simulatora koji su još manje bliski našoj spoznaji i razumijevanju. Baš kao u pozorištu, čini se da smo tek glumci koji pokušavaju razumjeti svog režisera i pisca, uloge koje pokušavaju doživjeti scenografiju kao realnu, kreiranu ili autentičnu viziju i razumjeti svijet i svoje mjesto u njemu. Ako imamo u vidu virtualnost koja čini čovjeka (mozak), kao i virtualnost koju čovjek čini/kreira

(društvene mreže on i off line, kompjuterske simulacije, Internet kao virtualni svijet) ne čudi da je tako teško i dugotrajno upoznavati samu planetu, živa bića, prirodne, društvene pojave, da ne govorimo o svemiru. A naročito je teško otkriti granice spoznaje i održavati kontakt ili razmjenu signala (komunikaciju) između raznih simulatora. Vremenom smo stvorili čitav svijet znakova i značenja za razmjenu od kojih je makar osnovni civilizacijski sporazumno jezik simbola i značenja zajednički zahvaljujući konvencijama. Pored bezbroj mogućnosti konflikata među raznim simulatorima, ipak se uspješno stvaraju društvene mreže. Diskutabilno ostaje da li je ili nije grupa ili masa kod čovjeka inteligentnija od pojedinca, iako mnogi (npr. Friedrich Nietzsche i Gustave le Bon) u suštini smatraju da je grupa manje inteligentna od pojedinca. Ipak, ako bismo pretpostavili da je to tačno, zašto bismo se onda čudili nedostacima socijalnih mreža? I ako smo već robovi nesvjesnog, zašto bismo se čudili relativnoj nepredvidivosti dinamike društva? Već sam okvir i obrazac koje su naučnici prepoznali kao kolektivističku ili individualističku tendenciju društva⁷, govore da čovjek kao dio društva, ali i kao pojedinac biva podređen prepoznatim zakonitostima kojima se ne može, a možda i ne pokušava, oduprijeti. Iz svih tih

⁶ Nature Publishing Group, Unconscious determinants of free decisions in the human brain
http://www.socialbehavior.uzh.ch/teaching/semsocialneurosciencespring09/Haynes_NatNeurosci_2008_ext.pdf.

⁷ Ting-Toomey, Stella 1999, Communicating Across Cultures, The Guilford press, New York, str. 66.

ovisnosti i ograničenja može se doći do zaključka o konstruisanoj realnosti, iako je već samo ograničenje čula bilo dovoljno za ideju da je realnost koju doživljavamo zapravo konstrukcija⁸. Konstruisana 'realnost' je uveliko prilagođena ograničenjima čulnih simulacija. U nemogućnosti da razumijemo svijet u cijelosti, jedino možemo pokušati prilagoditi ga sopstvenim ograničenjima, čime se često nađemo u konfliktu s težnjom ka harmoniji koja ne može postojati ako pokušavamo "saviti" silu prirode da bude most koji se naklanja našim čulima, zanemarujući mogućnost da i harmonija sama nije ono što pretpostavljamo.

Konstrukcijom online socijalnih mreža više ne moramo izaći iz stana niti trošiti enormne svote novca na telefonski račun (što je najčešće izazivalo tenzije između roditelja i njihovih ekstrovertnih tinejdžera) kako bismo bili u kontaktu sa svojim poznanicima i prijateljima. Čak ne moramo mariti za vrijeme (možemo komunicirati i iza ponoći a da nikoga ne ometamo) niti se obratiti prijatelju da bismo imali osjećaj kako smo u toku s njegovim životnim dešavanjima, jer računamo da će se bitni događaji iz njegovog života pojaviti na Facebook

profilu i u News Feedu. Potreba da se čuje glas druge osobe postala je rezervisana za uži, prisniji krug društva. Rijetke su situacije u kojima ćemo moći osobu doživjeti toliko odsutnom da se poželimo njenog (makar online) prisustva. U vrijeme kada su fiksni telefoni bili najbrži vid komuniciranja, nije se moglo očekivati od prijatelja koji je na putovanju na godišnjem odmoru da zove osim u iznimnoj nuždi. Danas se pojedinac čini pristupačnim u bilo kojoj situaciji i teško može naći opravdanje ako relativno brzo ne odgovori na poruku. Moglo bi se dugo nizati prednosti, kao i nedostaci nove mobilnosti u kojoj je *čovjek istovremeno i korisnik i server* (onaj koji služi, koji stoji na raspolaganju, na usluzi). Način da se iskoristi potencijal simulatora je višesmjeran. Pored naše urođene osobine da realnost konstruišemo zbog ograničenja naših čula, inovativnost i otkrivanje onoga što se od čula krije, omogućava nam da konstruišemo i mnoge mehanizme koji su i dalje u skladu s našom 'realnošću', a koji svojim dometom čine ekstenziju naših čula, što je zapazio Marshall McLuhan⁹. Jedna od tih ekstenzija definitivno je Internet, a njegova funkcija umrežavanja postaje sve izraženija. Gdje bi se drugo mogao usmjeriti interes prosječnog

---

⁸ von Foerester, H. 2003, Understanding Understanding: Essays on Cybernetics and Cognition, Springer-Verlag, New York, str. 211.

---

⁹ McLuhan, Marshall 1964, Understanding Media: The extensions of man, McGraw-Hill, New York str. 4.

korisnika nego prema onim iskustvima na koja je navikao, proširujući doseg postojećeg čulnog iskustva. Kao što smo našim simulatorom i njegovim kapacitetom stvorili kompjuterske servere, krug zatvaramo time što upotrebom kompjutera počinjemo imitirati njegovu genijalnu jednostavnost razmjene podataka i signala tako što svojim statusima, fotografijama, komentarima funkcionišemo kao mreža servera koji poput signalnog svjetla (pulsa) poručuju da smo funkcionalni (naš account je aktivran) i na usluzi, služeći svjetskim organima za lakšu kontrolu društva, ali i društvu koje se na ovom principu može lakše (prividno ili ne, ovisno o situaciji) samouređivati. Možda je izazov pomisliti da su protesti planirani putem online socijalnih mreža jedna od formi samouređenja, međutim jednak je izazovno i u svakom vidu društvene akcije pokušati prepoznati umiješanost skrivenih aktera iz elitnih krugova.

Kontrola, manipulacija i posljedice

Čovjek u prosjeku vjerovatno ni danas ne zna mnogo o iluzijama koje mu zamagljuju svakodnevne procjene, što ga čini povodljivim, ali ni znalač ne može u svakom momentu biti svjestan svih uticaja, prirodnih zabluda i prirode tih zabluda. Svako novo saznanje o iluzijama je korisno, ali također i zloupotrijebljeno od

elite koja kontroliše između ostalog i medije. Gdje nije riječ o direktnoj kontroli sadržaja, mogu se plasirati "viralni" sadržaji ili kontrolisati dinamika društva kroz posmatranje kretanja na socijalnim mrežama.

Mreže su korištene sve više i za organizovanje humanitarnih akcija i protesta, koje je vjerovatno mnogo lakše isplanirati putem online socijalnih mreža, nego telefonom. Već imamo bezbroj primjera kako narod, ali i policija i ostale službe, koriste socijalne mreže Facebook i Twitter u slučajevima protesta i krize, npr. Arapsko proljeće, kriza u Ukrajini i nedavni protesti u BiH. U svim slučajevima građani su koristili socijalne mreže pri agitovanju, planiranju i sproveđenju planova u akciju. Noam Chomsky za Google Talks kaže: „[...] očigledno da je Internet odlično sredstvo za istraživanje, stalno ga koristimo. Pretpostavljam da kad kažete Internet mislite na ceo IT sistem. U svakom slučaju je koristan za aktiviste i organizatore. Skoro sve što aktivisti rade podrazumeva međusobnu komunikaciju preko interneta. S druge strane, ne treba posebno isticati da je to strašno oruđe za sisteme moći koji preko njega sprovode najrazličitije oblike kontrole i dominacije. Ne treba da spominjem saznanja o NSA, otkrića Edvarda Snoudena. Komercijalne institucije, kao što je na primer Google,

koriste ga za ugrožavanje privatnosti i nezavisnosti na razne načine. Dakle, odnos snaga je onakav kakav je oduvek bio i razlika je sve veća. Sistemi koncentrisane moći će sasvim logično koristiti svaku postojeću tehnologiju za dominaciju i kontrolu”¹⁰. Chomsky dalje govori kako je vlada preko USAID-a pokušala osnovati društvene medije za Kubu pomoću kojih bi organizovali ljudi za proteste dok ti ljudi „ne bi znali za koga rade dok protestuju”, o čemu više govori Associated Press izvještaj¹¹. Praksu navedenu u ovom slučaju možemo uočiti i „prepoznati” u bilo kojim protestima na svijetu. Ipak, to ne znači da smo dokučili konačnu istinu, jer je tanka linija između spekulacije i teorije zavjere.

Promoteri ili „misionari” vjerskog fanatizma također koriste socijalne mreže za agitovanje, propagiranje svog načina vjerovanja i gledišta na svijet, najčešće birajući mlade naivne osobe, neizgrađene ličnosti za persuazivno djelovanje. Online novine sa člancima iz područja popularne nauke koji su fragmentirani i/ili pogrešno interpretirani također često služe samo za privid znanja, vijest koja kratkotrajno fascinira i bori se protiv predrasuda

¹⁰ Izvor prijevoda: Peščanik.net, Upotreba interneta, <http://pescanik.net/2014/04/upotreba-interneta/>.

¹¹ Voice Of America, AP Report: US Secretly Created Cuban Social Media Network, <http://www.voanews.com/content/ap-report-us-secretly-created-cuban-social-media-network/1885557.html>.

stvarajući među čitateljstvom nove predrasude i zadovoljenje sopstvenim (ne)znanjem i (ne)informisanošću. Korisnici niti imaju naviku da provjeravaju interpretaciju naučnih novosti, niti mogu lako provjeriti u naučnim izvorima, jer su mnoga naučna istraživanja na koja se pozivaju još uvijek nedostupna online korisnicima bez pretplate.

Problem potencijala za spoznaju u informatičkom svijetu prepoznatljiv je tek kada se susretнемo s posljedicama nepoznavanja uzroka. Iluzija da smo sami uzrokovali neku pojavu svojom odlukom ili „s punom sviješću i zdravim razumom” (isto što se očekuje i kada pišemo oporuku ili bilo šta što se pravno vrjednuje), da je naše djelovanje rezultat isključivo naše odluke predstavlja perfidni način da se skriju pravi uzroci i uzročnici. Često je ono što odlučuje naše djelovanje tek posljedica određenog akta koji bi nas, da smo upoznati s njim, odvratio od donesene odluke, što najbolje opisuje naredni primjer.

Mnogima je poznato da je posljednjih godina aktuelna i popularna (dez)informacija o štetnosti imunizacijskih vakcinacija koje imaju za cilj sprječavanje pojave i širenja infektivnih bolesti. Vakcinacije su spriječile širenje mnogih bolesti, a opasne nuspojave, posljedice su vjerovatno jednako rijetke kao i kod mnogih tableta koje se često koriste. Ipak,

u posljednje vrijeme se na socijalnoj mreži Facebook javlja otpor prema vakcinaciji i neki roditelji izražavaju strah i sumnju da će trajno oštetiti svoje dijete ako ga vakcinišu. Roditeljski osjećaj odgovornosti je veliki i jednak može uzrokovati suprotno od cilja, a cilj je briga i dobro djeteta. Pokazalo se da je zapravo jedan od uzroka širenja straha od vakcinacije taj što je CIA koristila imunizacijski pregled da preko krvi pacijenata i njihovog DNA uđe u trag Osami bin Ladenu, otkrivajući ko su mu srodnici¹². Jedna od direktnih posljedica špijunskog djelovanja je ubijanje i istjerivanje zdravstvenih radnika iz Pakistana, te povećanje zaraze poliovirusom u Pakistanu u odnosu na druge zemlje u kojima je endemičan. „Kolateralna šteta“ špijuniranja često je veća nego što se može prepostaviti. Stvarajući nepovjerenje među ljudima ono se dalje širi a izvor i uzrok nepovjerenja se u prenošenju sekundarne oralnosti gubi i zamjenjuje globaliziranjem i teme i uzroka i posljedica. Često se kaže da je strah sredstvo kontrole društva, međutim ponekad taj strah izmakne kontroli i postigne se kontraefekat, koji nije u interesu niti elite, niti društva. Vlastela u srednjem vijeku nije mogla izbjegći kugu

koja ne bira po staležu, pa tako ni danas opasnost epidemije ne zaobilazi ni elitne slojeve društva. Korisnici socijalnih mreža većinom brinu samo za direktne posljedice špijuniranja na socijalnim mrežama, a možda ipak nedovoljno o „zakulisnim radnjama“ koje mijenjaju uzrok i svrhu formiranog stava. Ne samo da na Internetu trebamo sumnjati u zvanične informacije službi, nego trebamo sumnjati i u same sumnje. Nemogućnost da se pravovremeno informišemo, ali ne samo informišemo nego i znamo, tjera nas u beskonačnost sumnje. Na socijalnim mrežama se vrši napad na zvanično ustanovljene činjenice i političkih i naučnih institucija, kao posljedica stečenog nepovjerenja i događaja koji apeluju na opreznost. Sumnja mase za sada je poput strijelca koji ima povez preko očiju. On osjeti šumove oko sebe i puca naslijepo na nevidljive neprijatelje, a možda pogodi upravo sopstveno dijete. Što je manja njegova sposobnost da prepozna opasnost, to je veća paranoja, pa će uskoro šumovi početi i da se pričinjavaju. Njegov neprijatelj može biti prisutan i može biti u blizini, ali s povezom i najbolji strijelac promaši. Tako i mi, odsječeni od znanja i sve više paranoidni, počinjemo s dobrim namjerama činiti bez znanja šta i zašto činimo. Prezir prema špijunima vodi u sasvim logičnom smjeru da su posljedice razočarenja i bijesa raširene prema Evropi i

---

¹² The Washington Post, CIA: No more vaccination campaigns in spy operations, http://www.washingtonpost.com/world/national-security/cia-no-more-vaccination-campaigns-in-spy-operations/2014/05/19/406c4f3e-df88-11e3-8dcc-d6b7fede081a_story.html.

Americi i da su prve žrtve oni koji manje znaju. Time se krug zatvara i oni koji špijuniraju i kontrolišu veći dio svijeta imaju priliku vidjeti posljedice manipulisanja povjerenjem i na kraju neznanjem. Neznanje kao vid kontrole i privid znanja pri ruci koji se stiče kao usputna posljedica slobodnog Interneta kao izvora znanja, omogućava još lakšu manipulaciju kojoj pomažu i mainstream mediji i novinari.

Sead Alić primjerom slučaja Ive Sanadera koji je osuđen za korupciju ukazuje na problem današnjeg nekritičkog pristupa novinarstvu kao profesiji koja se također nalazi pred izazovom novog vremena i novih medija, te njihovu neadekvatnu reakciju objašnjava medijskim komunikacijskim stampedom¹³. Neznanje kao posljedica masovne medijske hipnoze, hiperprodukcije vijesti, masovne reprodukcije svake pojedinačne vijesti i opštedruštvene ravnodušnosti i egocentrizma skrivenim iza rutinskog shareovanja fotografija siromašnih ljudi koji mole za pomoć i novinskih članaka, uz osjećaj zadovoljavajućeg nivoa građanske svijesti i suošjećanja čini stampedo polusvjesnih servera koji *služe i bivaju usluženi jednostavnošću*.

Direktnost ili *doživljaj*

neposrednosti kao posljedica stalnog, automatizovanog ažuriranja Facebook News Feeda poziva na stalnu radoznalost. Dozirani tekst Twittera, njegova limitiranost koja neiskazano očekuje čak i skraćivanje linkova asocira na elitizam brzine i konciznosti. Pokušavamo imitirati „jednostavnost“ kompjuterskog prijenosa podataka i treniramo se na neekonomičnu štednju našeg simulatora (mozga). Jednostavnost očekuje i jednostavne istine. Da ili ne, nule i jedinice su očekivani način našeg funkcionisanja unutar kojeg ćemo odlučiti da li je vakcinacija štetna ili ne, da li je vijest o štetnosti vakcinisanja true ili false. Ono što ne možemo učiniti je da pritisnemo cancel kada virus uništi naš sistem (organizam) zbog pogrešne vijesti koja nam je bugovala racionalnost i instalirala strah. Preko te vijesti ćemo dobiti virus poput polio virusa koji može da hendikepira stub ili osnovu našeg materijalnog svijeta, a sve je počelo tek kao vijest, kao priča, kao program (simulacija) kojem je potreban organizam (otjelotvorenje) da bi zaživio, da bi se ostvario. Otkrivajući kompleksnost svijeta unutar njegove suštinske jednostavnosti, nadograđujući kompleksnost zahvaljući tom otkriću, došli smo u situaciju da koristimo svoje spoznaje kako bismo učinili život naizgled jednostavnijim, okrećući leđa dalekim i stranim uzrocima, držeći se trenutka koji se ponekad, uprkos

¹³ Alić, Sead 2013, “Komunikacijski stampedo”, Sarajevski žurnal za društvena pitanja, vol.2 br.2, str. 116.

našim željama, pokazuje ovisan o uzrocima koje ne želimo niti imamo vremena znati. Nemamo vremena, jer štedimo naše ionako ograničene kognitivne resurse¹⁴. Prema Schrammovom razlomku selekcije¹⁵ čovjek će birati sadržaj koji najviše nagrađuje, a najmanje napora iziskuje. Autori Stanley J. Baran i Dennis K. Davis navode kako je vjerovatno lakše dobiti servirane vijesti na televiziji, nego tražiti vijesti online, ali da osoba može izabrati ipak online vijesti jer taj veći napor možda nosi i veću nagradu. Ali svakako se pazi na odnos nagrade i napora, odnosno čovjek će birati onu aktivnost koja će donijeti veću nagradu nego napor. Na online socijalnim mrežama se upravo najbolje vidi taj smjer, možda čak i namjera, da se nagradi čovjekovo prisustvo, zbog čega se i stvara ovisnost. Ovisnost koja će nas staviti u ulogu servera, daće nam posao i nagradu. Dok dajemo službama informacije o sebi i drugima vrijedno i ažurno, trošeći naše vrijeme i pažnju na sebe kao brand i automatizaciju opet serviranih vijesti u News Feedu (zašto bismo tražili po Internetu kada možemo putem stranice medijske kuće na Facebooku saznati i komentarisati šta je najbitnije, a istovremeno imamo i prijatelje koji će

određenim vijestima dati važnost i prenijeti je nama), zauzvrat dobivamo pažnju drugih, pažnju naših kontakata od kojih očekujemo like, komentar, poruku i zapitamo se o našem odnosu ako like ne dobijemo. Ovaj sistem nagrade (a možda ipak kazne?) vezuje pojedinca za njegovo „ja” više nego ikad. Njegovo „ja” je ucijenjeno na prisustvo kako bi pratio koga koliko zanima i zauzvrat bio pod kontrolom onih koji nas vezuju našim slabostima. Da bi krug opijenosti bio potpun, ono što dijelimo s drugima ne smije biti većinom izraz lične kreativnosti, već to moraju biti već spremne vijesti, već spremna besplatna muzika i spotovi (npr. Youtube), a ono malo kreativnosti koja se otrgne svodi se na imitiranje pop-kulture, šale, pošalice i nonsens kao najlakši put kojem težimo. Sve što je naporno je nepopularno, sve što je „teško” je zanemareno i ignorisano. Moć navike da sami odaberemo podređenost i privid demokratije, jer sve drugo nam je strano i prenaporno. Znanje košta i vremena i novca, ali i napora. Tu smo da se zabavimo. Kontrolisano. Jer tu smo da (se) kontrolišemo i da (nas) kontrolišu. Zabavom.

¹⁴ Baran, Stanley J., Davis, Dennis K. 2012, Mass Communication Theory: Foundations, Ferment and Future (6th edition), Wadsworth, Cengage Learning, Boston, str. 266.

¹⁵ Ibid., str. 243 – 246.

Odraz odraza ličnosti i društvena mimikrija

Psiholozi u posljednje vrijeme zapažaju porast u narcisizmu¹⁶, dok drugi stručnjaci dovode u pitanje takve rezultate i zaključke¹⁷. O narcisizmu postoje i istraživanja i spekulacije, ali ne čudi da i psiholozi već intuitivno upravo istražuju nivoe narcisizma kroz online socijalne mreže. Online socijalne mreže su dobar poligon za naučna istraživanja i društveno dobro, a ne samo za kontrolu kroz nauku i kroz špijuniranje. Ipak, indikativno je psiholozima vjerovatno isto ono što i laicima u području psihologije i ostalih društvenih polja, a to je činjenica da su se ljudi socijalnim mrežama posvetili, te da je ta posvećenost usmjerenata na tačno određen način. Đorđe Obradović, govoreći o „odrazovima odraza stvarnosti” i sjenama koje odražavaju ukazuje da postoji čak pet zbilja od kojih se samo prva zbilja može nazvati istinom¹⁸. Sve ostale „zbilje” su medijatizovani obrisi.

---

¹⁶ Twenge, Jean M., How dare you say narcissism is increasing, <http://www.psychologytoday.com/blog/the-narcissism-epidemic/201308/how-dare-you-say-narcissism-is-increasing>.

¹⁷ The New York Times, Quenqua, Douglas, Seeing narcissists everywhere, <http://www.nytimes.com/2013/08/06/science/seeing-narcissists-everywhere.html>.

¹⁸ Obradović, Đorđe, “Medijski prikaz zbilje ili sjenine sjene sjena odrazova odraza stvarnosti”, 2007., MEDIANALI - znanstveni časopis za medije, novinarstvo, masovno komuniciranje, odnose s javnostima i kulturu društva, Vol.1 No.2 Studeni 2007. str. 90.

A obrisi su upravo ono što i želimo vidjeti, čuti, znati o sebi. Fenomen fotografisanja u toaletu za Facebook profil se može objasniti ako pretpostavimo da je svaki novi vid simulacije kojoj nas uče mainstream mediji našem simulatoru mezimče. Inteligentni simulator imitira opštu, popularnu kulturu photoshop zbilje modnih, celebrity magazina i shvatio je da će odrazom odraza svoga lika kroz dvostruki filter (ogledala i leće fotoaparata) i u zatvorenom prostoru sa kontrolisanim izvorom svjetlosti postići efekt filtrirane slike poput one kojom nas svakodnevno usmjeravaju mainstream mediji. Svi koji se na takvom mjestu slikaju znaju da to nije za ugled najbolje mjesto, ali zato jeste najbolji dojam o ličnosti, u njihovoј percepciji to je najbolji odraz lica koje predstavlja ličnost. Odraz odraza ili obris obrisa zbilje je društvena uloga. Šaljemo onakve signale koji će poslati pozitivan feedback, makar to značilo da fragmentiramo, selektujemo i cenzurišemo „vijest” o sebi samima. „Autocenzura ličnosti” radi društvene prihvaćenosti oduvijek je postojala, što vidimo kroz strategije komunikacijskog prilagođavanja Howarda Gilesa i Poweslanda¹⁹, kao i „face negotiation”

---

¹⁹ Giles, Howard, Coupland, Justine, Coupland, Nikolas 1991, Contexts of accommodation : developments in applied sociolinguistics, Cambridge University Press, UK, str. 27.

teoriju Stelle Ting-Toomey²⁰, međutim sada je adaptacija doživjela preobražaj i novu dimenziju gdje svako ima priliku više nego uživo brandirati sebe filtrirajući svoj izgled i svoju ličnost u skladu s masovnom kulturom²¹. Masovna kultura je našla još jedno ogledalo u kojem njen odraz ima specifičan profil. Lice kao kulturološki fetiš dobiva još jedan reflektor, ali i mnogo više nego što je potrebno jednoj „pozornici”, jer prema Jean Baudrillardu „ [...] iščeznuće [...] pozornice izlaže se načelu opscenosti, pornografskoj materijalizaciji svega²² [...] Opsceno je sve što je beskorisno vidljivo, bez nužde, bez želje i učinka. Što prisvaja tako rijedak i dragocjen prostor pojavnog. Ubojstvo slike događa se tako u toj prinudnoj vidljivosti kao izvoru moći i nadzora, čak s onu stranu »panoptičnoga«: više nije riječ o tome da se stvari učine vidljivima nekom vanjskom oku, nego da ih se učini transparentnim samima sebi. Moć nadzora kao da je pounutrašnjena, a ljudi više nisu žrtve slika: i oni se sami preobražavaju u slike²³“. Naizgled izbor, „prinudna vidljivost kao izvor moći i nadzora“ je na društvenim mrežama primjetna. Dio prinude masovne kulture se

vrši kroz otuđivanje i brisanje iz sjećanja. Čovjek je zaboravljen ili ignorisan, te propušta mnoge željene interakcije s prijateljima ako nije priključen na Facebook. Njegovo odsustvo se tretira kao njegova odluka da ima manje kontakata, komunikacije sa svojim prijateljima, a ne kao odluka tih prijatelja da ga zanemaruju jer nije prisutan na socijalnoj mreži. Očekivana frekventnost komuniciranja za određeni nivo prisnosti se povećava, kao i određena frekventnost prisutnosti na mreži.

Facebook ili „knjiga lica“ postigla je i to ubistvo značenja našeg lica i ličnosti kroz mrtvu sliku s malo riječi čije značenje je također izgubljeno u transu vječitog citiranja. Ono što čini moderne medije sekundarnom oralnošću²⁴ simbolično možemo vidjeti i kroz citate učenih ljudi koji se danas na Facebooku dijele kao što se razmjenjuju pretežno vicevi i tzv. „usmena književnost“ u oralnoj kulturi. Primjećuje se uloga dijeljenja kao impresije ličnosti koja se prepozna i zadovolji isječkom života knjige, oduzimajući joj istovremeno taj život jer citiranje postaje samo sebi svrha. Pojedinac se zadovolji isječkom knjige kao što se zadovoljava i Facebookom kao isječkom sopstvene ličnosti. Akcenat je ipak na brzini i vječitoj potražnji čovjeka da impresionira i da bude impresioniran.

²⁰ Ting – Toomey, Stella 1999, *Communicating across cultures*, The Guilford Press, New York.

²¹ McQuail, Denis 2010, *McQuail's Mass Communication Theory* (6th Edition), SAGE Publications, London str. 60 – 61.

²² Baudrillard, Jean 2006, *Inteligencija zla ili pakt lucidnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb, str. 21.

²³ Ibid., str. 30.

²⁴ Ong, Walter J. 2002, *Orality and Literacy*, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York, str. 10.

Komunikacija postaje hedonistički poriv razmjene minijaturnih monologa i njihovog odobravanja. Dislike opcije nema, a i da ima, ona bi bila samo zaokruženo svodenje ličnosti na izjašnjavanje o značenju koje je mrtvo samim tim što se pokušalo naći na Facebooku. „Pisanje čini da se riječi doimaju sličnima stvarima [predmetima, objektima] jer mi mislimo o riječima kao vidljivim oznakama koje signaliziraju riječi dekoderima: mi možemo vidjeti i dotaći takve upisane 'rijec' u tekstovima i knjigama. Pisane riječi su ostaci [ili ostavština].”²⁵, kaže Walter J. Ong. Razlika između pisane knjige kao ostavštine, ostatka i Facebooka ostaka je što su Facebook ostaci veoma često tek ponavljanje i redistribucija fragmenata originalne književne ostavštine kao cjeline, bez potrebe za znanjem o cjelini. Prema Ongu, „pisanje tiranski zaključava [rijeci] u vizuelno polje zauvijek”²⁶. Tiranija vizuelnog na Internetu najbolje je upotpunjena i „otjelovljena” na socijalnim mrežama poput Facebooka. Otjelovljena riječ, rečenica odvojena od cjeline postaje cvijet otgnut iz ikebane kao forme i cjelovite poruke, otuđena od aranžmana, duha i kompozicije. To otjelovljenje je u smjeru minimalnog, ali ne i minimalističkog, jer minimalizam je

umjetnički smjer, a umjetnost podrazumijeva prisustvo duha, dok je na socijalnim mrežama tijelo Baudrillardovski lišeno duha. Čak i poezija na društvenim mrežama postaje tek ukras kojeg valja nagraditi i za koji se čeka jeftina nagrada koja govori o ukusu i vrijednosti onoga koji dijeli, više nego o dijeljenom. Kada Baudrillard govori o opscenom kao beskorisno vidljivom, to možemo prepoznati kroz repetitivnost na socijalnim mrežama i kod običnih korisnika i kod Facebook stranica. Korisnici Facebook profila ponavljaju kroz manjak kreativnosti, kroz reshareovanje, a uređivači Facebook stranica pored prenošenja sa tuđih web stranica, još i ponavljaju sopstveni sadržaj stranice u razmaku od nekoliko dana. S osrvtom na metafiziku predstavljanja o kojoj govori Baudrillard, gdje se potpis „okreće oko sebe u prinudnu ponavljanju koda”²⁷, jedan profil iz knjige lica insistira na stalnom simboličkom potpisivanju, gdje „potpis” uprkos različitim formama poput slike, teksta ili snimka prepoznajemo u njegovoj jednostavnoj svrsi - da obavijesti o jednom postojanju, o jednom životu, signalu koji obavještava one koji nadgledaju da je server funkcionalan i da ispunjava svrhu povezanosti i razmjene ponavljanja. Tu

²⁵ Ibid., str. 11.

²⁶ Ibid.

²⁷ Baudrillard, Jean 2001, Simulacija i zbilja, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb, str. 104.

prepoznajemo „viđenje u beskraj”²⁸ gdje je „beskrajna refrakcija samo druga vrsta serijalnosti: stvarno u njoj više ne razmišlja o sebi, ono se zapliće u sebe do iščeznuća”²⁹. Samodestruktivnost čovjeka ili ipak ubistvo realnosti koju prepoznajemo u svakom novom vidu simulacije neophodna je manjkavost čovjekove nemoći da sebe upozna i predstavi kao cjelinu drugima. Simplifikacija alata za predstavljanje sebe pomaže nam da se ne mučimo previše oko *načina* koliko oko nagrade. Nije svako vrijedan biografije, ali svaki simulator jeste vrijedan nagrade i discipline stabilnosti i harmonije kao privida koji sa sobom nosi očekivano. Sve što Facebook nudi je i stabilno i očekivano i praćeno, a svi smo vrijedni praćenja.

Zavodeći sebe sopstvenim obrisima i imitacijom komunikacije fragmentiramo već autocenzurisani obris ličnosti još jednom pregradom, pregradom transformacije ličnosti kroz dvostruko staklo. Znati samoga sebe, odnosno vidjeti realnost sebe, postaje još veći izazov, postaje čak i nepoželjno. Pogled u sebe kroz dvostruko staklo nametnuti je ideal (bez)ličnosti masovne kulture. Pojedincu u masi preostaje da se brani društvenom mimikrijom kakvu nam upravo socijalne mreže omogućavaju – unutar njih svi možemo biti sve što je masi poželjno,

dovoljno je samo ekstraktovati iz stakla najbolju fotografiju obrisa lica postignutu u toaletu, dovoljno zamagljenu da ne djelujemo specifični i drugačiji, dovoljno oštru da se zamagljenost ne primijeti. Stav i maska su već naučeni iz modne industrije, a fotografski filter otkriven intuitivno, kao posljedica talenta koji se stiče povećanjem narcisizma u društvu. Ova mimikrija je rezultat potrebe da se odbranimo od nepovoljne različitosti i specifičnosti. Socijalne mreže nam omogućavaju da budemo kao i svi ostali, ali samo ako imamo dovoljan broj kontakata na listi, u prosjeku oko tri stotine. Ako je broj mnogo niži, možemo osjetiti potrebu da ga sakrijemo, kako bismo ostali u prosjeku i prosječni. Mimikrija koja nam je omogućena socijalnim mrežama oslobađa nas opasnosti spontanog komuniciranja, chat je opcionalan, „vidljivost” na chatu je opcionalna, ono što nas odaje je aktivnost. Uviđamo fragmentaciju književnog djela, fragmentaciju znanja kroz poruke, fragmentaciju ličnosti kroz odraze. O nivou opscenosti kroz našu sveprisutnost Baudrillard kaže: „Mogli bismo tako reći da je iza svake slike nešto iščeznulo (upravo to izaziva dvosmislenu opčaranost slikom: to da je u njoj nešto iščeznulo). Ikonoklasti su to dobro bili shvatili kada su ikone smatrali načinom da iščezne Bog (no, možda je sam Bog bio izabrao

²⁸ Ibid., str. 10.

²⁹ Ibid.

iščeznuće iza slike?). Danas u svakom slučaju ne iščezava više Bog, nego iza naših slika nestajemo mi. Nema više opasnosti da nam se ukrade naša slika ili izmami naša tajna. Mi više nemamo ni jedno, ni drugo. Nemamo više što skrivati u toj Integralnoj stvarnosti koja nas okružuje. To je istodobno znak naše konačne transparentnosti i naše potpune opscenosti. [...] S analognom slikom nestaje i bit fotografije. Ona je još svjedočila konačnoj, izravnoj prisutnosti subjekta pri objektu. Ona se odgađa u rasplinjavanju i mnoštvenosti slika bez referenta, u numeričkom zapljuskivanju koje nas očekuje³⁰. Ipak, Baudrillard ukazuje da su oni koji tvrde da preziru i poriču božanske ikone „upravo oni koji su im priznavali njihovu pravu vrednost, nasuprot idolopoklonicima koji su u njima videli samo odraze i zadovoljavali se da obožavaju boga u malome.³¹“. Svemoć ikona se, prema Baudrillardu ogledala u njihovoj sposobnosti da „izbrišu boga iz ljudske svesti i tu istinu koja se u njima može nazreti, razornu, uništavajuću, da bog nikad nije postojao, da je uvek postojao samo njegov simulakrum, odnosno, da je bog oduvek bio samo

sopstveni privid³²“. Ikone su zapravo demaskirale onog ko je boga kao takvog stvorio, demaskirale su njegov čovječiji lik koji odaje nesavršenstvo. Naizgled je na socijalnim mrežama drugačije – mogućnost da se predstavimo „savršenijima“ nego što jesmo, dijeleći odraze odraza sebe sa drugima, oslobađa nas društvenog pritiska. To „savršenstvo“ je, međutim, kreacija industrije koju konzumiramo. U ovom slučaju, kao i u većini drugih, imitacija čini vjernog konzumenta.

Ipak, onaj ko je sposoban osjetiti, primijetiti nedostatak cjeline svojim nesavršenim osjetilima i simulatorom, prepoznat će manjkavost simuliranog savršenstva nesavršenog simulatora. Stoga na socijalne mreže prvenstveno treba gledati kao na virtualnu igru odraza unutar koje je moguće steći kontakte iz bilo kojeg dijela svijeta, možda čak i informaciju kao fragment novog i zanimljivog što ćemo zaželjeti da spoznamo, ali rijetko i samo znanje ili spoznaju.

Zaključak

Otjelotvorene odraze odraza sebe na socijalnim mrežama predstavlja ostatak ili ostavštinu pojedinca. Kao što je i

³⁰ Baudrillard, Jean, Inteligencija zla ili pakt lucidnosti, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006, str. 31.

³¹ Baudrillard, Jean, Simulakrumi i simulacija, Svetovi, Novi Sad, 1991, str. 9.

³² Ibid., str. 8.

upisana riječ objektizovana ili opredmećena svojim utiskivanjem, tako se i mi objektizujemo stalnim „potpisivanjem” na socijalnim mrežama. Kada sebe opredmetimo unutar sopstvene simulacije, postajemo mrtvi objekat koji u pokušaju usavršavanja otkriva sopstveno nesavršenstvo. Onaj dio naše ličnosti koji otjelotvorimo na socijalnim mrežama postaje devalviran jednako koliko i svaka ponovljena, pohvaljena rečenica koju predstavimo kontaktima.

Kreativnost i specifičnost izvan masovne kulture već samim činom dijeljenja gubi na vrijednosti, jer nailazi na nerazumijevanje, s pravom – jer se

pojavljuje na pogrešnom mjestu, ali i na očekivane reakcije laskanja, čija očekivanost i repetitivnost sama po себи čini besmislenim svako djelovanje i ubija racionalnost kritičkog uma unaprijed upozoravajući na nepoželjnost njegove manifestacije.

Prosječnost je podržavana od elite koja nas trenira da se zadovoljimo fragmentiranim istinom. Takvu istinu dobivamo ne znajući izvore i uzroke pokreta u koje se uključujemo na mrežama i stavova koje usvajamo. Umjesto hljeba, učimo se cijeniti mrvice kao naslijedene navike zadovoljstva neznanjem koje je cilj i da zadržimo.

Literatura

Knjige

1. Adorno, Theodor W. 2005, *The Culture Industry: Selected essays on mass culture*, Routledge Classics, Taylor & Francis e-Library, London and New York.
2. Baran, Stanley James; Davis, Dennis K. 2012, *Mass Communication Theory: Foundations, Ferment and Future*, Wadsworth, Cengage Learning, Boston.
3. Baudrillard, Jean 1991, *Simulakrumi i simulacija*, Svetovi, Novi Sad.
4. Baudrillard, Jean 2001, *Simulacija i zbilja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
5. Baudrillard, Jean 2006, *Inteligencija zla ili pakt lucidnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb.
6. Ellis, Donald G. 1999, *Crafting Society : Ethnicity, Class, and Communication Theory* LEA's Communication Series, Lawrence Erlbaum Associates, Inc, 10 Industrial Avenue, Mahwah, NJ.
7. von Foerester, Heinz 2003, *Understanding Understanding: Essays on Cybernetics and Cognition*, Springer-Verlag, New York.
8. Giles, Howard, Coupland, Justine, Coupland, Nikolas 1991, *Contexts of Accommodation: Developments in Applied Sociolinguistics (Studies in Emotion and Social Interaction)*, Cambridge University Press, UK.
9. Lavić, Senadin 2014, *Metodološke rasprave: Epistemološko-metodološki pristup*

znanosti, Fakultet političkih nauka Univerziteta, Sarajevo.

10. Liessmann, Konrad Paul 2008, Teorija neobrazovanosti - *zablude društva znanja*, Jesenski i Turk, Zagreb.
11. McLuhan, Marshall 1964, Understanding Media: The Extensions of Man, New York: McGraw-Hill.
12. McQuail, Denis 1976, Uvod u sociologiju masovnih komunikacija, GLAS, štamparsko-izdavačko preduzeće Beograd, Vlajkovićeva 8.
13. McQuail, Denis 2010, McQuail's Mass Communication Theory (6th Edition), SAGE Publications Ltd, London.
14. Mead, George Herbert 1934, Mind, Self and the Society: From the Standpoint of a Social Behaviorist, University of Chicago Press, USA.
15. Ong, Walter J. 2002, Orality and Literacy: The Technologizing of the Word, Routledge, Taylor & Francis Group, London and New York.
16. Taylor, Paul A., Harris, Jan Ll. 2008, Critical Theories of Mass Media: Then and Now, McGraw-Hill Open University Press, Berkshire, England.
17. Ting-Toomey, Stella 1999, Communicating Across Cultures, The Guilford Press, New York.

Naučni časopisi

1. Alić, Sead 2013, "Komunikacijski stampedo", *Sarajevski žurnal za društvena pitanja*, vol.2 br.2, str. 111-121.
2. Obradović, Đorđe 2007, "Medijski prikaz zbilje ili sjenine sjene sjena odrazova odraza stvarnosti", MEDIANALI - *znanstveni časopis za medije, novinarstvo, masovno komuniciranje, odnose s javnostima i kulturu društva*, Vol.1 No.2, str. 87-101.
3. Siong Soon, Chun, Brass, Marcel, Hans-Jochen Heinze, John-Dylan, Haynes 2008, "Unconscious determinants of free decisions in the human brain", *Nature Neuroscience*, Vol. 11, No. 5, str. 543 – 545.
Dostupno online, [datum pristupa stranici: 05.06.2014],
http://www.socialbehavior.uzh.ch/teaching/semsocialneurosciencespring09/Haynes_NatNeurosci_2008_ext.pdf.

Online izvori

1. Noam Chomsky, Talks at Google, [datum pristupa: 05.06.2014],
<http://youtu.be/Y3PwG4UoJ0Y> ; Izvor prijevoda: Peščanik.net
<http://pescanik.net/2014/04/upotreba-interneta>.
2. Voice Of America, AP Report: US Secretly Created Cuban Social Media Network,

[datum pristupa: 05.06.2014], <http://www.voanews.com/content/ap-report-us-secretly-created-cuban-social-media-network/1885557.html>.

3. The Washington Post, CIA: No more vaccination campaigns in spy operations, [datum pristupa: 05.06.2014], http://www.washingtonpost.com/world/national-security/cia-no-more-vaccination-campaigns-in-spy-operations/2014/05/19/406c4f3e-df88-11e3-8dcc-d6b7fede081a_story.html.
4. Twenge, Jean M, Psychologytoday.com, How dare you say narcissism is increasing, [datum pristupa: 05.06.2014], <http://www.psychologytoday.com/blog/the-narcissism-epidemic/201308/how-dare-you-say-narcissism-is-increasing>.
5. The New York Times, Quenqua, Douglas, Seeing narcissists everywhere, [datum pristupa: 05.06.2014], <http://www.nytimes.com/2013/08/06/science/seeing-narcissists-everywhere.html>.

The Epistemology of Social Networks - Communicating or Leisure

In this paper, we will consider the qualitative, cognitive potentials of social networks and their influence on the way and state in which individuals communicate under the specific conditions of the modern technology, assuming that the reality is constructed. The connection between the unknown reality, the knowable reality and the simulations of these realities, represents a challenge for the questions of the social limits of cognition, in terms imposed on us by the elites and consequently by the society itself, as well as the challenge for identity, action and state of person. Whether we prefer reality or simulations is a challenging question which doesn't come with the ultimate answer. However, we can still see how seductive or maybe necessary it is to emphasize our reflection as a result of the *mediocrity fetishism*. The term „network“, timidly suggests the automatization of human action in a group, but in this paper the emphasis is on an individual as a participant of that network and his potential to realize himself on the network while still remaining unique. At the same time, we will consider the potential of truth and knowledge inside the network as the producer of fragmented truths and fragmented personalities.

Keywords: social networks, Internet, simulation, social control, knowledge fragmentation

mr. sci. Alma Efendić¹

Etika u komunikaciji današnjice

Sažetak: Cilj do kojeg ovaj rad treba da stigne *nalazi se na raskršću etike, komunikacije, današnjice i futurologije*. Ukoliko to uspije smatrati ču da je današnjica najteži futurološki period, a etika u procesu komuniciranja najsvjetlijia tačka ljudskog bivstvovanja. U ime tog cilja valja potisnuti strah od uhođenja na internetu i socijalnim mrežama, isključiti telefon i barem na neko vrijeme zažmiriti pred televizorom. Ko zna možda se i začuje kako neko dijete lista knjigu ili svira etidu?

Ključne riječi: *etika, moral, komunikacija, današnjica, religija, globalizacija, multimedijalno*

---

¹ san_85@windowslive.com

Duša i etika

Pitanje etike u komunikaciji današnjice obrnuto je proporcionalno ekspanziji novih znanja i tehničkih napredovanja. U sveopćoj trci savremenog doba, pa i trci za znanjem i učenjem, gubimo sebe iznutra, onu rezervu iz koje bismo uvijek trebali crpiti ono naše najbolje i za sebe i za druge. I dok razvijamo duh konzumerizma, kao da gubimo pozitivni ritam duše.

Savremeni čovjek ili čovjek savremenog doba sve manje je zabrinut za svoju dušu i za sliku sebe posebnog, jedinstvenog i pomalo samozatajnog. Sve više smo „uniformirani“. U izgledu, u govoru, u postupanju. Sve manje smo svoji i spremni darivati drugome najbolje od sebe. Sve više manipuliramo i sve češće smo izmanipulirani. I sve trpimo.

I kao da nam je do svega stalo više nego do plemenitosti i čistote vlastite duše. A, još je Sokrat kazao da: “Naš najvažniji cilj u životu treba da bude uzdizanje naše duše; Drugim riječima, napredak naših duhovnih i moralnih moći. Da svakim danom sve više prosvećujemo svoj duh i svakim danom se osjećamo sve više slobodnim i boljim.”²

² Mudremisli.net, Sokrat,
<http://mudremisli.net/sokrat-citati-izreke-mudre-misli/#zWWQKQ9TTZjMYOOp>.

No, da li je moguće biti boljim ako o etici ne spoznajemo ništa novo, ako je ne slijedimo?

Šta je etika?

„Etika je grana filozofije koja se bavi moralnom komponentom ljudskog života i obično se naziva filozofija morala“³. Sudeći prema ovoj definiciji, a imajući pri tome u vidu i Dejevo naznačavanje porijekla riječi moral i etika,⁴ etika je ono što je u nama, a moral je njena vanjska manifestacija. Etika odražava shvatanja društva o tome šta jeste, a šta nije ispravno u nekom činu, kao i razlike između dobra i zla. Etičke dileme danas su gotovo svakodnevna pojava i prema njima se određujemo na osnovu naših etičkih stavova i principa.

„O etici se često misli kao o racionalnom procesu primene postojećih principa prilikom sudara dva moralna ograničenja. Najteže etičke dileme nastaju kada dođe do sukoba dva „ispravna“ moralna ograničenja. Zato etika često

³ Dej, Luis Alvin 2004, Etika u medijima, primeri i kontraverze, Medija centar Beograd i Plus Beograd, Beograd, str. 19.

⁴ „Reč moral izvedena je od latinske reči mos, moris, što znači (između ostalog) „način života“ ili „postupanje“. Reč etika, s druge strane, izvedena je iz grčke reči ethos, što znači „običaj“, „upotreba“ ili „karakter“. „, Ibid.

podrazumeva ravnotežu suprotstavljenih ispravnih odgovora, tamo gdje nema onih tačnih.⁵

Iako u teoriji pitanje etike (i morala) nikada nije dobilo odgovor u obliku jedinstvene definicije, Luis Alvin Dej konstatuje da su ta dva koncepta (etika i moral) poslednjih godina toliko pomiješana da se skoro ne mogu razlikovati, te smatra da kao „semantičko srodstvo“ ova dva pojma i nisu nepoželjna pojava, već naprotiv da je mogućnost korištenja morala i etike u istom kontekstu naročito korisno u proučavanju etike u medijima.⁶

„Nemogućnost pružanja univerzalne definicije morala proizilazi, prije svega, otuda što je „moral veoma komplikiran fenomen i multifaktorski determiniran. [...] Unatoč tome što je nemoguće pružiti univerzalnu definiciju morala treba imati na umu da moral postoji u obliku sistema normi, dužnosti i vrlina koje imaju opće značenje i važenje u društvu.“⁷

Dakle, moral čine pisane i nepisane norme, odnosno pravila djelovanja i ponašanja u nekom društvu, a pojedinac

kao član neke zajednice prihvatić će običaje, navike, moralne i religijske norme te zajednice kako bi pokazao da je njen član (vanjska moralnost). Prava unutarnja moralnost je ono svjesno i slobodno prihvatanje utemeljeno na prosudbi vlastitom savješću i to je ono što čovjeka karakteriše moralnim ili nemoralnim.

Nije nevažno napomenuti da su se pitanjem etike i morala kroz sve istorijske epohe bavili gotovo svi značajni filozofi (Sokrat, Platon, Aristotel, Helvecius, Holbah, Hjum, Kant, Hobs...), pa otuda i imamo pojmove poput: Platonova i Aristotelova etika, Helveciusova i Holbahova etika, Kantova etika, Fihteova etika, itd. Sve one su se razlikovale po pitanju središnjeg pojma koji određuje etiku.⁸

Etiku, kako piše Dej, možemo posmatrati i kao tri konceptualno srodna poduhvata: Metaetika - proučava karakteristike ili prirodu etike, apstraktne pojmove poput dobra, pravde, poštenja; Normativna etika - bavi se razvojem opštih teorija pravila i principa moralnog postupanja; Primijenjena etika - grana filozofije morala koja se bavi rješavanjem problema.⁹

⁵ Dej, Luis Alvin 2004, *Etika u medijima, primeri i kontraverze*, Medija centar Beograd i Plus Beograd, Beograd, str. 19.

⁶ Ibid.

⁷ Muhović, Muslija 1997, *Etika*, Fakultet kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 11.

⁸ Ibid. str. 2.

⁹ Dej, Luis Alvin op.cit. str. 21-22.

Etika današnjice

U preovlađujućem stanju hedonizma i konzumerizma predvođenog zanosom uspjeha tehničko tehnološkog razvoja, prosječan komunikator zbilje uskraćuje povjerenje u moralnost i etičnost prije svega diseminatora zvaničnih informacija i propisa, pa samim tim i u snagu moralnih propisa. „Među prve spontane reakcije na spomen etike pojavljuje se nelagoda koja se vezuje za odbojnost prema moraliziranju i osjećaj da se iza takvog govora krije neki tuđi interes na štetu vlastitog. Nije čudno, jer tako se često susrećemo sa zloupotrebom i neodgovornošću izgovorenog, koje uz to svojim neobuzdanim kvantitativnim rastom proizvodi pravu inflaciju riječi. Raste svijest da je i etika u mnogočemu uspješno svedena na puko sredstvo najrazličitijih privatnih ili javnih probitaka moćnika te da je kao takva postala dio paradigmе novog poretkа, koji se više ne zadovoljava tek kontrolom izvanjskog materijalnog svijeta, već želi u cijelosti zagospodariti i unutarnjim svjetom svakog pojedinca.”¹⁰

Kada nedostatak povjerenja u društvo dostigne kritičnu tačku pojedinac se najčešće povlači u sebe, a to je varijanta otuđenja i odbacivanja odgovornosti.

¹⁰ Mužić, Josip 2003, “Etika – umijeće življenja”, *METODIČKI OGLEDI*, 10 (2003) 1, str. 49–60.

Međutim, ključna moralna istina je da se odgovornost ne može delegirati.¹¹ Etika se ne može konzumirati po potrebi. Ona je konstanta koja uključuje odgovornost, kredibilnost, integritet, ali i civiliziranost koja podrazumijeva spremnost i sposobnost da se prihvati drugo i drugačije i živi zajedno u istom društvu. Biti moralan u društvu je biti vrijedan poštovanja i uvažavanja.

Biti moralan i kao takav cijenjen i uvažavan u društvu ne podrazumijeva biti arogantan i neemotivan. Naprotiv. Izgradnja etičkih stavova kod pojedinca neminovno uključuje i emocije. „Stavovi o moralnosti mogu se, dakle posmatrati kao paketi vrednosti u kojima se kombinuju osećanja, misli i dela.“¹²

Luis A. Dej (2004) piše da moralno ponašanje pojedinca čini temelj institucionalnih i profesionalnih standarda postupanja, da se ne ponašaju institucije neetički, već da to čine ljudi, kao i to da su najznačajniji izvori koji direktno utiču na formiranje naših vrijednosti i stavova: porodica, pripadnost grupi, uzori i

¹¹ Američki predsjednik Hari Truman držao je na stolu natpis “The buck stop here” (Odgovornost ne može da se svali na drugoga) kojom je Truman poručivao da bezrezervno prihvata odgovornost za sva djela izvršne vlasti.

Trumanlibrary.org, „*The Buck Stops Here“ Desk Sign*, <http://www.trumanlibrary.org/buckstop.htm>.

¹² Harrison prema: Dej, Luis, Alvin 2004, Etika u medijima, primeri i kontraverze, Medija centar Beograd i Plus Beograd, Beograd, str. 32.

društvene institucije.¹³

Kada društvena zajednica ne bi bila normativno uređena, tj. kada ne bi imala svoj ustav, zakone, propise, pravilnike, kodekse i druge normativne akte vladala bi anarhija koja je prilično značajna prijetnja opstanku društva.¹⁴

Međutim, koliko god normiranje doprinosilo uspješnom uređenju društva, društvo ne može niti želi sve moralna pitanja staviti u krute zakonske norme. Zato danas možemo nemoralno, ali nekažneno, ne ispuniti obećanje dato prijatelju, kazati mu nepristojnu riječ i slično.

---

¹³ Postoje i mišljenja koja govore o tri vrste morala:
1. autonomnom moralu kod kojega je primaran čovjek, njegova svijest i savjest (individualizam) i koji je suprotan 2. heteronomnom moralu u kojem vlada mišljenje da je društvo (društvena svijest) izvor moralnosti i da na temelju pozitivnog i negativnog iskustva kroz generacije, društvo oblikuje pravila, odnosno upute dobrog življenja ili zabrane, te 3. teonomni moral koji naglašava prvi uzrok svega-Boga, Apsolut (Prvi nepokrenuti pokretač Priroda). Taj izvor obuhvaća i individualizam i društvenost moralnih normi). Izvor: Etika 4 I dio (skripta), www.ss-tehnicka-rboskovica-os.skole.hr/dokumenti

¹⁴ „I unatoč postojanju provjerenih normi (npr. Dekalog), svaki put smo na izvjestan način opet na početku. Svatko ove norme mora iznova za sebe otkriti, za sebe provjeriti - pounutarnjiti. Kada dođe do napuštanja neke univerzalne norme, posljedice su propast zajednice (države, civilizacije). Npr. propasti velikih starih civilizacija Sumerana, Babilonaca, Egipćana, Grka, Rima... - redovito su prethodile ljudske opačine (pohlepa, neumjerenost, nepoštivanje ljudske seksualnosti, i sl.) koje su oslabile državu iznutra pa je vanjski neprijatelj samo dovršio urušavanje.“ Ibid.

Etičnost vjernika

Sam naslov poglavљa koje slijedi da naslutiti da će u njemu biti govora o pozitivnoj refleksiji vjere na etiku pojedinca, ali i društva u cjelini. Čovjek prosječnog znanja stješnjen nedacom ili suočen sa situacijom teškog kršenja zakona najčešće će kazati da niti jedna religija ne upućuje na činjenje zla niti sebi niti drugom. Oni učeniji znat će da je riječ o etici i skupu moralnih normi koje svaka religija ima i koje upućuju na činjenicu da vladati se prema njima jeste Bogu ugodno ponašanje i siguran put do nagrade u boljem svijetu. Ovo ponajprije govori o etičkim uzusima monoteističkih religija.

„U tom smislu etika kršćanske religije zasniva se na eshatološkoj percepciji ovozemaljskog života. Vjera kršćana ne svodi se na moral već se izdiže iznad morala. Svaki vjernik se po svom moralu mora prepoznavati i u svakodnevniči. Vjera pomaže da se dokinu ropstvo, aparthejd, kolektivizam, tiranija, da se istaknu vrijednost čovjeka, prava žena, nerođenih... [...] Realizacija kršćanskog morala je ostvarenje ljubavi prema Bogu i prema čovjeku (bližnjemu), a očituje se u neraskidivoj povezanosti ovih dviju zapovijedi.“¹⁵

---

¹⁵ Etika 4 I dio (skripta), dostupno na: www.ss-tehnicka-rboskovica-os.skole.hr/dokumenti

Na sličnom stanovištu je zasnovana i etika judaizma. „Stari zavjet je sveta knjiga Židova i kršćana i osnovni spis moralnog nauka. Posebno se ističe Dekalog – tekst u kojem se nalazi glasoviti kanon – Deset Božjih zapovjedi. One predstavljaju minimalne etičke zahtjeve – ali toliko bitne da o njima ovisi život ili smrt. Propuštanjem ili kršenjem bilo koje od njih čini se moralni promašaj ostvarenja čovjeka kao čovjeka. Sadržaj tih normi nije specifično židovski jer dolaze iz etosa koji nastaje i u drugih starijih naroda i kultura. Oblikovane su u obliku imperativa (zapovijedi, izričitih zabrana) jer ih je u toj formi najlakše zapamtiti i razumjeti. Te norme ne donose novine koje ljudi ne bi razumjeli (jer tada ih ne bi ni obvezivale). Sve se one mogu dokučiti snagom zdravog razuma.“¹⁶

„Islam kao jedna od svjetskih religija, u svojoj fundamentalnoj biti znači kako po svojoj filozofskoj i etičkoj sadržini, tako i po logici i načinu življenja i djelovanja njegovih vjernika poseban multidimenzionalni povijesni fenomen. [...] Islam, shvaćen u najširem smislu riječi, predstavlja univerzalni pogled na svijet. On u sebi sadrži ne samo teologiju, nego filozofiju, etiku, politiku, ekonomiju, fiziku, kulturu itd. [...] Islam nije samo vjerovanje u Boga (Allaha), nego istodobno predstavlja specifičan način

moralnog i fizičkog života. On se također iskazuje i kao zakon kojim se regulira život i odnosi među ljudima. [...] Ovo je razumljivo budući da je u Kur’antu involvirana ne samo teološka nego i etička problematika. [...] Vjera u Boga nužna je pretpostavka moralnog života. Ona ne treba da bude verbalno prihvaćena, već mora usporedno ići s dobrim djelima.“¹⁷

Zašto je (danas) važna etika religije?

„Već je spomenuto da religijski zasnovane etike polaze od vrijednosti, koju čovjek spoznaje neposredno (intuitivno) i iz nje onda izvodi pravila–norme za život. Svaka religija ima takav skup normi koji brižljivo čuva i ojačava božanskim autoritetom. Povijest pokazuje da narodi koji ostaju vjerni "vjeri otaca" traju. Slabljene vjerskog osjećaja redovito prati napuštanje pojedinih moralnih normi, a onda postupno dolazi i do slabljenja ekonomske, vojne i državne moći dotične zajednice (naroda). Posljedica je unutrašnje slabljenje i urušavanje koje će redovito dovršiti neki "vanjski" neprijatelj. Zaključujemo da je vjera–religija, dobar čuvar morala, a onda i naroda i države.“¹⁸

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Muhović, Muslija 1997, Etika, Fakultet kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 157-165.

¹⁸ Muhović, Muslija 1997, Etika, Fakultet kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 157-165.

Zanimljiv odgovor na postavljeno pitanje u naslovu ovoga poglavlja dat će još jedan pogled na islamsko viđenje današnje svakodnevne. ”Moderni čovjek trpi od prekomjernog usitnjavanja u svojoj nauci i obrazovanju, a također i u svom društvenom životu. Kroz sam pritisak tehnologije, društvene veze i čak ljudska ličnost teži za razgradnjom. Islamski ideal jedinstva počiva u snažnom protivljenju ovoj mnoštvenosti i dijeljenju, vraćajući i suzbijajući centrifugalne tendencije čovjeka koje ga stalno tjeraju da bude sklon rasipanju svoje duše i energije u smjeru periferije, i usmjeravajući mu dušu ka Centru. Danas svako kuka za mirom, ali mir nikako da se postigne, zapravo: to je tako zbog toga što je, metafizički posmatrano, absurdno očekivati da civilizacija koja je zaboravila Boga posjeduje mir. Mir u ljudskom poretku slijedi kao posljedica mira s Bogom i također mira s prirodom. [...] Islam čuva značajnu ravnotežu izmedju potreba tijela i potreba duha, izmedju ovoga i onoga svijeta. Mir nije moguć u civilizaciji koja je reducirala sve ljudsko blagostanje na životinjske potrebe i koja odbija da razmotri i one čovjekove potrebe ponad njegove zemaljske egzistencije. Štaviše, budući da je reducirala čovjeka na čisto zemaljsko biće, takva civilizacija nije u stanju da obezbijedi duhovne potrebe koje ipak nastavljaju postojati, a što ima za

posljedicu da je tu stvorena kombinacija vrlo glupog materijalizma i još opasnije pseudoduhovnosti, čija je opozicija materijalizmu više imaginarna negoli stvarna. Prema tome, mi smo suočeni s ugrožavanjem čak i samog zemaljskog života koji danas počinje iščezavati kao konačni kraj po samom sebi.”¹⁹

Uvažavajući sva antireligijska stajališta i zagovarače autonomnosti morala, koji bi imali primjedbu na naprijed navedeno, valja napomenuti i činjenice koje navodi Muhović: „Za cijelu tradiciju etičke misli postavilo se veoma značajno pitanje: da li čovjek norme svoga ponašanja i djelovanja stvara sam ili ih nameće neko drugi - Bog, država ili društvo (?). Kakvi su motivi koji pokreću čovjeka da usvoji norme koje nameće neki autoritet? Odgovori na ta pitanja su međusobno kontradiktorni i kontroverzni. Ni današnje mišljenje nije oslobođeno disharmonija o tim i njima sličnim problemima. To je posebno prepoznatljivo u onim situacijama kada dolazi do sprege između religije i politike, čime religija postaje izvor najvećeg zla. Sa razine pomenutih pitanja, etička mišljenja mogu se klasificirati u tri velike grupe i to: ateistička, teistička shvaćanja i ona

---

¹⁹ Seyyed Hossein Nasr, Tradicionalni islam u modernom svijetu "Islamski svijet – sadašnje tendencije, struje budućnosti", str.279-304., <http://www.zeriislam.com/artikulli.php?id=826>

mišljenja koja predstavljaju neku vrstu kompromisa između ljudskog uma i Boga.“²⁰

Uvažavanje religijskog zapravo je već jedno od moralno etičkih pitanja, jer prema Muhoviću „moral i religija zajedno sa pravom znače simbole ljudskog postojanja.“²¹ Koliko god pristalica imalo dokazivanje filozofa da religijsko moralu uskraćuje slobodu kao njegov fundament, toliko je i pristalica koje su naklonjene tradicionalnom da svaka vjera (religija) do isključivosti zagovara činjenje dobra za sebe i za druge, što je posebno važno u vremenu krize morala i poremećenih vrijednosti u koje sve više tonemo.

Šta nam se to danas dešava?

Prema svim očiglednim pokazateljima dešava nam se upravo kriza morala. Kako? Tako što je “moral,” kako piše Muhović,

²⁰ Prvoj grupi pripadaju učenja koja polaze od tvrdnje da je moral neovisan od religije. Tu ideju nalazimo npr. kod Hobbesa i Marxa. Oni u svojim učenjima gaje nadu u svemoć znanosti i tehnike. Drugu grupu čine nazori po kojima moral proizilazi iz religije. Ono je prisutno kod nekih predstavnika engleske filozofije morala. Treća grupa se karakterizira time što nastoji da pomiri mišljenja koja moralnosti daju potpunu autonomiju u odnosu na religiju sa stajalištima po kojima moral izvire iz religije. Toj grupi pripadaju, pored ostalih, učenja islamskih skolastičara platonovske, neoplatoničke i aristotelovske provenijencije - Al-Kindi, Al-Farabi, Ibn Sina i Ibn Ružd.

Izvor: Muhović, Muslija 2006, Etika sa osnovama kriminalističke etike - Odabrana poglavља за predavanja na dodiplomskom studiju u Prištini, Fakultet kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 34.

²¹ Ibid.

“fenomen podložan hirovima vremena [...] Preciznije: moral kao empirijski fakat, tokom ekonomskih, političkih i kulturnih promjena društva, nužno doživljava svoju transformaciju, kako u sadržajnom tako i u formalnom smislu. To se može pokazati na primjeru morala bivših socijalističkih društava, koji nije u sadržajnom i formalnom smislu isti moralu nakon njihove radikalne ekonomске, političke, socijalne transformacije. Nasuprot moralu, religija nadmašuje hirove vremena, promjene u ekonomskoj, socijalnoj ili političkoj i moralnoj zoni društva. Ako se to ima na umu, lahko se može braniti teza po kojoj porijeklo morala nije u religiji, nego u samoj ljudskoj prirodi, jer se ova zadnja nužno nalazi u stalnom dinamičnom procesu, pa adekvatno tome i sam moral.”²² Međutim nije daleko od razuma, a s obzirom na današnju praksu, uvažiti i pitanje o tome da li se nevjernici mogu moralnije ponašati od vjernika (?), tim prije što je odgovor pozitivan.²³

Pitanje moralnog korektiva svakog pojedinca pripada njegovoj savjesti koja određuje njegov odnos prema dobru i zlu, odnosno njegovo djelovanje u društvu. Kako se savjest smatra sinonimom za

²² Ibid. str. 58.

²³ Biti vjernik, u određenim historijskim momentima, zbog ličnog interesa, lične dobiti, na štetu drugog ne znači biti moralan. Biti moralan znači poštovati dostojanstvo drugog. Adekvatno tome, to se odnosi i na religiju. Jedno i drugo karakteriziraju se ne razmišljanjem, nego djelovanjem. Ibid.

moralnu svijest onda je jasno da će se osoba sa moralnom sviješću osjećati odgovornom za svoja djela, za razliku od nesavjesne osobe.

“Dosije Snouden”²⁴

U ovom smislu mogao bi se posmatrati i „slučaj Snouden“²⁴.

U predgovoru knjige ”Dosije Snouden”, Alan Rusbridžer²⁵, navodi da je Edvard Snouden “jedan od najnevjerovatnijih uzbunjivača u istoriji”. Rusbridžer dalje piše da je Snouden, masovno skupivši strogo čuvane tajne dosijee najmoćnijih obavještajnih agencija na svijetu i učinivši ih dostupnim javnosti, učinio ono što prije njega nikada niko nije učinio, a sve s ciljem da razotkrije prave poteze Agencije za nacionalnu bezbjednost Sjedinjenih Država (NSA) i njenih saveznika, koji su zapravo bili želja za „ovladavanjem internetom“.²⁶ Ono što ovaj slučaj dodatno čini nevjerovatnim je činjenica da motiv njegovog čina nije bio novac kojeg bi zasigurno dobio da je navedene podatke ponudio stranim obavještajnim službama. S obzirom da

njegov motiv nisu činile ni ljevičarske ni marksističke tendencije nije ga se moglo proglašiti anti-Amerikancem, tim više što se predstavio gorljivim poštovaocem i zaštitnikom američkog ustava.

Čitajući spomenutu knjigu lako bismo se mogli složiti s Rusbridžerovim viđenjem koje govori da ono što je Snouden razotkrio svijetu, bez sumnje je od posebne važnosti, jer se pokazalo da je cijeli svijet pod stalnom prismotrom.

Nemoral bez presedana pod krinkom osiguranja bezbjednosti Amerike nakon terorističkih napada 11. septembra.

“Oslobodjena zakonskih stega i pozvana da osigura bezbednost Amerike, NSA i njen mlađi britanski partner, Vladin štab za komunikacije (GCHQ) u tajnom savezu sa gigantima interneta i komunikacija koji kontrolišu hardver - iskoristili su sve svoje tehničke veštine kako bi “ovladali internetom. [...] Tehnologije koje je Zapad na sva zvona oglašavao kao oruđe demo-kratije i slobode pojedinca - Gugl, Skajp, mobilni telefoni, dži-pi-es, Jutjub, Tor, e-komerc, internet bankarstvo i sve ostalo) pretvaraju se u mašine za nadzor koje bi prenerazile i Džordža Orvela, autora romana 1984.”²⁷

²⁴ Harding, Luk 2014., Dosije Snouden-Insajderska priča o najtraženijem beguncu na svetu, Evro-Giunti, Beograd.

²⁵ Alan Rusbridžer je glavni i odgovorni urednik Gardijana

²⁶ Harding, Luk op.cit. str. 5.

²⁷ Rusbridžer prema: Harding, Luk 2014., Dosije Snouden-Insajderska priča o najtraženijem beguncu na svetu, Evro-Giunti, Beograd, str. 6.

NSA i GCHQ su u tajnosti prisluškivače priključili na podvodne optičke kablove koji povezuju cijeli svijet, što je prema Hardingu SAD-u i Velikoj Britaniji omogućilo da imaju uvid u veći dio globalne komunikacije, a tajni sudovi su obavezivali provajdere telekomunikacijskih usluga da im prepuštaju svoje podatke. Snouden je tvrdio da je cijela "Silikonska Dolina" radila za NSA, koja je tvrdila da ima "direktan pristup" serverima giganata kakvi su Gugl, Majkrosoft, Fejsbuk, pa čak i Epl Stiva Džobsa, a ugradila je čak i "tajna vrata" u onlajn programe za enkripciju koji se koriste za bezbjedno plaćanje preko interneta i tako namjerno oslabila cijeli sistem. Sve ovo Snouden je nazvao "panoptikonom"²⁸.

Snoudenov motiv da učini što je učinio sadržan je u riječima: "Ne želim da živim u svetu u kome se sve što kažem, sve što uradim, svako sa kim razgovaram, svako izražavanje kreativnosti, ljubavi ili prijateljstva snima..."²⁹

Priča o Snoudenu je priča o moralnosti, iako se njegovo svojevremeno protivljenje objavlјivanju tajnih podataka i

s tim u vezi netrpeljivost prema Njujork tajmsu i Vikiliksu kosi s njegovim kasnjim postupcima. Bilo je to vrijeme u kojem je Snouden radio u CIA-i. Objasnjenje koje je o tome ponudio je: "Kada je u pitanju CIA, većina tajni je o ljudima, a ne o mašinama i sistemima; smetalo mi je objavlјivanje informacija za koje sam mislio da bi nekoga moglo da dovedu u opasnost."³⁰

Snoudenov čin pitanje je savjesti i vjere u činjenje dobra za sebe, ali i za druge. Svi koji bi drugačije tvrdili morali bi pročitati "Dosije Snouden".

Međutim, u ovom slučaju postavlja se i pitanje profesionalne etike novinara, a kroz ulogu Internet izdanja američkog Gardijana koje je bilo na trećem mjestu u svijetu elektronskih medija kada mu je ponuđeno da objavi Snoudenove dokaze.

Alan Rusbridžer, glavni i odgovorni urednik Gardijana u februaru 2014. godine u Londonu je za predgovor "Dosije Snouden" napisao: "Drago mi je što mogu da kažem da je "Gardijan" bio prvi među slobodnim medijima koji je objavio podatke do kojih je Snouden došao. Smatrali smo svojom dužnošću da razbijemo tabue tajanstvenosti, vodeći računa, kao što je i sam Snouden želeo, o bezbednosti pojedinaca i zaštiti zaista

²⁸ Riječ je o kovanici britanskog filozofa Džeremija Bentama, reformatora pravnog sistema iz 18. vijeka, kojom je označio izuzetno dobro smislen zatvor kružnog oblika gdje čuvari u svakom trenutku mogu da vide zatvorenike, a da oni i ne znaju da ih neko posmatra.

Ibid. str. 12-13.

²⁹ Ibid. str. 7.

³⁰ Ibid. str. 32.

osetljivih podataka. Veoma sam ponosan što smo to uradili: pokrenuli smo žestoke rasprave i uputili poziv na reforme širom sveta - u samim Sjedinjenim državama, Nemačkoj, Francuskoj, Brazilu, Indoneziji, Kanadi, Australiji, čak i u krotkoj Britaniji. Na kraju smo zbog britanskih pravnih začkoljica bili primorani da objavljujemo Gardijan iz bezbedne njujorške redakcije. Mislim da će čitaoci ove knjige uvideti značaj uvođenja britanskog ekvivalenta Prvom amandmanu Ustava Sjedinjenih Država, na osnovu kojeg se štiti sloboda štampe. To je sloboda koja može da zaštitи sve nas.”³¹

Sam Snouden ostao je na fonu da govoriti istinu nije zločin.

Etička komunikacija u eri globalizacije svijeta informacija

Ovaj bi odlomak, vjerovatno, izgledao mnogo drugačije da u namjeri definiranja etike u komunikaciji današnjice nisam posegnula za mojim sveznajućim prijateljem Internetom, koji mi je na svojim stranicama ponudio izuzetne tekstove Željka Rutovića,³² koji temeljito “secira” multimedijalno doba.

Pa da krenemo!

Evo nas u svijetu netokrata.³³ Rutović piše: “To je postmoderni globalni informaciono-kulturološki fenomen, stasao na kreativnosti i razvoju tehnologije, gdje individualne, dinamički generisane kreativne ideje imaju ekonomsku vrijednost. Tradicionalni oblici komunikacije i njima značenjski imanentni sistemi, proživljavaju suštinski delegitimizaciju izvornosti smisla. Netradicionalni, npr. politički aktivizam, zasnovan na „internet demokratiji“ kao mehanizmu komunikacione disperzije, civilne mobilizacije i političkog okupljanja, generator je u ovom diskursu delegitimizacije monocentričnih komunikacionih alata političke kulture. Jednostavno, netokratska revolucija, čiji značaj za mnoge teoretičare prevazilazi pojavu štamparije, mijenja način na koji radimo, učimo i pamtimo, na koji komuniciramo i posmatramo svijet oko nas.

Da li je izvorna demokratija uzdrmana tehnološkom revolucijom i napretkom socijalnih mreža? Da li se tradicionalne postavke kapitalizma i demokratskih institucija iz 19. vijeka mijenjaju shodno novim netokratskim

---

³¹ Ibid. str. 6.

³² Generalni direktor Direktorata za medije u Ministarstvu kulture Crne Gore

³³ Rutović, Željko 2014, Multimedijalno doba: Netokratija, <http://www.pobjeda.me/2014/05/05/multimedijalno-doba-netokratija>

pravilima igre, u čijem su središtu talenat za manipulaciju, nove socijalne vještine i konvergentna distribucija informacija. Da li konzumenti tradicionalnog političkog društva ostaju bez uporišta, bez socijalnog identiteta i bez socijalno tradicionalnih alata (sa)učestvovanja u društvu? Naposljetu, zamjenjuje li se demokratija netokratijom?

Participativna kultura predmetnog karaktera, zasnovana na informacionoj tehnologiji, iznova potvrđuje da „internet revolucija“ ima jaku političku konotaciju. Pristup (slobodan) informacijama, idejama, inicijativama, sadržajima, npr. dubokog interneta, stvorili su nove izvore moći. Da je tako potvrđuju i primjeri-pokušaji blokade društvenih mreža-poput sudske blokade Tvitera u Turskoj o.g ili kineskih primjera zabrane Fejsbuka, Jutjuba i Tvitera; pakistanskog blokiranja Fejsbuka zbog slike proroka Muhameda; Indija je branila pristup nekim sajtovima i blogovima zbog sumnji na teroriste; čak je i britanski premijer Dejvid Kameron, nakon nemira, tražio od Parlamenta da uvede mjere zabrane i kontrole društvenih mreža. Kultura slobodnog pristupa informacijama, oličena u bazama podataka, prepoznata u novoj nauci kao „nauka velikih podataka“ (big data science), uzrokuje snažne političke, socijalne i kulturološko-komunikacione mijene.

Elektronsko arhiviranje i moći pretraživački programi formulišu nove disperzivne demokratske informativne kapacitete, koji su veći nego ikada u istoriji. Primjera radi, a u ovom diskursu, kongresna biblioteka SAD skladišti milijarde Triter poruka. Milijarda „onlajn stranica“, koliko se prognozira da će ih biti do kraja 2014. godine, kao tehnologija koja se može koristiti bez plaćanja licenci i autorskih prava, kapitalno generiše dijalošku kulturu otvorenosti i demokratičnosti. [...] Globalna informaciono-mrežna tehnologija uticala je na preraspodjelu medijske moći, tj. na izmještanje kontrole-nadzora države nad medijskim sistemom, koja je u tradicional- analognim oblicima kontrolisala medijski sistem kroz četiri ključne tačke: raspolaganje resursima kao što su radio-difuzne frekvencije i roto papir, vlasništvo nad medijima, jaku upravnu i nadzornu ulogu u medijskom sistemu i kontrolu sadržaja i distribucije objavljenih informacija. Monocentrična kultura razmišljanja, po kojoj sve mora da polazi od države kao kontrolora individualnog informativnog terminala, prevaziđena je snagom horizontalne komunikacione internet mreže.“³⁴

---

³⁴ [...] Snagu World Wide Weba, tj. pristup virtuelnom univerzumu, podjednako uviđaju kako multinacionalne kompanije, tako i vlade, posebno iz razloga što četiri milijarde ljudi i dalje nema pristup internetu. To je snažan motiv za tehnološke

“Dolazeća nova velika informatička revolucija iza koje stoje najveće svjetske IT-kompanije današnjice (IBM, HP, i prije svih CISKO), formulisana u sintagmi „Internet svih stvari“ ljudi, mašine i informacije doveće u stanje absolutne permanentne povezanosti i međuzavisnosti, čija je centralna konvergentna tačka internet. [...] Razvijanje planetarnog informacionog nervnog sistema pojasnićemo primjerom kompanije „Cisko“ čiji uređaji za mrežnu komunikaciju sa naglaskom na simultanost i kolaboraciju, predstavljaju kičmu, krvotok, srce i nervni sistem interneta. Naime, „Ciskova“ mreža pod nazivom „Planetarna koža“ imaće više od milijardu senzora koji će neprekidno sakupljati informacije, npr. o stanju vode, vazduha i zemljišta širom planete. Planetarno umrežavanje svih informacija na svim nivoima, uz upotrebu superkompjutera, ima(će) za cilj da se u obilju informacija definiše sistem, pravila, šabloni i obrasci

---

inovacije-slanje internetskih signala u nepristupačna područja, poput npr. Guglovog projekta balona koji bi služili kao internet pristupne tačke na 20 km iznad zemlje, ili Fejsbukove visokotehnološke letilice na solarni pogon. Za kraj, a u kontekstu kulture netokratije, treba podsjetiti da je Tajms (ne slučajno), prije koju godinu, u sto najuticajnijih ljudi svijeta uvrstio i Egipćanina Vuela Gonima, internet lidera i vođu pobune protiv Honsira Mubarka

Izvor: Rutović, Željko 2014, Multimedijalno doba: Netokratija,
<http://www.pobjeda.me/2014/05/05/multimedijalno-doba-netokratija>

koji će pomoći, između ostalog, novu „pametnu“ čovjekovu održivost, koja je, bez dileme, suočena i sa novim, prvi put viđenim izazovima-... Očekivanja futurologa i kreatora „interneta svih stvari“ idu u smjeru po kom će do kraja ove decenije sa internetom biti povezano više od 50 milijardi raznih uređaja. Sa novim unaprijedenim protocol-standardima svaki uređaj moći će da dobije svoju IP adresu. Mičio Kaku, profesor teorijske fizike i autor knjige „Fizika budućnosti: kako će nauka do 2100. godine promijeniti sudbinu čovječanstva i naš svakodnevni život“, u svjetlu futurističkih najava doba pametne tehnologije, ističe da će „mikroskopski senzori ugrađeni u glavu omogućiti da ljudski mozak uvijek bude povezan sa internetom“, uostalom, kako kaže „za deset godina bićemo svjedoci nastanka novih revolucionarnih tehnologija, a internet će moći da se ugradi i u „kontaktna sočiva“. [...] „Stvarnosni“ svijet novih tehnologija, da li iz nužde, strasti, (samo)obmane, manipulacije ili profita, pred čovjeka je postavio monumentalnu arhitekturu često nerješivih enigm, gdje traganje za odgovorom zakonito obesmišljava traganje za suštastvenošću pitanja – šta je ili, postmoderno, ko je danas čovjek? Da li pametna aktivnost do juče pasivnih naprava, transformaciono poništava čovjekovu klasičnu aktivnost, pretvarajući ga u pasivnog konzumenta pametnih

tehnologija. Suštinski, pitanje glasi, da li se pomoću mašina, poništava ili koliko se i da li se poništava čovjekova subjektna ontološka datost?“³⁵

“Dva vijeka nakon industrijske revolucije informaciona revolucioni tj. hiperrastuće nove tehnologije i procesi robotizacije – automatizacije, generišu ogroman potencijal suštinske promjene kulture rada. Kompjuteri – mašine, sve više zamjenjuju ljude,” piše Rutowić³⁶. Roboti su u medicini, građevini, auto i vojnoj industriji. Po futurističkoj zamisli roboti će nalikovati današnjim ljudima. A po publikovanim prognozama (oktobar 2013.) u časopisu „Futurist“, Svjetskog društva za budućnost (World Future Society) sa sjedištem u Betsedi u Merilendu, do 2030. godine nestaće dvije milijarde radnih mjesta, što je približno pedeset procenata svih poslova na svijetu. Tektonske promjene su podjednako ekonomsko – političkog, društvenog, psihosocijalnog, kulturološkog i drugog karaktera. Pitanja adaptacije informacionih megatrendova nalaze se na vrhu svih razvojnih i istraživačkih odjeljenja moćnih industrija. Brzina širenja i prihvatanja novih tehnologija sve je kraća. Ako je,

npr., da bude prihvaćena i isplativa, naizmjeničnoj struji trebalo deset godina, radiju petnaest, televiziji osam, informacionim tehnologijama potrebno je sada nekoliko mjeseci. „Niko je neće koristiti, nikada“ govorio je Tomas Edison o upotrebi naizmjenične struje, dok je poznata radijska urednica Mari Somervil mislila o televiziji kao o „bljesku koji neće potrajati“. Tako je „Njujork tajms“ pogrešno prognozirao 1936. godine da „raketa nikada neće napustiti atmosferu“, a Tajm 1968. godine najavljuje da će kupovina na daljinu u budućnosti samo opadati. Globalna kultura promjene, koja je donijela avatare i humanoidne robote, podjednako oblikuje i sadašnjost i budućnost. Informacioni koncept koji donosi konkretna rješenja određenih problema zakonomjerno sa sobom nosi drugu vrstu problema i izazova. Konkretno, šta sa viškom radne snage, šta dalje sa (ne)uposlenim čovjekom? Tehnološke trajektorije odvele su civilizaciju u posve drugom pravcu, za koji i nije nužno potreban čovjek. Ilustrujmo to primjerom jedne gradske opštine u Londonu, gdje hologram zamjenjuje portira na ulazu - naime, virtualna službenica Šanis, projektovana na ekranu, pomaže ljudima da nađu odgovarajući šalter.“³⁷

³⁵ Rutowić, Željko 2014, Multimedijalno doba: Internet svih stvari, <http://www.pobjeda.me/2014/04/07/multimedijalno-doba-internet-svih-stvari>.

³⁶ Rutowić, Željko 2014, Multimedijalno doba: Virtuelni službenici, <http://www.pobjeda.me/2014/02/03/multimedijalno-dobavirtuelni-sluzbenici/>.

³⁷ Ibid.

“Multimedijalno postpostmoderno doba emotivne hipokrizije, isprobavanjem novog koncepta vizuelnosti, oduzelo je dušu tijelu. Ekranizacija pokreta novog poglavlja vizuelnosti koje treba da provokira, stimuliše i obogaćuje, suštinski donosi „*prazno tijelo*“.

Takvo tijelo je tek moneta isprovocirane uniformne estetike konzumocentričnog medijskog profila. Pod ekonomskom ljušturom fenomena impresionirati „svijet novca“, uništena igra magije tijela gubi se i transformiše u novi problematični medijski ram, u koji se tijelo pakuje i vizuelno distribuira. Takav spoj nije prirodan i često se graniči sa lošim ukusom. Prema Edvardu Šprengeru, tipovi ličnosti oblikovani su shodno izboru vrijednosti i njihovoј hijerarhiji, što u kontekstu ovog panela sugerise da su estetsko favorizovanje i promocija tijela postmoderni vrijednosni supstrat dominantne preferencije. U svakom slučaju, tijelo je pasivan objekat trenda kloniranja i kopiranja, koji kao takav snažno učestvuje u kreiranju novog multimedijalnog svijeta.

Sigurnost tijela, privilegovanog kroz iskustvo čulnog zanosa, dodira i mirisa, dobilo je svoj vizuelni ekvivalent „gro - plana“ kao fetišizovanog aspekta, suštinski, praznog tijela. Tijelo kao objekat ništa ne označava ili, preciznije, označava samo odsustvo, kao izraz nesvjesnog u

vizuelnom polju. Posljedično pitanje ovog diskursa je *čija je želja, i za čime?* Da li se posmatrač navodi na promišljanje erotičnosti tijela, ili mu se neupitano „nudi“ spoznaja ograničenog prostranstva tijela kao najvišeg oblika vizuelne konstrukcije. U ovoj epistemi, istinu o (praznom) tijelu treba tražiti u spletu različitih multimedijalnih ideja.”³⁸

Je li etika u komunikaciji današnjice spas od “silicijumskog ropstva”?

“Svjedoci smo da moralna svijest, odnosno savjest nikada nije aktuelnija i potrebnija nego danas. Ona apelira na čovjeka i njegove postupke i čine, koji svojim djelovanjem dovodi u upitnost opstanak ljudi i zdrave prirode. S pravom etičari historijske i planetarne odgovornosti ukazuju da je nužno stvoriti takvu klimu u kojoj će čovjekovo znanstveno, tehničko i političko djelovanje uvažavati čovjekov život i njegovo dostojanstvo. Njihova učenja su najbolji primjer da svijest uopće i moralna svijest-savjest predstavlja predmet rasprava tradicionalnih i suvremenih nazora. Ta dva pitanja čine osnovu na kojoj se gradi suvremena kritika tradicionalne etičke teorije [...] Predstavnici etike historijske i planetarne

³⁸ Rutović, Željko 2013, Multimedijalno doba: Prazno tijelo,
<http://www.pobjeda.me/2013/05/12/zeljko-rutovic-prazno-tijelo/>

odgovornosti energično ističu da uvidi tzv. umske etike ili etike prezentnosti o moralnoj svijesti i savjesti ne mogu udovoljiti duhu i novonastalim problemima današnjice. Stoga, ona jasno konkretizira pitanje savjesti i historijske odgovornosti znanstvenika, tehničara i političara, odnosno svakog čovjeka. Njeni protagonisti u moralnoj svijesti vide dragulj čovjekove ljudskosti. Oni traže od čovjeka da izgrađuje moralnu svijest i humane odnose ne samo između čovjeka i čovjeka, nego i čovjeka i prirode. Pri tome poduzimaju detaljnu kritičku analizu cijele historije mišljenja o moralnom.”³⁹

U svjetlu trenutnog stanja i predstavljene perspektive razvoja elektroničkog komuniciranja nada da će etički normativi svjet komunikacije učiniti boljim je veoma mala, ali kako nada posljednja umire nije dobro ne vjerovati da će netiquette ili neki kodeks zaustaviti posrnulu moralnost nekog komunikatora ili njegovu neukrotivu pohotu za narušavanjem tuđe privatnosti, ili zloupotrebu komunikacijske otvorenosti.

S obzirom da komunikacija podrazumijeva susretanja i razmjenu informacija u najrazličitijim poljima i

segmentima života, razumljivo je očekivati da u svijetu komuniciranja postoji veliki broj etičkih pisanih i nepisanih normi. Tako ćemo često čuti da se govori o etici ljekara, profesora, sudske, sportaša, novinara. „Sve profesije odlikuju se odgovarajućim kodeksima i moralnim normama. Njihov moral, za razliku od vrhovnog principa moralnog kao moralnog u etičkoj teoriji, zakonski se utvrđuje. S obzirom na ovo, moral neke profesije predstavlja skup društvenih odnosno profesionalnih pravila ili kriterija kojima se utvrđuju oblici ponašanja i djelovanja njenih nosilaca. S druge strane, profesionalne djelatnosti i oblici profesionalnog ponašanja i djelovanja temelje se na zakonskim propisima ili normama, koji stoje neovisno od subjektivnih komponenti moralnosti [...] Između profesionalnih pravila i moralnih standarda treba postojati komunikacijski odnos ili bolje reći jedinstvo. Naime, njihovi subjekti se trebaju i moraju savjesno ponašati i to u skladu sa strukom i zakonskom regulativom.”⁴⁰

Od posebnog značaja za svaku vrstu profesionalne ili primijenjene etike su etički kodeksi. Oni su skup pisanih propisa i pravila kojima su utvrđena ponašanja, slobode i prava, dužnosti i odgovornosti. Kršenje etičkih standarda povlači za sobom dvostruke sankcije.

³⁹ Muhović, Muslija 2006, Etika sa osnovama kriminalističke etike - Odabrana poglavlja za predavanja na dodiplomskom studiju u Prištini, Fakultet kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, str. 64, 68.

⁴⁰ Ibid.

Pravne i moralne.

Kodeks je izuzetno značajan normativni akt za profesiju novinara, koja je opet svojevrstan sinonim za javnu komunikaciju.

A kada već govorimo o javnoj komunikaciji onda je nezaobilazno u kontekstu etičkih normi spomenuti i pitanje zaštite internet komunikacije. S obzirom da internet nije “imun” na razne vrste zloupotrebe, međunarodna pravila su predviđela pravilo samoreguliranja ponašanja na webu koje je sadržano u tzv. mrežnom bontonu (netiquette).⁴¹ Također, važan oblik zaštite i reguliranja internet komunikacije je i način zaštite u okviru borbe protiv “cyber kriminala.” To podrazumijeva usklađivanje zakonskih regulativa država s važećom konvencijom koja se odnosi na ovo pitanje. Pod pojmom “cyber kriminal” podrazumijevaju se postupci pripreme, nuđenja ili pružanja, distribucije, prijenosa ili primitka materijala povezanih s dječjom

pornografijom, putem računarskog sistema ili posjedovanje takvih materijala u računarskom sistemu ili uređaju za računarske podatke, a što se treba klasificirati kao krivično djelo u nacionalnom zakonodavstvu. Donošenjem Opcionog protokola uz Konvenciju o cyber kriminalu proširene su obaveze iz Konvencije, odnosno krivičnim djelima se smatraju i distribucija rasističkih i ksenofobnih materijala putem računarskih sistema, prijetnja da će se počiniti teško krivično djelo motivirano rasizmom i ksenofbijom, javna uvreda, motivirana rasizmom i ksenofbijom, negiranje, prekomjerna minimalizacija, odobravanje ili opravdavanje genocida ili zločina protiv čovječnosti, te pomaganje ili poticanje na počinjenje navedenih kaznenih djela.⁴²

Sumirajući sve napisano i još gro pročitanog ne mogu a da se ne zapitam: „Ako svijet zaista ide ka “mehanizaciji” komunikacije kome će uopće trebati etičke norme? Velikom bratu?“

Zaključak

Sve je relativno, zar ne?

Osim Boga!

---

⁴¹ Mrežni bonton (netiquette) je predložen i službeno odobren 1995. u vrlo važnom dokumentu za samoupravu, gledajući iz perspektive internetske zajednice – „Zahtjev za komentare“ (Request For Comments) RFC br. 1855. Zahtjevi za komentare ili RFC su dokumenti koji sadrže tehničke specifikacije, norme i pravila koja se široko primjenjuju na internetu.

Izvor: “Vodič za samoregulaciju online medija”, ur. A.Hulin i M.Stone; Beč: Ured predstavnice OSCE-a za slobodu medija, (2013), www.oscebih.org/doc/2013090411101993_bos.pdf

---

⁴² Ibid.

Literatura

Knjige

1. Dej, Luis Alvin 2004, Etika u medijima, primeri i kontroverze, Medija centar Beograd i Plus Beograd, Beograd
2. Harding, Luk, 2014, Dosije Snouden-*Insajderska priča o najtraženijem beguncu na svetu*, Evro-Giunti, Beograd
3. Kunczik, Michael & Zipfel, Astrid 2006, Uvod u znanost o medijima i komunikologiju, Zaklada Friedrich Ebert, Zagreb
4. Muhović, Muslija 1997, Etika, Fakultet kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo
5. Muhović, Muslija 2006, Etika sa osnovama kriminalističke etike - Odabrana poglavlja za predavanja na dodiplomskom studiju u Prištini, Fakultet kriminalističkih nauka Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo

Hrestomatija

Hrestomatija tekstova za predmet: Novinarstvo u printanim medijima, Mujkić, Asim, Novinarska etika kao profesionalna etika, Fakultet političkih nauka - Odsjek žurnalistike - Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo

Naučni časopisi

1. Mužić, Josip: Etika – *umijeće življenja*, METODIČKI OGLEDI, 10 (2003) 1, 49–60, Zagreb

Online izvori

1. Etika 4 I dio (skripta) [datum pristupa: 21.5.2014], www.ss-tehnicka-rboskovica-os.skole.hr/dokumenti.
2. Mudremisli.net, Sokrat [datum pristupa: 10.6.2014], <http://mudremisli.net/sokrat-citati-izreke-mudre-misli/#zWWQKQ9TTZjMYOOp.99>.
3. Rutović, Željko 2013, Multimedijalno doba: Prazno tijelo [datum pristupa: 12.6.2014], <http://www.pobjeda.me/2013/05/12/zeljko-rutovic-prazno-tijelo/>.
4. Rutović, Željko 2014, Multimedijalno doba: Netokratija [datum pristupa: 12.6.2014], <http://www.pobjeda.me/2014/05/05/multimedijalno-doba-netokratija/>.

5. Rutović, Željko 2014, Multimedijalno doba: Internet svih stvari [datum pristupa: 12.6.2014], <http://www.pobjeda.me/2014/04/07/multimedijalno-doba-internet-svih-stvari>.
6. Rutović, Željko 2014, Multimedijalno doba: Virtuelni službenici [datum pristupa: 12.6.2014], <http://www.pobjeda.me/2014/02/03/multimedijalno-dobavirtuelni-sluzbenici/>.
7. Seyyed Hossein Nasr, Tradicionalni islam u modernom svijetu "Islamski svijet – sadašnje tendencije, struje budućnosti, str. 279-304. [datum pristupa: 29.5.2014], <http://www.zeriislam.com/artikulli.php?id=826>.
8. Trumanlibrary.org, „*The Buck Stops Here*“ Desk Sign [datum pristupa: 29.5.2014], <http://www.trumanlibrary.org/buckstop.htm>.
9. Vodič za samoregulaciju online medija, ur.A.Hulin i M.Stone 2013; Beč: Ured predstavnice OSCE-a za slobodu medija [datum pristupa: 22.2.2014], www.oscebih_doc_2013090411101993_bos.pdf.

Ethics in today's communication

Abstract: A goal for this paper to reach is at the crossroads of ethics, communications, today and futurology. If it succeeds, I will consider the Present Day a toughest futurological period, and the ethics in the process of communicating the brightest point of being a human. On behalf of this goal, the fear of spying on the Internet and social networks should be suppressed, the phone should be turned off and eyes should be closed in front of the TV at least for a while. Who knows, maybe a child could be heard as it leafs through a book or plays an étude?

Keywords: ethics, morale, communication, today, religion, globalization, multimedia

Zlatan Mujak, MA komunikologije¹

Simbolička konvergencija i nuklearna energija: utjecaj narativa na kreaciju pronuklearne retoričke vizije i retoričkih zajednica

Apstrakt: *Kroz upotrebu Bormannove teorije simboličke konvergencije i analize fantazijske teme u radu se želi ispitati način na koji se pronuklearnim narativom u propagandnim filmovima „Our Friend the Atom“ i „Pandora's Promise“ utječe na simboličku kreaciju pronuklearnih retoričkih zajednica koje dijeli zajedničku simboličku stvarnost. Upotrebom ove interpretativne metode dijagnostificirali smo četiri savremene pronuklearne fantazijske teme što su se preko medija (ukjučujući i dva analizirana dokumentarna filma) i javnih govora proširile u javnosti koja dijeli zajedničku retoričku viziju. Pored analize fantazijske teme prikazano je i razvojanje nuklearnog pitanja u diskursu američkih medija od 1953. godine do danas, a s ciljem potpunijeg shvatanja javnog mnjenja o nuklearnoj energiji, kao i motiva za postojanje analiziranih narativa.*

Ključne riječi: nuklearna energija, teorija simboličke konvergencije, fantazijska tema, retorička vizija, retorička zajednica, pronuklearni narativ

---

¹ zlatanmujak@hotmail.com

Kraj znanosti ili kraj svijeta – Nuklearna dihotomija

“Mi smo skončali s tim nadmetljivim odnosom prema suncu. S nuklearnom elektranom i bombom, kaže Canneti u jednoj izvrsnoj slici, pripojili smo se suncu, spustili smo ga na zemlju, bez mogućeg povratka, a njegovo svjetlo sada je svjetlo smrti. Povratnost je uvijek tu, ali poprima oblik odmazde.”² Kraj historije i ideologije u Fukuyaminom smislu ili kraj svijeta u biblijskom apokaliptičnom smislu, dva su alternativna svršetka od kojih bi onaj potonji značio autodestrukciju čovječanstva koje bi u tom samoubilačkom činu svoje vrste za sobom povuklo ukupno postojanje života na planeti, poput nekog duševnog bolesnika koji izvršava suicid nad sobom i homicid nad svojom porodicom. Čini se kao nestvaran scenarij, a opet na svijetu postoji preko deset hiljada nuklearnih glava koje konstantno prijete egzistenciji, ne samo pojedinih naroda, već cijelokupnog svijeta. Naši životi su u rukama vladajućih elita i postojanje nam ovisi od dobre volje pojedinaca, sistema, politika ili možda prije, straha od nuklearne odmazde. Ko bi rekao da inherentna želja za preživljavanjem stvara ekvilibrijum neophodan za održavanje svijeta koji pleše

na vrlo tankom ledu. Stoga je nerealno očekivati da će uslijed (kako kaže Hans Blix) "globalizacijskih tokova koji će države učiniti međusobno zavisnim"³ doći do postepenog razoružavanja nuklearnih glava velikih svjetskih sila. Teško je povjerovati u Fukuyaminu predikciju kraja historije i ideologije, te trijumfa liberalnog kapitalizma kao najidealnijeg sistema iza kojeg nema dalje. Kao da je kritička teorija društva i političke ekonomije postala redundantna, te možemo živjeti u spokoju konačnog trijumfa dobra presvučenog u blještavo odijelo liberalne demokratije i kapitalizma. Upravo su u službi ovakvog sistema naivna stremljenja pristalica pozitivističko-utilitarnog opredjeljenja što Baudrillardovski služe “odviše dobro integriranom sustavu”⁴ u kojem više, nema kriza, nego samo “disfunkcija, pogreški, zastoja, aneurizmičkih pukotina”⁵. Kroz takav sistem se nuklearne katastrofe poput one u japanskom gradu Fukushima i ukrajinskom Černobilu relativiziraju i predstavljaju kao “simptom, anomalija tehničkog (ili prirodnog) reda koju je moguće spriječiti”⁶, a ipak je u stvarnosti slika sasvim drugačija. Nešto poput onih

³ Blix, Hans 2012, Geopolitical and Strategic Aspects of Present and Future Use of Nuclear Energy, AIP Conference Proceedings, Volume 1442(1), str. 328.

⁴ Baudrillard, op.cit. str. 119.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

² Baudrillard, Jean 2006, Inteligencija zla ili pakt lucidnosti, Naklada Ljevak, Zagreb, str. 181.

strašnih prizora u dokumentarnom filmu "What Happened to Chernobyl After the Explosion". Kao da sam događaj katastrofe koja je jedan grad pretvorila u nastambu sablasti i jeze nije bio dovoljan razlog da se posumnja u opravdanost tehnologije što cijeli svijet uzima kao taoce, taoce koji su postali žrtve stockholmskog sindroma značajnog tehnološkog aduta Novog svjetskog poretka, zaljubljenici u otmičara čiji je zahtjev konačni "mir" - Pax Americana, integralni svijet po njegovim aršinima. Virtualno dobro koje za svoje egzistiranje traži otklon humanosti, pogreške, sanjarenja i svega onog što nije utilitarno. Lipmannovo "podivljalo stado" sve više postaje programirani instrument u funkciji održivosti te "idealne vrijednosti".

A tu se upravo nalazi ono zavođenje savremene nauke, to obećanje njenog kraja kroz pružanje odgovora na sva pitanja koja omogućuju potpuno ovladavanje čovjekovim prirodnim okruženjem.⁷ Upravo je to konačna težnja čovječanstva, aplikacija "*technae*" u svrhu ostvarivanja hedonističke utopije i idolatrije duha konzumerizma. I takav kraj

koji obećava ultimativni hedonizam ne čini se pretjerano optimističnim, a opet dvije smjernice kojima razvoj nuklearne energije može ići vode nas upravo tim krajnostima. Kako vjerovati da će se proces zaustaviti u pravo vrijeme i na pravom mjestu? Šta će prevladati? Želja za dominacijom ili empatija? Ove dvije oprečne karakteristike ljudske psihe imanentne su svakom čovjeku čija je osobnost determinirana razvijanjem jedne od inherentnih mu dimenzija. Da li je zaista moguć zaokret s filozofije subjekta prema „intersubjektivističkom pristupu"⁸ Jürgena Habermasa. Može li se vjerovati emancipatorskoj ulozi racionalizacije i krajnjem trijumfu "komunikativnog razuma" unutar društvenih odnosa? Problem, složit ćemo se nije u pojedincu koji može biti vođen jednim ili drugim obilježjem svoje humanosti, već u sistemu i strukturi koja se upravo zasniva na eksploatatorskoj racionalizaciji u kojoj ljudska bića postaju objekti, sredstva za konačni cilj ovladavanja prirodom, svemirom, suncem, a sve kako bi se od krize spasio transatlantski finansijski sistem. A upravo je ta paradigma odsustva "komunikativnog razuma" presudila sebi samoj. Ta neutraljiva glad za viškom

⁷ Stent, Gunther S. 1969, *The Corning of the Golden Age: A View of the End of Progress*, Natural History Press, Garden City, New York, str. 4. prema Horgan, John 1997, *The End of Science: Facing the Limits of Knowledge in the Twilight of the Scientific Age*, Perseus Books L.L.C., U.S.A., str. 12.

⁸ Habermas, Jürgen 1984, *The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society*, Vol. I, Cambridge: Polity Press.

proizvoda, robe, odnosno Baudrillardovski, iluzijom objektivne sreće. Rizik će uvek postojati, kako zbog same destruktivne snage koja se oslobađa razdvajanjem radioaktivnih elemenata (uranij, torij, plutonij), tako i zbog prirode ljudske racionalnosti. “Govoriti o Zlu znači govoriti o potajnom sudioništvu koje nastaje u svakom procesu dominacije i sukoba, u svakom procesu konsenzusa i ravnoteže, potajnog antagonizma.”⁹

Uostalom to je i poruka popularnog televizijskog filma *“Our Friend the Atom”*¹⁰ kojeg su djeca u Sjedinjenim Američkim Državama gledala još davne 1957. godine. U narativu što prvenstveno treba promijeniti paradigmu o nuklearnoj energiji mlađim naraštajima, Nijemac Heinz Haber, poznati naučnik na polju atomske energije počinje svoju priču o uzbudljivom novom izvoru energije. Poput zlog duha u boci, taj izvor može potencijalno služiti dobrim ciljevima ukoliko se poslužimo “trikom”¹¹. Stoga, ljudska vrsta ne treba odbaciti to zlo već preuzeti odgovornost njegovog kontroliranja.

Takva kontrola, ipak nije jednostavan trik, kao što je to prikazano u

Disneyevom dječjem dokumentarcu, već iznimanim napor, koncentracija, koordinacija i stručnost inžinjera i radnika u kontrolnim sobama nuklearnih elektrana. Bez obzira na visok stepen kontrole, rizik od ljudske pogreške permanentno je prisutan u odvijanju procesa stvaranja energije nuklearnom fizijom. To pokazuje i zajedničko istraživanje¹² inžinjera Nacionalne laboratorije Sandia, Huafeia Liao, te inžinerke korporacije Bechtel Systems & Infrastructure, Jo-Ling-Chang. U zaključku rada *“Human performance in control rooms of nuclear power plants: A survey study”*, autori upozoravaju kako je upravo ljudska pogreška “glavni faktor incidenata i nesreća u nuklearnoj industriji. Kada se sistematski analiziraju i evaluiraju, takve greške mogu pružiti detaljne informacije o njihovim uzrocima i načinu ispravke. Nažalost, po tom pitanju učinjeno je jako malo.”¹³

I kada inžinjeri izvrše svoju dužnost, dešava se sabotaža tog „hladnog“ razuma kapitalističkog poretku. U jelu 2012. godine, petnaest mjeseci nakon nuklearne katastrofe koja se desila u Fukushimi, iz japanske kompanije TEPCO¹⁴ priznali su ignoriranje rezultata

⁹ Baudrillard, op. cit., str. 158.

¹⁰ Luske, Hamilton 1957, Walt Disney's Wonderful World of Color Tv Series – Our Friend the Atom, Walt Disney's production, url:<https://www.youtube.com/watch?v=QDcjW1XSXN0>.

¹¹ Ibid.

¹² Liao, Huafei & Chang, Jo-Ling 1996, Human performance in control rooms of nuclear power plants: A survey study, Human Factors and Ergonomics in Manufacturing & Service Industries, Vol. 21, Issue 4, str. 412-428.

¹³ Ibid., str. 426.

¹⁴ TEPCO (Tokyo Electric Power Company) – 40

testa iz 2006. godine. Rezultati tog ispitivanja ukazivali su na činjenicu kako bi cunami visine 13.5 metara zasigurno izazvao potpuni nestanak električne energije u nuklearnim reaktorima. Cijena ovakve investicije što bi otklonila sigurnosnu opasnost reaktora procijenjena je na 25 miliona dolara. Od ispravke sistema se odustalo, a taj rizik radi uštede bio je jedan od glavnih razloga nuklearne katastrofe u Fukushimi.¹⁵

Proces kontrole je, možemo zaključiti, daleko komplikovaniji nego što nam je to prikazano kroz simboličku stvarnost propagandnih filmova kao što je „*Our Friend the Atom*“ i općenito čitava znanstvena strana priče o ovladavanju nuklearnom energijom teško može biti shvaćena u svojoj punoj kompleksnosti ukoliko nismo obrazovani u polju nuklearne fizike. Ipak, iako većina stanovnika svijeta nije u stanju shvatiti ezoteričnost naučnog diskursa o ovom fenomenu, i dalje postoji način da se stvari iluzija razumijevanja, te zajedno s njom „proizvodnja pristanka“¹⁶. Publike popularnih medija izložena je “narativima

---

najveća energetska kompanija u Japanu koja je vlasnik uništenih nuklearnih reaktora u Fukushimi.

¹⁵ Greenpeace.org,
<http://www.greenpeace.org/international/Global/international/briefings/nuclear/2014/Fukushima-3rd/Timeline.pdf>

¹⁶ Chomsky, Noam 2002, Mediji, propaganda i sistem, Što čitaš?, Zagreb, str. 26-55.

koji kao karakteristiku imaju persuazivnu snagu, posebno zato jer nisu zasnovani na znanstvenim pretpostavkama teško razumljivim onima koji nisu eksperti, već su uskladeni s općim znanjem i iskustvom.¹⁷ Kako bi dokazali ovu tvrdnju, u radu ćemo, kroz korištenje analize fantazijske teme (fantasy theme analysis) Ernesta Bormanna i njegove teorije simboličke konvergencije (symbolic convergence theory), prikazati na koji način se kroz pronuklearne dokumentarne filmove „*Our Friend the Atom*“¹⁸ i „*Pandora's Promise*“¹⁹ kod publike stvara zajednička simbolička stvarnost o nuklearnoj energiji – društvena stvarnost koju dijele retoričke zajednice (*rhetorical communities*) poput “*Nuclear Power? – Yes Please*”²⁰.

Teorija simboličke konvergencije i analiza fantazijske teme

Osnivač teorije simboličke

---

¹⁷ Fisher, Walter 1987, Human Communication as Narration: Toward a Philosophy of Reason, Value and Action, University of South Carolina Press, Columbia, SC, str. 59.

¹⁸ Luske, Hamilton, op.cit.

¹⁹ Stone, Robert 2013, Pandora's Promise, Robert Stone Productions in association with Vulcan Productions, DVD.

²⁰ Facebook page, Nuclear Power? – Yes Please, <https://www.facebook.com/pages/nuclear-power-yes-please/125802837462054?ref=ts&fref=ts>.

konvergencije, te ujedno i analize fantazijske teme kao jedinstvenog pristupa *retoričkoj kritici*, pokojni je profesor komunikologije s Univerziteta u Minnesoti, Ernest Bormann. Ukratko, SCT¹ se koristi u svrhu posmatranja kolektivnog dijeljenja zajedničkih fantazija i načina na koji grupna svijest utječe na ljudsko djelovanje.²

Ključno je za razumijevanje same teorije, kao uostalom i za razumijevanje daljeg sadržaja ovog rada objasniti osnovne koncepte kojima se operira primjenom teorije *simboličke konvergencije*. Prema Craganu i Shieldsu³ metateorijski termin „osnovni koncept“ ukazuje na pojam koji se mora identificirati kako bi se određena teorija mogla koristiti, a u znanosti je također poznat i termin „osnovna jedinica analize“. Kada govorimo o teoriji simboličke konvergencije osnovni koncept predstavlja fantazijska tema, dok su sporedni osnovni koncepti: *simbolički znak*

¹ „SCT“ - *Teorija simboličke konvergencije* (symbolic convergence theory)

² Bormann, Ernest G., Cragan, John & Shields, Donald 2001, „Three Decades of Developing, Grounding, and Using Symbolic Convergence Theory (SCT)“, *Communication Yearbook*, Vol. 25, William Gudykunst (ed.), Lawrence Elbaum, Mahwah, NJ, 2001, str. 271-313.

³ Cragan, J. F., & Shields, D. C. (1998): *Understanding Communication Theory: The Communicative Forces for Human Action*, Needham Heights, MA: Allyn & Bacon prema Bormann, Ernest G., Cragan, John & Shields, Donald, 2001, „Three Decades of Developing, Grounding, and Using Symbolic Convergence Theory (SCT)“, *Communication Yearbook*, Vol. 25, William Gudykunst (ed.), Lawrence Elbaum, Mahwah, NJ, 2001, str. 282.

(symbolic cue)⁴, fantazijski tip (fantasy type)⁵ i saga⁶.

Fantazijska tema kao osnovna jedinica analize SCT je „dramatizirajuća poruka (dramatising message)⁷ u kojoj su prikazani likovi, personae uključeni u neko djelovanje unutar okruženja koje se odnosi na ljudsko iskustvo i objašnjava ga“⁸, ili prema Griffinu, to je „sadržaj fantazije⁹ što se umrežila unutar grupe.“¹⁰

Akumulacijom tih fantazijskih tema

⁴ „Simbolički znak (symbolic cue) – Prethodno dogovoreni okidač koji izaziva istu reakciju članova grupe kao što je to bio slučaj prvi put kada su dijelili fantaziju.“ Griffin, Emory A. 2012, *A First Look at Communication Theory* 8th Edition, McGraw-Hill, New York, U.S.A, str. 251.

⁵ „Fantazijski tip (fantasy type) – Skupina povezanih fantazijskih tema; veće apstrakcije koje u sebi sadrže nekoliko konkretnih fantazijskih tema koje postoje u trenucima kada se zajedničko značenje uzima zdravo za gotovo.“ (Ibid.)

⁶ „Saga je detaljan prikaz postignuća u životu nekog pojedinca, grupe, zajednice, organizacije ili nacije... Saga obično predstavlja simboličku svijest organizacije ili kulture i samim tim ona povezuje članove organizacije koji participiraju u različitim retoričkim vizijama.“ (Bormann, Ernest G., Cragan, John & Shields, Donald, 2001, „Three Decades of Developing, Grounding, and Using Symbolic Convergence Theory (SCT)“, *Communication Yearbook*, Vol. 25, William Gudykunst (ed.), Lawrence Elbaum, Mahwah, NJ, str. 284.)

⁷ „Dramatizirajuća poruka (dramatizing message) - Maštoviti jezik člana grupe kojim se opisuje prošlost, budućnost, ili neki vanjski događaji; creative interpretations of there-and-then. (Ibid.)

⁸ Bormann, Ernest G., Cragan, John & Shields, Donald, op.cit., str. 282.

⁹ Griffin, Emory A. 2012, *A First Look at Communication Theory* 8th Edition, McGraw-Hill, New York, U.S.A., str. 250.

¹⁰ „Fantazija (fantasy) – kreativna i maštovita zajednička interpretacija događaja koja zadovoljava psihološke i retoričke potrebe grupe. (Ibid.)

formiraju se kompozitne drame (composite dramas) koje se šire među masovnom publikom i stvaraju simboličku stvarnost, odnosno stvarnost koju Bormann naziva *retoričkom vizijom* (rhetorical vision). Bormannove dramatizirajuće poruke sačinjene su od narativa koji se skupljaju i s vremenom spajaju u formu zajedničke *retoričke vizije*. Takvi narativi na javnost djeluju persuazivno. U svojoj teoriji narativne paradigme (narative paradigm) Fisher objašnjava da su ti „narativi zapravo argumentacija“¹¹ s persuazivnom snagom. Snagom koja kao što smo već spomenuli upravo dolazi iz činjenice što nisu zasnovani na znanstvenim pretpostavkama.¹² Dramatični narativi koje pronalazimo kod fantazijskih tema i *retoričkih vizija* pružaju argumente kojima se pojedincima obraća na podsvjesnom nivou, te ne zahtijevaju logičku racionalizaciju. S obzirom na skrivenost argumentacije, persuazivni utjecaj narativa često bude opasan i manipulativan, stoga fantazijske teme i *retoričke vizije* mogu zaista biti moćna retorička sredstva manipulacije. Iako ne u tradicionalnom smislu, one su zapravo argumenti s persuazivnim utjecajem kojim se pobuđuju emocije i samim time izaziva reakcija. Tako skupine dramatičnih

fantazijskih tema imaju moć promjene ponašanja poticanjem kooperacije, odnosno one stvaraju retoričke zajednice ljudi motiviranih za djelovanje u skladu sa simboličkom vizijom. Iz tog razloga, u ovom radu, analiza fantazijske teme koristit će se kao koristan alat interpretativne metodologije teorije simboličke konvergencije. Taj metod se zasniva na dvije osnovne pretpostavke¹³: a) pojedinci su ti koji stvaraju društvenu stvarnost, b) mogućnost provjere značenja, motiva i emocija kroz analizu ljudske retorike.

Šta to zapravo znači? Znači da kada „zajednica prihvati zajedničku *retoričku viziju*, takva vizija za njene pripadnike predstavlja stvarnost.“¹⁴ Mediji su zasigurno značajan faktor u kreiranju takve simboličke stvarnosti, odnosno retoričke vizije, s obzirom na njihovu ulogu prijenosnika informacija koje bi javnosti trebale omogućiti „razumijevanje“ događaja, fenomena, objekata i ličnosti najčešće im nedostupnih u svakodnevničici. Ljudska bića tako uče iz stvarnosti konstruirane u medijima, odnosno iz simboličke stvarnosti ili *retoričke vizije* grupe koja učestvuje u kreiranju takve stvarnosti. Stoga je za potrebe ovog rada značajno pretpostaviti da su interpretacije

¹¹ Fisher, Walter, op.cit., str. 58.

¹² Vidi str. 5.

¹³ Griffin, Emory A., op.cit. str. 253.

¹⁴ Ibid.

gorućeg pitanja nuklearne energije u filmovima „*Our Friend the Atom*“¹⁵ i „*Pandora's Promise*“¹⁶ dio kompleksnog seta persuazivnih utjecaja na ponašanje konzumenata ovih medijskih produkta. Prije nego nastavimo s prikazom već pomenute studije slučaja, valja nam izvršiti i historijski pregled ramovanja (framinga)¹⁷ teme nuklearne energije u medijskom diskursu, a u cilju potpunijeg shvatanja javnog mnjenja o ovom pitanju, te otkrivanja glavnih motiva za postojanje dokumentarnih filmova koji su predmet naše analize.

Ramovanje (framing) nuklearnog pitanja

Do sedamdesetih godina dvadesetog vijeka nuklearna energija isključivo je bila ramovana u pozitivnom tonu. Slogani poput „*Atoms for peace*“ ili „*Your friend the atom*“ koristili su se kao asocijacije koje su u mislima publike povezivale pojam atomskog doba s „idejama društvenog napretka,

ekonomskog razvoja i boljeg načina života“¹⁸. Davne 1953. godine, bivši predsjednik Sjedinjenih Američkih Država, Dwight Eisenhower obratio se 470. plenarnoj sjednici Generalne skupštine Ujedinjenih nacija utopističkim govorom „*Atomi za mir*“ (Atoms for peace)¹⁹. U svom govoru, Eisenhower je objasnio kakvu politiku Sjedinjene Američke Države namjeravaju i moraju sprovoditi da bi ostvarile značajnu ekonomsku prednost, prednost koju je namjeravao postići gomilanjem nuklearnih elektrana, ali i nuklearnih bojevih glava u svojoj zemlji. U to vrijeme se potražnja za električnom energijom u Americi dvostruko povećavala svakih deset godina, dok se Evropa suočavala s ozbiljnom energetskom krizom. „O činu promocije nuklearne tehnologije inostranim zemljama izvještavano je kao o značajnom diplomatskom alatu za pridobijanje saveznika protiv Sovjetskog Saveza.²⁰

„Svaka medijska slika svijeta ljudski je pokušaj samouvjerenja u smislenost vlastitog postojanja (unatoč i

¹⁵ Luske, Hamilton, op.cit.

¹⁶ Stone, Robert, op.cit.

¹⁷ „Ram (frame) – pomaže pri reduciraju kompleksnosti informacije, ali služi i kao dvosmjerni proces: Ram potpomaže interpretaciju stvarnosti, međutim, potpomaže i njenu rekonstrukciju.“ (Littlejohn, Stephen W. & Foss, Karren A. 2009, Encyclopedia of Communication Theory, Sage Publications, Inc., U.S.A., str. 407.)

¹⁸ Gamson, William A. & Modigliani, Andre 1989, “Media discourse and public opinion on nuclear power: A constructionist approach”, American Journal of Sociology, Vol. 95, str. 1–37.

¹⁹ International Atomic Energy Agency (IAEA), Atoms for peace speech, http://www.iaea.org/About/atomsforpeace_speech.html

²⁰ Kahlor, LeeAnn & Stout, Patricia A. 2009, Understanding and Communicating Science : New Agendas in Communication Series, Taylor and Francis. Kindle Edition. str. 46-47.

uprkos umnažanju zla, egoizma, taštine, laži i sličnih također ljudskih dimenzija). Istovremeno svaka je medijska slika kreativno oblikovani odraz interesa vlasničkih struktura.²¹ U ovom slučaju medijska slika u SAD-u bila je odraz interesa politike koju je najavio Eisenhower. Od pronuklearne propagande nije bila pošteđena ni najmlađa publika. Politička elita SAD-a i znanstvena zajednica koja ih je podržavala dijelili su zajedničku *retoričku* viziju (iluziju objektivne stvarnosti) koju su željeli proširiti na ostatak stanovništa svoje zemlje, ali i svijeta. Nuklearna energija je predstavljena kao „pravi“ put ka realizaciji utopije, mira, kraja siromaštva i rješavanja energetskih problema pred kojim su se nalazile SAD i Evropa. Prema Marku Leingeru, profesoru filmskih studija s kanadskog Univerziteta Carleton u Ottawi²² ključnu ulogu u ovoj psihološkoj operaciji trebao je odigrati jedan od najpoznatijih svjetskih crtača animiranih filmova. „U pismu predsjedniku Eisenhowera od 20. decembra 1955. godine, direktor Informacijske agencije SAD-a (USA Information Agency), Abbot

Washburn podnio je izvještaj o aktivnostima njegovog ureda. Napisao je sljedeće: 'Također smo održali nekoliko preliminarnih sastanaka s Waltom Disneyem (ubjedljivo ima najveći broj publike u inostranstvu). Razgovarali smo o crtanom filmu koji bi nosio naziv „Atom za mir“ („Atom for Peace“).' (Disney je dvije godine kasnije kreirao animirane predizborne reklame za Eisenhowerovu kampanju).²³ Te iste godine nastao je i dječiji dokumentarni film „Our Friend the Atom“²⁴.

Sredinom sedamdesetih godina dvadesetog vijeka ramovi (frames) su se promijenili.²⁵ Nuklearna katastrofa koja se desila 28. marta 1979. godine na otoku Three Mile ujedno je predstavljala i PR katastrofu za tehnologiju. Nekoliko sedmica prije havarije publika je imala priliku pogledati popularni „The China Syndrome“, film koji je prikazivao nesposobnost i netransparentnost unutar industrije. Kroz takvu interpretaciju, kontrola rizika koji je egzistirao uz samu tehnologiju činila se nemogućom i iluzornom, a nesreća na otoku „Three Mile“ učinila je da se ovaj ram etabilira kao vodeći model interpretacije. Tome je svakako doprinijela i nuklearna katastrofa

²¹ Alić, Sead, 2013, „Komunikacijski stampedo“, Sarajevski žurnal za društvena pitanja, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, Broj 2, 2013, str. 112.

²² Leinger, Mark april 1998, Animation World Magazine, Issue 3.1, <http://www.awn.com/mag/issue3.1/3.1pages/3.1langerdisney.html>

²³ Ibid.

²⁴ Luske, Hamilton, op.cit.

²⁵ Gamson, Walter A. & Modigliani Andre, op.cit.

u ukrajinskom gradu Černobilu. Kao posljedica tih događaja ali i astronomskih cijena izgradnje, „posljednje nuklearne elektrane u SAD-u konstruirane su sedamdesetih godina dvadesetog vijeka.“²⁶ Ipak, bivši američki predsjednik George W. Bush je u zoru dvadeset i prvog vijeka pokrenuo komunikacijsku kampanju za ponovno promoviranje nuklearne energije u ramu umjerenog i mirnog puta ka energetskoj nezavisnosti. Plan međutim nije uspio jer je teroristički napad jedanaestog septembra otvorio niz sigurnosnih pitanja koja su osporavala vjerodostojnost ovakvog interpretativnog paketa. Taj događaj je samo odgodio ono neizbjježno. Napad na World Trade Center, te fijasko u Fukushimi nakratko su usporili planove političkih i znanstvenih elita da ovo pitanje vrate u 1953. godinu. Tako je u februaru 2012. godine korporacija „Southern Company“ dobila zeleno svjetlo za početak gradnje dva reaktora na lokaciji Vogtle u državi Georgiji. Američka Nuklearna regulatorna komisija (Nuclear Regulatory Comission) izdala je kombiniranu dozvolu za izgradnju i upravljanje novim reaktorima, a ukupni troškovi iznosili su oko 14 milijardi dolara. Predsjednik Barack Obama apsolutno je podržao izgradnju prvih nuklearnih reaktora nakon tri desetljeća, a u duhu

takve politike Vlada SAD-a nastavila je s PR aktivnostima popularizacije i stvaranja pozitivnog imidža nuklearne energije. Krajem oktobra 2013. godine pod okriljem Ministarsva energetike SAD-a (United States Energy Department) objavljena je publikacija naziva „The Harnessed Atom“²⁷ koja će nadalje služiti kao dodatak kurikulumu prirodnih znanosti u američkim srednjim školama, a s ciljem informiranja američke mladosti o potencijalu i blagodatima koje im može pružiti nuklearna energija. U novembru iste godine CNN je prikazao pronuklearni dokumentarac „Pandora's Promise“ koji predstavlja pandan Disneyevom filmu iz sredine dvadesetog vijeka.

Analiza fantazijske teme: „Our Friend the Atom“

Ljudi su narativna bića koja doživljavaju i razumijevaju život kroz priče, odnosno kroz interpretacije objektivne stvarnosti. To je znao i Walt Disney kada je stvarao animirani dokumentarac „Naš prijatelj atom“ („Our Friend the Atom“), a zasigurno su to znali i oni kojima je glavni poslovni zadatak bio

²⁶ Kahlor, LeeAnn & Stout, Patricia A., op.cit., str. 47.

²⁷ United States Energy Department, Office of Nuclear Energy , http://www.energy.gov/sites/prod/files/2013/11/f4/HarnessedAtom_Teachers_Edition_low_12Sep13.pdf.

proizvodnja podrške američke i svjetske javnosti za sprovodenje tadašnje pronuklearne politike predsjednika Eisenhowera.²⁸ Film je obećavao kraj gladi, eliminiranje siromaštva, te ostvarenje krajnjeg utopističkog sna – svjetskog mira. Sve je to u ovom simboličkom svijetu bilo moguće kontroliranjem atoma i korištenjem njegove snage u konstruktivne svrhe: „Priča o atomu je fascinatna pripovjetka o ljudskom traganju za znanjem, priča o znanstvenoj avanturi i uspjehu. Atomska znanost izrodila je mnoge plodove i ukroćivanje moći atoma samo je spektakularni krajnji rezultat. To je vrhunac rada mnogih nadahnutih ljudi čije su ideje formirale svojevrsnu lančanu reakciju razmišljanja.“²⁹ Ispostavilo se kasnije, u toku dvadesetog vijeka, kako su ovakve Disneyeve izjave bile preuranjene. Atom se također pokazao opasnim i destruktivnim u mirnodobskim uvjetima. Početak filma bavi se pitanjem dualnosti nuklearne energije. Njene pozitivne i negativne strane. Međutim u doba Disneya, negativnom se smatrala samo upotreba nuklearnog naoružanja („military atom“³⁰), dok je korištenje fizije za proizvodnju energije ramovano kao spas ljudske vrste.

U filmu se nuklearna energija utjelovljuje u liku zlog duha, dok ljudsku vrstu reprezentira siromašni ribar koji ga je prizvao trljanjem lampe pronađene u moru. Poruka koja se šalje jeste da ljudi pomoći svog uma (u filmu je ljudski um predstavljen kao trik mudrog ribara) mogu kontrolirati divljinu fizijske reakcije, te ukrotiti njenu snagu za zadovoljenje svojih potreba i želja. Njemački nuklearni fizičar Heinz Haber nas tako usmjerava i savjetuje po pitanju naših želja. Od ukroćenog atomskog duha trebamo tražiti ispunjenje tri želje. Prva na listi jeste energija: „Resursi ulja i nafte na našoj planeti nestaju, a nama je potrebno sve više i više energije. Atomska duh nudi nam gotovo beskrajnu količinu energije. Za rast naše civilizacije će stoga naša prva želja biti: ENERGIJA!“³¹ Kroz ovu poruku nameće se fantazijska tema o beskonačnoj energiji koju možemo dobiti upotrebom nuklearne fizije. U stvarnosti je situacija drugačija. Nuklearna energija spada u red najskupljih načina proizvodnje električne energije i po proizvedenom kilovatu košta i do osam puta više³² od alternativnih načina proizvodnje, a predviđanja pokazuju da će nuklearna industrija radeći ovim intenzitetom, zalihe uranija istrošiti za

²⁸ Vidi str. 9.

²⁹ Luske, Hamilton, op.cit.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

³² Rense.com 2013, Myths of our time – Cheap Nuclear Power & Abundant Uranium, <http://www.rense.com/general96/myths.html>

osamdesetak godina³³. Druga fantazijska tema predstavlja uvjerenje kako nuklearna energija može biti rješenje za glad i bolest u svijetu: „Ljudska vrsta je uvijek patila i bila suočena s glađu i bolešću. Atomski duh nam nudi izvor korisnih zraka. Ovo su magični alati istraživanja koji nam mogu, iznad svega, pomoći da proizvedemo više hrane za svijet i da unaprijedimo zdravlje cjelokupnog čovječanstva.“³⁴

Posljednja je želja za mirom i mudrošću ljudske vrste. Upravo želja za prevladavanjem onog komunikativnog razuma, dijaloga bez dominacije, racionalnosti koja za cilj ima dobrobit svih stanovnika planete. To je razum suprotan onom što ga koriste ribari ovog svijeta koji drže čarobnu lampu u svojim rukama.

Retorička vizija grupe koja je kreirala film i fantazijske teme koje u njemu dominiraju konvergiraju sa simboličkom stvarnošću „Pandorinog obećanja“, filma nastalog 56 godina kasnije s istim propagandnim ciljem kojeg je imao animiran i dokumentarac Walta Disneya.

Analiza fantazijske teme: „Pandora's Promise“

„Pandorino obećanje“ („Pandora's

Promise) je klasičan primjer propagandnog i jednodimenzionalnog uratka kojim se pronuklearnim narativom publici pokušava protumačiti nuklearna stvarnost savremenog svijeta. Simplifikacijom pitanja i trivijalizacijom oprečnih mišljenja, pet samoprovanih boraca za okoliš filmom provlače četiri dominantne fantazijske teme – interpretacija različitih aspekata nuklearne industrije. „Pandora's Promise“ nije pokušaj racionalnog i detaljnog argumentiranja zasnovanog na hladnim i intelektualno zahtjevnim činjenicama, već ad hominem diskurs u kojem je glavni argument za prelazak na stranu pronuklearne orijentacije upravo priča o tome kako su to isto uradili „najveći“ entuzijasti antinuklearne orijentacije. Tih pet osoba predstavljeno je u pozitivnom svjetlu. Promišljajuće su to individue otvorenog uma koje ne dozvoljavaju pomutnju svoje svijesti „dogmama“ antinuklearnog pokreta. U fantazijskoj temi koja šalje poruku kako „ovaj svijet više ne može tolerirati borce za okoliš“³⁵, ptero „osviještenih“ i „racionalnih“ boraca za dobrobit planete prikazani su kao pozitivci koji javnosti otvaraju oči po pitanju humanitarnih i energetskih potencijala fizije. S druge

³³ World-nuclear.org, Supply of Uranium, <http://www.world-nuclear.org/info/Nuclear-Fuel-Cycle/Uranium-Resources/Supply-of-Uranium/>

³⁴ Luske, Hamilton, op.cit.

³⁵ Jason Ross, 2013, A New Economic Platform: The Nuclear-Thermonuclear NAWAPA XXI, 21st Century Science & Technology – Special Report: Nuclear NAWAPA XXI: Gateway to Fusion Economy, Washington, str. 2.

strane, antinuklearisti su psihički labilni fanatici, neracionalni aktivisti koji koče ljudski razvoj. Takvi fanatici, prema simboličkoj stvarnosti koju prikazuje ovaj film, djeluju kao kotačić perpetuiranja statusa quo dominantne upotrebe fosilnog goriva, koja je zapravo glavni uzrok globalnog zagrijavanja i klimatskih promjena. Najveći absurd je optužba Marka Lynasa protiv antinuklearnih aktivista za koje tvrdi da manipuliraju znanstvenim podacima. Nešto što on i njegove kolege rade bez imalo srama ne bi li stvorili pozitivnu retoričku viziju o nuklearnoj energiji.

U filmu se nastoji relativizirati grozota nuklearnih katastrofa u Černobilu i Fukushimi. Konkretno, šalje se poruka kako su posljedice na zdravlje od ovih nesreća, u stvarnosti gotovo nepostojeće. Čitav narativ je tako pokušaj uvjeravanja u sigurnost i čistoću nuklearne energije, pri čemu se koriste metafore i poruke koje su u koliziji sa stvarnim podacima. „Osvješteni“ aktivisti nam tako govore o šoku kojeg su doživjeli čitajući Izvješće „Černobilskog foruma“³⁶ („The Chernobyl

Forum“) u kojem stoji kako negativni efekti ove nesreće, po intenzitetu nisu niti blizu očekivanih. Oni međutim ne spominju činjenicu kako je upravo to Izvješće na koje se pozivaju diskreditirano zbog skrivanja bitnih znanstvenih podataka u svrhu lažiranja rezultata očekivanog broja smrtnih slučajeva posredstvom radijacije. Osim toga motiv za takvu radnju leži u činjenici da „IAEA ima nalog da promovira upotrebu nuklearne energije.“³⁷ Ne spominju se stvarne negativne posljedice kao što je podatak da je zabilježeno 6.000 slučajeva raka štitne žlijezde kod osoba koje su u vrijeme nesreće bili djeca ili adolescenti. „Također se ignoriraju rezultati novijih studija koje otkrivaju pojavu drugih vrsta raka, te kardiovaskularnih bolesti nastalih kao posljedica radijacije.³⁸

Mark Lynas se nadovezuje izjavljujući kako radijacija iz Fukushime vjerovatno nikada neće ubiti niti jednu osobu, ignorirajući tako studije koje procjenjuju do nekoliko hiljada smrtnih slučajeva upravo zbog te radijacije. Nadalje se pokušava nametnuti fantazijska tema o

³⁶ „The Chernobyl Forum“ – Černobilski forum je ime grupe UN-ovih agencija koje su osnovane u februaru 2003. godine od strane IAEA (International Atomic Energy Agency). Cilj ove organizacije jeste precizno znanstveno ispitivanje efekata na zdravlje i okoliš uzrokovanih nesrećom u Černobilu. International Atomic Energy Agency – IAEA, http://www.ns.iaea.org/meetings/rw-summaries/chernobyl_forum.asp.

³⁷ Beyond Nuclear

http://www.beyondnuclear.org/storage/documents/Pandora%27s%20False%20Promises_Final_May13_2013.pdf.

³⁸ Cardis, E. & Hatch, M. 2011, The Radiobiological Consequences of the Chernobyl Accident 25 Years On, Clinical Oncology, Vol. 23, Issue 4, str. 251-260.

nuklearnoj energiji kao neophodnoj i jedinoj soluciji problema gladi, siromaštva, globalnog zagrijavanja. Scene u filmu prikazuju bosonogu djecu iz siromašnih kvartova implicirajući da je rješenje njihovih problema jednostavno i leži u intenzivnoj primjeni nuklearne energije. Narativ filma se tako svodi na ukupno četiri fantazijske teme:

- 1) Antinuklearni aktivisti su neracionalni fanatici i glavna su prepreka društveno-ekonomskom napretku - (Negativna uloga antinuklearnih aktivista);
- 2) nuklearna fizija je čist i siguran način proizvodnje energije i njeni rizici su beznačajni;
- 3) nuklearna energija je jedini način dalnjeg društveno-ekonomskog napretka;
- 4) nuklearna energija je krajnje rješenje problema gladi i siromaštva u cijelom svijetu.

Kroz medije (uključujući i dva analizirana dokumentarna filma) i javne govore ove poruke se šire u javnosti i kreiraju jednu cjelovitu retoričku viziju što je dijeli savremene pronuklearne zajednice sastavljene od pojedinaca zavedenih maštovitim interpretacijama objektivnih činjenica. „Riječi mogu, prema epistemičkom pristupu komunikaciji, stvoriti uvjerenja, utjecati na percepcije i

motivirati djelovanja, pogotovo u nedostatku sigurnosti.“³⁹

Zaključak

Narativi koje čitamo, slušamo i gledamo u medijima oblikuju društvenu stvarnost i samim time utječu na reakcije pojedinaca na tu stvarnost. Takva persuazivna retorika najčešće nije zasnovana samo na hladnim i racionalnim činjenicama, već kroz proces konvergiranja privatnih simboličkih svjetova dovodi do kreacije većih zajednica, odnosno grupa ljudi koji prihvataju jednu zajedničku interpretaciju stvarnosti i s tom interpretacijom prihvataju i zajedničke vrijednosti, stavove i djela. Zaključak je dakle da diskurs kreira stvarnost. Naravno to ne znači da će se, ukoliko kažemo da je „nuklearna energija čista i sigurna“, ona i u stvarnosti transformirati u takvu, već se tom konstatacijom implicira da riječi mijenjaju odnos ljudi sa svijetom, kao i njihov međusobni odnos. Narativ ima potencijal konstrukcije socijalne stvarnosti jedne zajednice koja može biti manja ili veća, a kroz zajedničku simboličku stvarnost kohezija takvih grupa se neminovno jača. Primjer simboličke

---

³⁹ Kuypers, Jim A. 2009, Rhetorical Criticism: Perspectives in Action, Lexington Studies on Political Communication, USA, str. 213.

konvergencije pojedinačnih simboličkih svjetova jeste bliskost i konvergencija fantazijskih tema pronuklearnih narativa analiziranih u ovom radu s fantazijskim temama koje dominiraju u diskursu pronuklearnih zajednica na webu, tačnije na društvenim mrežama facebook i twitter, kao i forumima službenih stranica takvih pokreta. Primjer je recimo pokret „Nuclear Power – Yes Please“ koji na svojoj facebook stranici ima 5.647 likeova. Ovakve online zajednice idealna su platforma za konvergenciju pojedinačnih simboličkih svjetova i podjelu fantazijskih

tema koje su usmjerene ka širenju prvo bitne retoričke vizije Eisenhowera i njegove administracije među neodlučnom publikom online medija. U virtualnoj hiperjavnosti tako perpetuiraju ideje koje se preljevaju iz propagandnih mašina političkih elita u agoru 21. vijeka, te se i na taj način masovno reproduciraju.

Literatura

Knjige

1. Baudrillard, Jean 2006, Inteligencija zla ili pakt lucidnosti, Naklada Ljevak, Zagreb.
2. Chomsky, Noam 2002, *Mediji, propaganda i sistem, Što čitaš?*, Zagreb.
3. Fisher, Walter 1987, Human Communication as Narration Toward a Philosophy of Reason, Value and Action, University of South Carolina Press, Columbia, SC.
4. Griffin, Emory A. 2012, A First Look at Communication Theory 8th Edition, McGraw-Hill, New York, U.S.A.
5. Habermas, Jürgen 1984, The Theory of Communicative Action: Reason and the Rationalization of Society, Vol. I, Cambridge: Polity Press.
6. Horgan, John 1997, The End of Science: Facing the Limits of Knowledge in the Twilight of the Scientific Age, Perseus Books L.L.C., U.S.A.
7. Kahlor, LeeAnn & Stout, Patricia A. 2009, Understanding and Communicating Science: New Agendas in Communication Series, Taylor and Francis. Kindle Edition.
8. Kuypers, Jim A. 2009, Rhetorical Criticism: Perspectives in Action, Lexington Studies on Political Communication, U.S.A.

9. Littlejohn, Stephen W. & Foss, Karren A. 2009, Encyclopedia of Communication Theory, Sage Publications, Inc., U.S.A.
10. Newman, Sheila 2008, The Final Energy Crisis, Pluto Press, London, UK.

Naučni časopisi

1. Alić, Sead, 2013, „Komunikacijski stampedo“, Sarajevski žurnal za društvena pitanja, Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Sarajevu, Sarajevo, Broj 2, str. 111-121.
2. Blix, Hans 2012, „Geopolitical and Strategic Aspects of Present and Future Use of Nuclear Energy“, AIP Conference Proceedings, Volume 1442(1), str. 327-336.
3. Bormann, Ernest G., Cragan, John & Shields, Donald 2001, „Three Decades of Developing, Grounding, and Using Symbolic Convergence Theory (SCT)“, Communication Yearbook, Vol. 25, William Gudykunst (ed.), Lawrence Elbaum, Mahwah, NJ, str. 271-313.
4. Cardis, E. & Hatch, M. 2011, „The Radiobiological Consequences of the Chernobyl Accident 25 Years On“, Clinical Oncology, Vol. 23, Issue 4, 2011, str. 251-260.
5. Gamson, William A. & Modigliani, Andre, 1989, “Media discourse and public opinion on nuclear power: A constructionist approach”, American Journal of Sociology, Vol. 95, str. 1-37.
6. Jason Ross, 2013, „A New Economic Platform: The Nuclear-Thermonuclear NAWAPA XXI, 21st Century Science & Technology – Special Report: Nuclear NAWAPA XXI: Gateway to Fusion Economy“, Washington, str. 2.
7. Liao, Huafei & Chang, Jo-Ling, 1996, “Human performance in control rooms of nuclear power plants: A survey study, Human Factors and Ergonomics in Manufacturing & Service Industries“, Vol. 21, Issue 4, str. 412-428.

Dokumentarni filmovi

1. Luske, Hamilton 1957, Walt Disney's Wonderful World of Color Tv Series – Our Friend the Atom, Walt Disney's production, [datum pristupa: 21.05.2014.]
url:<https://www.youtube.com/watch?v=QDcjW1XSXN0>.
2. Stone, Robert 2013, Pandora's Promise, Robert Stone Productions in association with Vulcan Productions, DVD

Online izvori

1. Beyond Nuclear [datum pristupa: 28.05.2014.],
http://www.beyondnuclear.org/storage/documents/Pandora%27s%20False%20Promises_Final_May13_2013.pdf.
2. Facebook page, Nuclear Power? – Yes Please [datum pristupa: 23.5.2014.],
<https://www.facebook.com/pages/nuclear-power-yes-please/125802837462054?ref=ts&fref=ts>.
3. Greenpeace.org, [datum pristupa: 26.05.2014.],
<http://www.greenpeace.org/international/Global/International/briefings/nuclear/2014/Fukushima-3rd/Timeline.pdf>.
4. International Atomic Energy Agency (IAEA), Atoms for peace speech [datum pristupa: 28.5.2014.], http://www.iaea.org/About/atomsforpeace_speech.html.
5. International Atomic Energy Agency – IAEA [datum pristupa: 28.5.2014.],
http://www.ns.iaea.org/meetings/rw-summaries/chernobyl_forum.asp.
6. Mark Leinger, Animation World Magazine, Issue 3.1, April 1998 [datum pristupa: 28.5.2014.],
<http://www.awn.com/mag/issue3.1/3.1pages/3.1langerdisney.html>.
7. Rense.com 2013, Myths of our time – Cheap Nuclear Power & Abundant Uranium [datum pristupa: 29.5.2014.],
<http://www.rense.com/general96/myths.html>
8. United States Energy Department, Office of Nuclear Energy [datum pristupa: 29.5.2014.],
http://www.energy.gov/sites/prod/files/2013/11/f4/HarnessedAtom_Teachers_Edition_low_12Sept13.pdf.
9. World-nuclear.org, Supply of Uranium [datum pristupa: 29.05.2014.],
<http://www.world-nuclear.org/info/Nuclear-Fuel-Cycle/Uranium-Resources/Supply-of-Uranium/>.

Symbolic convergence and the nuclear energy: Impact of narratives on the creation of pronuclear rhetorical vision and rhetorical communities

Abstract: Through the usage of Bormanns' symbolic convergence theory and fantasy theme analysis, this paper wants to research the way in which the *pronuclear narrative in propagandistic movies "Our Friend the Atom"* and *"Pandora's Promise"* affect the symbolic creation of the pronuclear rhetorical communities, who share a common symbolic reality. Through the usage of this interpretative method, we have diagnosed four contemporary pronuclear fantasy themes, which spread through the media (including two analyzed documentaries)

and public speeches into the publicity that shares a common rhetorical vision. Apart from the fantasy theme analysis, the framing of the nuclear question in the american media discourse is presented in this work from 1953 to this day, with the goal of a fuller understanding of public opinion on nuclear energy, as well as the motives for the existence of the analyzed narratives.

Keywords: nuclear energy, symbolic convergence theory, fantasy theme, rhetorical vision, rhetorical community, pronuclear narrative

Zastava arapskog revolta

Rezime: Zastava arapskog revolta je dizajnirana 1916. godine od strane britanskog diplomata Marka Sykesa da kreira osjećaj arapskog jedinstva protiv Osmanskog carstva² u Prvom svjetskom ratu. Dizajn ove zastave se koristio u dizajniranju zastava Iraka, Sudana, Ujedinjenih Arapskih Emirata, Jordana, Egiptova, Sirije, Jemena, Kuvajta i Palestine. Ova informacija je otvorila niz pitanja: *Šta je arapski revolt? Kako se kreiralo arapsko jedinstvo? Zašto su Britanci dizajnirali zastavu? Koji su bili britanski interesi na srednjem istoku? Kako i koliko je vladala osmanska vlast na ovim prostorima? Zašto su se Arapi borili protiv Osmanlija? Šta je zastava predstavljala i koje je njeni značenje bilo za Arape? Zašto su moderne zastave zemalja srednjeg istoka koristile sličan uzorak za dizajniranje svojih zastava? Koje poruke zastave šalju ili šta mi to možemo pročitati iz tih jednostavnih grafičkih prikaza? Pitanja koja su se otvorila zahtijevaju vrlo složenu analizu i to komparativnim metodama. S obzirom da je zastava slika, slika sa porukom, objekt dizajna, primijenit će modele analize iz vizuelnih komunikacija.*

Ključne riječi: zastava, poruka, simbol, boja, politika, geopolitika, arapski revolt

---

¹ asmajovic@ius.edu.ba

² Roskin G. Michael and Coyle J. James 2008, Politics of the Middle East Culture and Conflicts, Pearson, Prentice Hall, New Jersey, Print, str. 42, chapter III, Ottoman Empire;
„Otomansko carstvo je posljednje islamsko carstvo i kalifat. Otomani su tursko pleme (Oquz Turks), preci Seldžuka. Otac carstva je bio Osman, vladar Burse i po njemu je i carstvo dobilo ime, Osmansko carstvo. Na Zapadu se ovo carstvo zove Otomansko, zbog lošeg prijevoda imena Osman.“

Prvi model je Lesterov model³ analize po kome on ističe šest bitnih perspektiva za analizu dizajna i one se sastoje od: historijske, lične, tehničke, etičke, kulturne i kritičke perspektive. Drugi model je možda jedan od najpoznatijih modela u komunikacijskim teorijama kreiran od političkog naučnika Harolda Lasvela (Harold Lasswell)⁴ koji traži odgovore na pet bitnih pitanja: Ko? Kaže šta? Kojim kanalom? Kome? I sa kojim efektom? Sličan model koristi i Berger⁵, ali njegov model ima drugačiju terminologiju i sastoji se iz šest bitnih tačaka, a one su: umjetnik ili pošiljalac, umjetničko djelo, medij koji se koristi,

publika ili primalac i društveni uticaj.

Da bi analiza zastave arapskog revolta, zastava kao poruka bila potpuna, potrebno je primijeniti i analize Umberta Eka (Umberto Eco)⁶ u kojima on ističe da poruka (kao forma oznaka) treba da bude sužena informacija (koja kao fizički signal to i jeste), pošto predstavlja izbor samo jednih, a ne i nekih drugih jednakovjerovalnih simbola koje primalac može da prepozna kao izvor poruka - mogućih značenja. Dakle, kada se poruka - oznaka prenese na izvjesne kodove, postane poruka značenje, odnosno definitivni izbor koji je napravio primalac. Dakle, zastava ima „fizičku informaciju“ koja je kvantitativno mjerljiva i „semiološku informaciju“ koja se ne može kvantitativno

³ Lester ,Paul Martin 2006, Visual Communication, images with message, Wastword: Boston, Print, str. 167-195.

⁴ Berger, Artur Asa 2008, Seeing Is Believing, An Introduction to Visual Communication, Mc Grow Hill Companies:New York, Print, str. 33-37.

⁵ Ibid.,str. 37.

⁶ Eco, Umberto 1973, Kultura, informacija, komunikacija, Nolit, Beograd, Print str. 56.

izmjeriti, ali se može odrediti pomoću grupe značenja, dakle ona predstavlja prilično širok, ali ne i neograničen krug vjerovatnoća.

Historijska perspektiva

Arazi su na početku XX stoljeća bili dio Osmanskog carstva.⁷ Prije dolaska Osmanlija Arapske zemlje su se počele razdvajati, imali su različite zahtjeve za kalifate,⁸ različite lokalne vladare, različito razvijene lokalne zajednice. Ulema⁹

⁷ Širenje Osmanskog carstva na Bliskom istoku započeo je još u 16. stoljeću. Na vrhuncu svoje moći, 1853. godine, Osmansko carstvo se protezalo od kapija Beča u Evropi, do Azerbejdžana u Aziji, cijelu obalu sjeverne Afrike i svu arapsku zemlju, uključujući istočnu i zapadnu obalu Arapskog poluotoka, ali ne i sam centar.

Roskin G. Michael and Coyle J. James 2008, Politics of the Middle East Culture and Conflicts, Pearson, Prentice Hall, New Jersey, Print, str. 44, chapter III, Ottoman Empire ;

⁸ Kalif (arapski halifa: namjesnik, nasljednik), vrhovni vjerski i politički poglavatar islamske zajednice. On je molitveni predvoditelj (imam), vladar vjernika (amiru-l-munin) i namjesnik Božjeg proroka (kalifat-rasul-illah). Prva četiri Muhamedova nasljednika (Abu Bekr, Omer, Osman i Alija) nazivaju se »pravovjernim kalifima», a stolovali su u Medini (634 – 661). Omejidski kalifi su stolovali u Damasku (661 – 750), a abasidski u Bagdadu (750 – 1258) Osmanski kalifi stoljuju u Istanbulu (1517 – 1924). Taj posljednji kalif ukinula je Turska skupština u Ankari 1924. godine. Sveislamski kalifatski kongres u Kairu (1926.) nije uspio obnoviti kalifat, poglavito zbog nacionalne i političke podijeljenost islama. U šijitizmu kalif se naziva imamom.

Podjele u islamu:

<http://www.slideshare.net/JRadojcic/podjele-u-islamu>

⁹ Ulema, znanstvenici, (jednina, alim, "znanstvenik") odnosi se na obrazovanu klasu muslimanskih pravnih stručnjaka. Oni su dobro upućeni u pravnu fikha (praksa) i smatraju se arbitrima šerijatskog prava.

Wikipedia, Ulema,

nikada nije bila slabija. Najjači uticaj Osmanskog carstva koje je arapskom zemljom vladalo skoro 400 godina, bio je zaštita islama. Svim muslimanima je zajedničko vjerovanje u jednog Boga, svetu knjigu Kur'an, posljednjeg božjeg poslanika Muhameda i u pet stubova islama. Univerzalnost religije, vjerovanje u veliku islamsku zajednicu, u ulemu, su bili dovoljan razlog da Arazi i Osmanlije žive u miru skoro 400 godina, vjerujući u vjersku zajednicu koja je bila iznad nacija. Međutim, događaji koji su se desili u 1910-im doveli su do potpunog kraja osmanske vlasti i stvaranje novih nacionalnih država sa granicama preko Bliskog istoka, dijeleći muslimane jedne na druge. Šta se desilo i šta je dovelo do promjena?

Rast arapskog nacionalizma¹⁰

Nacionalizam se počeo razvijati širom svijeta. Osmansko carstvo je već počelo slabiti krajem XIX stoljeća. Njegovi unutrašnji sukobi oko vlasti su ga oslabili iznutra.

Politička previranja, smjena posljednjeg sultana Abdulhamida Drugog 1906. godine i dolazak na vlast Tri paše dovela je do gubitka povjerenja u

<http://en.wikipedia.org/wiki/Ulema>

¹⁰ Roskin G. Michael and Coyle J. James. Politics of the Middle East. Culture and Conflicts, Pearson, Prentice Hall, New Jersey 2008, Print, strana 67 i 68

jedinstvo uleme i gubitka povjerenja u Osmansko carstvo.¹¹ Međutim, klica arapskog nacionalizma je posijana mnogo prije. Napoleon je osvojio Egipat 1798. godine i njegova vojska je donijela štamparske prese i obučila Arape da ih koriste sa ciljem osvajanja lokalnog stanovništva, jer sada su Arapi mogli da čitaju novine na arapskom jeziku i da se širi ideja o boljem i slobodnijem životu izvan Osmanskog carstva. Francusku je zamijenila Britanija 1801. godine, nacionalizam na Bliskom istoku je već bio rođen i počeo se širiti među drugim arapskim zemljama. Krajem XIX stoljeća arapski kršćani¹² u Libanonu¹³ počeli su

književni i kulturni arapski preporod. Štampani su rječnici arapskog jezika i enciklopedije arapske kulture. 1913. godine u Parizu je održan prvi arapski kongres o arapskoj autonomiji i nezavisnosti od Osmanskog carstva.¹⁴ Prvi svjetski rat je doveo do nove raspodjele vojnih i političkih snaga u Evropi.

Uticaji Prvog svjetskog rata

Prvi svjetski rat je razorio četiri velike imperije: Njemačku, Rusiju, Austro-Ugarsku i Osmansku. Odnos vojnopolitičkih snaga je bio takav da je Osmansko carstvo sarađivalo sa Njemačkom, a na drugoj strani su bile Grčka, Rusija, Italija, Francuska, Srbija i Britanija.

¹¹ Putvjernika.com, Kako su Britanci podjelili arapski svijet,
<http://www.putvjernika.com/Historija-islama/kako-su-britanci-podjelili-arapski-svijet.html>.

¹² Kršćanstvo (od grč. Χριστός) je monoteistička svjetska religija, nastala u Palestini u prvom stoljeću nakon Kristova rođenja. Obuhvata brojne kršćanske crkve, zajednice i sekte, kojima je zajednička vjera u Isusa Krista, te prihvatanje života u skladu s evangeljem. Utemeljio ju je Isus Krist, a njezini sljedbenici nazivaju se kršćanima. Kršćanstvo pripada tipu povjesne, proročke i objavljene religije, etično-mistične strukture, spasenjski i eshatološki usmjerene. Kroz povijest se raščlanilo na više konfesija (katolicizam, pravoslavlje, protestantizam, nestorijanstvo i monofizitstvo) i njima odgovarajućih crkava (katolička crkva, pravoslavne crkve, protestantske crkve i istočne pretkalcedonske crkve). Vidi *popis kršćanskih crkvi i pokreta. Kršćanska era počinje Isusovim rođenjem*.

Wikipedia, Kršćanstvo,
<http://hr.wikipedia.org/wiki/Kr%C5%A1%C4%87anstvo>.

¹³ Postoje i manje zajednice kršćana, pripadnika različitih crkava, a osobito su brojni u Libanonu i Palestini, a potom u Siriji,

Kako su Britanci kreirali arapski revolt?

Strategija je bila usmjerena na pronalasku saveznika unutar Osmanske imperije koji će koordinirati pobunu iznutra. Šerif Husejn bin Ali, emir Meke, je

Jordanu i Iraku.
Wikipedia, Arapi,
<http://hr.wikipedia.org/wiki/Arapi>

¹⁴ Roskin G. Michael and Coyle J. James 2008, Politics of the Middle East, Culture and Conflicts, Pearson, Prentice Hall , New Jersey, Print, strana 67 i 68.

pristao da radi za interese britanske vlade i organizirao je pobunu protiv Osmanlija. Britanci su obećali dati novac i oružje pobunjenicima. Također, Britanci su obećali njemu da će nakon rata on dobiti svoje sopstveno arapsko carstvo koje će pokriti cijeli Arapski poluotok, uključujući Siriju i Irak. Za nekoliko mjeseci, arapski pobunjenici su uspjeli da zauzmu brojne gradove uz pomoć britanske vojske i mornarice. Britanci su pružali podršku u vojnicima, oružju, novcu, savjetnicima (uključujući "legendarnog" Lorensa od Arabije) i zastavi. Britanci su u Egiptu nacrtali zastavu za Arape da je koriste u borbi, koja je poznata kao "zastava arapske pobune". Ova zastava će kasnije postati model za druge arapske zastave država kao što su Jordan, Palestina, Sudan, Sirija i Kuvajt.¹⁵

Koji su bili britanski interesi da se podijelili arapski svijet?

Britanci su htjeli zaštititi svoje imperijalne interese čija linija je išla kroz Bliski istok. Dva su razloga: nafta i komunikacijski tokovi. Treba napomenuti da je Britanija kontrolirala Egipat od 1888. godine i Indiju od 1857. godine. A upravo

¹⁵ Putvjernika.com 2013, Kako su Britanci podjelili arapski svijet,
<http://www.putvjernika.com/Historija-islama/kako-su-britanci-podjelili-arapski-svijet.html>.

se osmanski Bliski istok nalazio između ove dvije važne britanske kolonije. Britanska vlast u suštini nije htjela ispuniti obećanja koja je dala arapskim pobunjenicima, odnosno *Serifu Huseinu* za uspostavljanje arapskog kraljevstva. Oni su stupili u pregovore sa Francuzima i započeli pregovore o raspodjeli arapskih teritorija nakon Osmanlija. Pregovori su vođeni 1915. i 1916. godine i vodili su ih Mark Sajks iz Britanije i Francis Dordžs-Pikot iz Francuske. Ovaj sporazum je poznat kao Sajk-Pikotov sporazum i po njemu su Britaniji trebali pripasti Irak, Kuvajt i Jordan, a Francuzima Sirija, Libanon i južna Turska. Pitanje Palestine bi se riješilo naknadno u dogовору са cionističkim režimom.¹⁶ Britanska politika je bila usmjerena na davanje podrške cionističkom pokretu za uspostavljanje jevrejske države na teritoriji Palestine i to je uzrokovalo pojavu novog sporazuma poznatog kao Balfouurska deklaracija po Arturu Balfuru, ministru vanjskih poslova Britanije 1917. godine koji je davao veliku podršku cionističkom pokretu za uspostavljanje jevrejske države na teritoriji Palestine.

¹⁶ Cionizam je političko-ideološki pokret koji poziva na uspostavljanje jevrejske države u svetoj zemlji Palestini. Počeo je početkom 19. stoljeća kao pokret koji je nastojao naći domovinu dalje od Evrope za Židove (od kojih je većina živjela u Njemačkoj, Poljskoj i Rusiji).

Liga naroda (prethodnica Ujedinjenih naroda)

Poslije kraja Prvog svjetskog rata na političku scenu stupa Liga naroda i ona je nacrtala “starateljske teritorije” za arapski svijet. Ovim teritorijama su trebali vladati Britanci i Francuzi sve dok ne dođe vrijeme kada budu mogli samostalno da funkcionišu. Liga je bila ta koja je povukla granice koje danas možemo vidjeti na modernoj mapi Bliskog istoka. Šerifu Huseinu i njegovim sinovima je bilo dozvoljeno da vladaju ovim teritorijama pod britanskom “protekcijom”. Princ Fejsal je proglašen kraljem Iraka i Sirije a princ Abdullah je proglašen kraljem Jordana. **Međutim, u praksi Britanci i Francuzi su imali pravu vlast nad ovim područjima.** Što se tiče cionista, njima je dozvoljeno od strane britanske vlade da se nasele u Palestini, iako sa ograničenjima. Politički nered koji je napravila Britanija u periodu nakon Prvog svjetskog rata je ostao do danas. Različite države koje su naknadno formirane da bi razjedinile muslimane su dovele do političke nestabilnosti na Bliskom istoku, a danas svjedočimo i strašnim ratnim razaranjima u ovom regionu.

Ko je bio britanski diplomata Mark Sykes ?

Mark Sykes je bio britanski diplomat koji je predstavljao Veliku Britaniju u procesu razjedinjenja Osmanskog carstva poslije Prvog svjetskog rata. Sykes je služio u južnoafričkom ratu, putovao kroz teritoriju Osmanskog carstva i istraživao tursku kulturu i tradiciju. Objavio je knjige sa svojih putovanja „Kroz pet turskih provincija“ i „Halifa“.¹⁷ Umro je od epidemije specifične vrste gripe i sahranjen je u metalnom kovčegu. Njegovo mrtvo tijelo je exhumirano prije nekoliko godina za potrebe medicinskog istraživanja, jer se smatra da je virus od kojeg je umro sličan virusu ptičje gripe.¹⁸ Poznat je kao dizajner zastave arapskog revolta, a sasvim je jasno da je on godinama prije bio pripreman za ovaj zadatak. Za njega se veže i činjenica da je on bio tvorac imena Bliski istok.

Šta je zastava?

Zastava kao vojni simbol

¹⁷ Britannica.com, Sir Mark Sykes, 6th Baronet, <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/577522/Sir-Mark-Sykes-6th-Baronet>.

¹⁸ Telegraph.co.uk, Body of dead aristocrat who died of Spanish flu exhumed, <http://www.telegraph.co.uk/health/2967801/Body-of-dead-aristocrat-who-died-of-Spanish-flu-exhumed.html> .

Prve zastave se pojavljuju kao vrsta vojnih obilježja, kao pomoćno strateško sredstvo. Rimska vojska ih je pravila od drveta i metala. Zastava sa šipkom i platnom se pojavila na Orijentu, a Grci i Rimljani su je preuzeли kao vojnički barjak, jer je bila lahka za prenošenje. Od devetog stoljeća bila je poznata u cijeloj Evropi. Označavana je kao "fetiš koji se sastoji od šipke i tkanja, naročito se koristi u vojsci i ritualima za obilježavanje suvereniteta, kao pobjednički i svadbeni paladium, ali kao simbol i atribut bogova, kasnije pretvorena u čist političko vojni simbol" (Naučno bavljenje zastavama, stegovima, barjacima itd. naziva se "veksiologija", lat. vexilla, zastava).¹⁹

Zastava kao amblem

Prihvatanju zastave kao simbola suprotstavili su se Chevalier i Gheerbrant u svojoj knjizi Rječnik simbola i objasnili da se riječ 'simbol' upotrebljava u vrlo različitim značenjima. Po njima je zastava amblem, a amblem je usvojen dogovorno da bi se predočila neka ideja, fizičko ili moralno biće. Zastava je amblem domovine.²⁰

Zastava kao "slika"

Zastava se može smatrati "slikom", zbirkom simbola i znakova koji imaju različite nivoe značenja i interakcija

između značenja. Slika je povezana sa informacijom, vrijednostima, vjerovanjima, stavovima, idealima ljudi i sl. I ova povezanost nije prirodna, nego se stiče učenjem o tim značenjima. (Kako mi znamo šta znamo?).²¹ Prihvatanjem zastave kao slike možemo primijeniti istraživanja iz vizuelnih komunikacija o „čitanju“ slike i pristupiti dekodiranju poruke.

Zastava kao znak

Po Ferdinandu de Saussureu znak se sastoji iz dva bitna dijela: označitelja i označenog ili markera i markiranog. I ovaj odnos nije prirodan, nego se mora učiti o tom odnosu da bi značenje bilo shvatljivo.²² U ovom kontekstu možemo shvatiti da je zastava arapskog revolta imala svog označitelja, dakle, britansku vlast preko njenog diplomata Marka Sykesa. Oni su označili zastavu kao simbol arapskog revolta i arapskog jedinstva i na terenu uspostavili i gradili taj komunikacijski odnos. Mnoga arapska plemena nisu prihvatala na početku ni zastavu ni ideju koju ona nosi, ali na žalost nisu se ni suprotstavili toj ideji. Upravo njihova ravnodušnost ih je uvukla u probleme.

Zastava kao "simbol" i prihvatanje simbola

¹⁹ Biderman, Hans 2004, *Rječnik simbola*, Posebna izdanja Platon, Beograd, str. 445-446.

²⁰ Chevalier, Jean, Gheerbrant, Alain 1989, *Rječnik Simbola*, Naknadni zavod MH, Zagreb

²¹ Berger, Artur Asa 2008, *Seeing Is Believing, An Introduction to Visual Communication*, Mc Grow Hill Companies:New York, Print, stranice 33-37.

²² Ibid,str. 23.

Postoje jaki empirijski razlozi zašto gajimo misli i osjećanja koja se ne mogu dokazati. "Čovjeku su jamačno potrebne općenite ideje i uvjerenja koja će dati smisao njegovu životu i omogućiti mu da pronađe svoje mjesto u svemiru. On može podnijeti najnevjerovatnije teskoće kad je uvjeren da imaju smisla, a biti skršen je kad uza sve svoje nevolje mora priznati kako je sudionikom neke "ludosti". Uloga simbola je da dadu smisao čovjekovom životu. Osjećaj dubljeg smisla uzdiže čovjeka nad puko zarađivanje i trošenje."²³ Ljudska potreba za prihvatanjem ideje i razvijanjem osjećaja pripadnosti određenoj ideji dovela je do toga da zastava arapskog revolta bude prihvaćena kao simbol otpora, revolta i borbe za ideju o boljem sutra.

Analiza zastave arapskog revolta

Analizu zastave arapskog revolta radit ću po principima vizuelnih komunikacija i prihvatanjem zastave kao slike koja u sebi sadrži i znak i simbol i semantičke principe. Semiotika se bavi svim što može biti znak. Znak iz semiotičke perspektive označava nešto drugo. Umberto Eco u svojoj knjizi „Teorija semiotike“ (A Theory of

Semiotics) piše da je semiotika u principu disciplina koja izučava sve što možemo koristiti u cilju da se kaže laž. Ako se nešto ne može koristiti da govori laž, suprotno ne može se koristiti da govori istinu, u stvari ne može se koristiti da govori, uopšte. Eco objašnjava da znak ima dvije vrijednosti: može da govori istinu i može da laže.²⁴ Ako ovu teoriju semantičkih principa primijenimo na zastavu arapskog revolta, onda možemo zaključiti da ova zastava ne simbolizira arapski revolt, ni arapsko jedinstvo ili ako idemo do kraja ona u stvari ne znači ništa. Onda se otvara pitanje kako je ova piktorijska poruka koja ne znači „ništa“ postala važan identifikacijski znak i simbol zbog kojeg su se vodile žestoke borbe i zbog kojeg su izgubljeni mnogi životi. Da bi se shvatio ovaj proces potrebno je shvatiti unutrašnju strukturu slike, odnosno zastave.

Opis umjetničkog djela - simplifikacija slike

Zastave su dizajnirane u formi pravougaonika sa tri horizontalne linije

²³ Jung, G. Carl 1974, *Čovjek i njegovi simboli*, Mladinska knjiga Ljubljana, Print .str. 90.

²⁴ Berger, Artur Asa, Seeing Is Believing, An Introduction to Visual Communication ,Mc Grow Hill Companies:New York 2008.Print, stranice 33-37.

istih širina sa trokutom na lijevoj strani. Boje na zastavi su: crna, crvena, bijela i zelena. Ove boje su poznate kao "pan-Arab" boje.²⁵ Ove četiri boje su izvedene iz zastava povezanih s istaknutim carstvima i dinastijama u arapskoj povjesti, a sada su namijenjene da simboliziraju arapski nacionalizam ili pan-arabizam.²⁶ Također, prema P. Lux-Wurmu, „Les drapeaux de l'Islam“, korištenje boja arapskog oslobođilačkog pokreta može se pratiti od početka 20. stoljeća. Arapski književni klub je osnovan u Istanбуlu (Turska) u 1909. godini. Njegova zastava je horizontalno podijeljena sa bijelo-crno-zeleno-crvenom bojom. Četiri boje na zastavi povezane su sa pjesmom Safi al-Din al-Hilija (1278 - 1349): "Bijeli su naši zakoni, crne naše bitke, zelena naša područja, a crveni naši mačevi."²⁷ Zastava Arapskog književnog kluba nestala je 1911. godine a pojavila se „zastava arapskog revolta“, koja je imala sličnu unutrašnju strukturu.

Piktografska poruka, boje i značenja

Poruka je u bojama. Dakle, mi

²⁵ Flags of Arabia, Part 2: Flags of the Arab Revolt, the Hashemite Kings and Pan-Arabism, <http://www.cominganarchy.com/2010/04/13/flags-of-arabia-part-2-flags-of-the-arab-revolt-the-hashemite-kings-and-pan-arabism>.

²⁶ Wikipedia, Pan-Arab colors, http://en.wikipedia.org/wiki/Pan-Arab_colors.

²⁷ Fotw.ethnia.org, Origin of the Pan-Arab Colours, <http://fotw.ethnia.org/flags/xo-arabc.html#ori>.

moramo otkriti i shvatiti značenje određenih boja primjenjujući analizu kroz historijsku perspektivu.

Crvena

Arapska pleme koja su sudjelovala u osvajanju sjeverne Afrike i Andaluzije nosila su crvenu zastavu, koja je postala simbol islamskih vladara Andaluzije (756 - 1355). U moderno doba crvena simbolizira Ashrafs od Hijaza i Hashemitesa (the Ashrafs of the Hijaz and the Hashemites), potomke Poslanika.²⁸

Crna

U sedmom stoljeću s rastom islama i nakon oslobođenja Meke koristile su se dvije zastave: jedna bijela i jedna crna. Na bijeloj zastavi je napisano: "Nema boga osim Boga (Allaha) i Muhamed je Božji poslanik." U predislamskim vremenima crna zastava je bila znak osvete. To je zastava koja se nosila kada vojnici idu u bitku. Obje zastave (i crna i bijela) su bile smještene u džamiji tijekom molitvi petkom.

U Abasidskoj dinastiji (750 - 1258), koja je vladala iz Bagdada, nosila se crna boja kao simbol žalosti zbog ubistva rođaka Poslanika i kao spomen na bitku kod Karbale.²⁹

Bijela

Emevije (Umayyads) su vladali

²⁸ Passia.org, The Meaning of the Flag, By Dr. Mahdi Abdul Hadi, http://www.passia.org/palestine_facts/meaning_of_flag.htm#BLACK.

²⁹ Ibid.

devedeset godina 661-750 iz Damaska, uzeli su bijelu kao svoju simboličku boju žalosti, kao podsjetnik na Poslanikove prve bitke na Bedru, te da bi se razlikovali od Abasida.³⁰

Zelena

Zelena je pripadala Fatimidskoj dinastiji (909-1171). Fatimidska dinastija osnovana je u Maroku (Abdullah Al-Mahdi), i vladala je sjevernom Afrikom. Oni su uzeli zelenu kao svoju boju, što simbolizira njihovu vijernost prema Aliju, Poslanikovom rođaku, koji se bio zamotao u zeleni pokrivač i zauzeo mjesto Poslanika kako bi osujetio atentat na njega.³¹

Nove zastave

Nacionalne zastave brojnih novih arapskih država poslije Prvog svjetskog rata nadahnute su zastavom arapskog revolta. To su zastave Egipta, Jordana, Iraka, Kuvajta, Sudana, Sirije, Ujedinjenih Arapskih Emirata, Jemena, Palestinskog nacionalnog pokreta (PLO), Somala i Libije. Drugi val arapskog nacionalizma poslije Drugog svjetskog rata je donio i novu arapsko-*oslobodilačku zastavu* koju je iznjedrila egipatska revolucija 1953. godine. Korištene su iste boje na

zastavama, mada sa drugaćijim značenjem. Crna označava prošlost stranog ugnjetavanja, bijela se zalaže za svijetlu budućnost i crvenom se zalaže za krvave žrtve potrebne da se iz crne pređe u bijelu.³² "Oslobodilačka" zastava, uklanja zelenu boju, čvrsto povezanu sa islamom, za promicanje sekularnog opredjeljenja, koje je tada imalo politički trend u islamskom svijetu. Ova zastava je tada postala zastava za Ujedinjene Arapske Republike i uniju između Sirije i Egipta (također se toj uniji kasnije pridružio i Jemen). Ta zastava ostaje zastava Sirije do danas.³³ Kasnije su se počele pojavljivati zastave sa zvjezdicama i one su našle svoje simboličko značenje u prošlosti. Međutim, ni ovaj put nije došlo do arapskog jedinstva. Mijenjala se politička situacija, pojedine zemlje su se ujedinjavale, formirale Arapsku federaciju, razilazile, ali nikada nije došlo do jedinstva. Sada na političkoj sceni Bliskog istoka imamo novi pokret poznat kao Arapsko proljeće koji je iznjedrio bratoubilački rat ogromnih razmijera. Analizom zastava i njihovih tvoraca se može odrediti politička pozadina i prepoznati interesi velikih sila u

---

³⁰ Origin of the Pan-Arab Colours, <http://www.crwflags.com/fotw/flags/xo-arabc.html#ori>.

³¹ Flags of Arabia, Part 2: Flags of the Arab Revolt, the Hashemite Kings and Pan-Arabism, <http://www.cominganarchy.com/2010/04/13/flags-of-arabia-part-2-flags-of-the-arab-revolt-the-hashemite-kings-and-pan-arabism/>.

³⁰ Ibid.

³¹ Ibid.

kreiranju sukoba na Bliskom istoku.³⁴ Može se odgovoriti na pitanja po Lasswellovom modelu: ko, šta, gdje, kada i zašto.

Međutim, ova analiza otvara druga pitanja o nametanju iluzija, prihvatanju iluzija, kontroli misli, proizvodnji određenih pritisaka i prihvatanju određenih političkih konstrukcija.

“Zbunjeno stado”

Prema Humeu, jedan od najzanimljivijih problema svake političke konstrukcije jeste lakoća kojom se većina, nad kojom se vlada, uvijek prepušta manjini koja ima moć. "Potčinjavanje je implicitno."

Kako je, doista, moguće da manjina, koja ima samo monopol nad mišlju, vlada većinom koja raspolaže silom? Humeov zaključak glasi da svaka vlast mora počivati na "kontroli misli". Chomsky tu tezu odbacuje jer smatra da svaka država i svaka vlast, kao oblik institucionaliziranog nasilja, "počivaju na maču", odnosno sili, a to znači na principu klasne organizacije. Sve to, međutim, ne umanjuje originalnost Humeovog paradoksa: svaka država, pa i otvoreno totalitarna, ne može postojati bez određene

"proizvodnje pristanka" i kontrole misli, kojom se javno mnjenje pretvara u "zbunjeno stado pasivnih promatrača".

Potreba za "proizvodnjom pristanka" i "nužnih iluzija" i stvaranje odgovarajućih misterija su sastavni procesi uspostavljanja vlasti. Iz tih procesa se rađaju odgovorni pojedinci (intelektualni menadžeri koji oblikuju konsenzus elita).

„Ova svojevrsna politička teologija postala je obilježjem intelektualnog diskursa, korporativne prakse i geopolitičke strategije.“³⁵ Nažalost, stanovništvo i vlast različitih zemalja Bliskog istoka su “zbunjeno stado” koje svoju zbunjenost plaća siromaštvom, nestabilnom ekonomsko-političkom situacijom i svojim životima, ne shvatajući da su žrtve velikih korporacija i geopolitičke strategije posljednjih stotinu godina.

³⁴ Zlatko Dizdarević, *Farsa Od Arapskog Proljeća*, [http://www.lupiga.com/vijesti/zlatko-dizdarevic-farsa-od-arapskog-proljeça](http://www.lupiga.com/vijesti/zlatko-dizdarevic-farsa-od-arapskog-proljeца).

³⁵ Chomsky, Noam 2003, Mediji, propaganda i sistem, Biblioteka Online, Zagreb,str. 6.

Literatura

Knjige

1. Berger, Artur Asa 2008 Seeing Is Believing, an Introduction to Visual Communication, Mc Grow Hill Companies, New York.
2. Biderman, Hans 2004, *Rječnik simbola*, Posebna izdanja Platon, Beograd.
3. Chevalier, Jean i Gheerbrant, Alain 1989, Rječnik Simbola, Naknadni zavod MH, Zagreb.
4. Chomsky, Noam 2003, Mediji, propaganda i sistem, Biblioteka Online, Zagreb.
5. Eco, Umberto 1973, Kultura, informacija, komunikacija, Nolit, Beograd.
6. Jung, G. Carl 1974, *Čovjek i njegovi simboli*, Mladinska knjiga, Ljubljana.
7. Lester, Paul Martin 2006, Visual Communication, images with message, Wastword: Boston.
8. Roskin G.Michael and Coyle J.James 2008, Politics of the Middle East. Culture and Conflicts, Pearson, Prentice Hall, New Jersey.

Online izvori

1. Britannica.com, Sir Mark Sykes, 6th Baronet: [datum pristupa: 15.03.2014],
<http://www.britannica.com/EBchecked/topic/577522/Sir-Mark-Sykes-6th-Baronet>.
2. Crwflags.com, Origin of the Pan-Arab Colours [datum pristupa: 15.03.2014],
<http://www.crwflags.com/fotw/flags/xo-arabc.html#ori>.
3. Čomski, Noam, Deset strategija manipulacije [datum pristupa: 15.03.2014],
<http://www.6yka.com/novost/15833/comski-deset-strategija-manipulacije-ljudima>.
4. Flags of Arabia, Part 2: Flags of the Arab Revolt, the Hashemite Kings and Pan-Arabism [datum pristupa: 16.03.2014],
<http://www.cominganarchy.com/2010/04/13/flags-of-arabia-part-2-flags-of-the-arab-revolt-the-hashemite-kings-and-pan-arabism>.
5. Fotw.ethnia.org, Origin of the Pan-Arab Colours [datum pristupa: 16.03.2014],
<http://fotw.ethnia.org/flags/xo-arabc.html#ori>.
6. Passia.org, The Meaning of the Flag, By Dr. Mahdi Abdul Hadi [datum pristupa: 16.03.2014],

[http://www.passia.org/palestine_facts/meaning_of_flag.htm#BLACK.](http://www.passia.org/palestine_facts/meaning_of_flag.htm#BLACK)

7. Podjele u islamu [datum pristupa: 17.03.2014],
[http://www.slideshare.net/JRadojcic/podjele-u-islamu.](http://www.slideshare.net/JRadojcic/podjele-u-islamu)
8. Putvjernika.com, Kako su Britanci podjelili arapski svijet, [datum pristupa: 17.03.2014], [http://www.putvjernika.com/Historija-islama/kako-su-britanci-podjelili-arapski-svijet.html.](http://www.putvjernika.com/Historija-islama/kako-su-britanci-podjelili-arapski-svijet.html)
9. Telegraph.co.uk, Body of dead aristocrat who died of Spanish flu exhumed datum pristupa [datum pristupa: 17.03.2014],
[http://www.telegraph.co.uk/health/2967801/Body-of-dead-aristocrat-who-died-of-Spanish-flu-exhumed.html.](http://www.telegraph.co.uk/health/2967801/Body-of-dead-aristocrat-who-died-of-Spanish-flu-exhumed.html)
10. Theodora.com, Sir Mark Sykes, [datum pristupa: 18.03.2014],
[http://www.theodora.com/encyclopedia/s2/sir_mark_sykes.html.](http://www.theodora.com/encyclopedia/s2/sir_mark_sykes.html)
11. Wikipedia, Arapi [datum pristupa: 18.03.2014][http://hr.wikipedia.org/wiki/Arapi.](http://hr.wikipedia.org/wiki/Arapi)
Kršćanstvo [datum pristupa: 18.03.2014],
[http://hr.wikipedia.org/wiki/Kr%C5%A1%C4%87anstvo.](http://hr.wikipedia.org/wiki/Kr%C5%A1%C4%87anstvo)
Pan-Arab colors [datum pristupa: 18.03.2014], [http://en.wikipedia.org/wiki/Pan-Arab_colors.](http://en.wikipedia.org/wiki/Pan-Arab_colors)
Ulema datum pristupa [datum pristupa: 18.03.2014],
[http://en.wikipedia.org/wiki/Ulema.](http://en.wikipedia.org/wiki/Ulema)
12. Zlatko Dizdarević, *Farsa Od Arapskog Proljeća* [datum pristupa: 18.03.2014],
<http://www.lupiga.com/vijesti/zlatko-dizdarevic-farsa-od-arapskog-proljeca>

Flag of the Arab Revolt

Abstract: A flag of the Arab revolt was designed in 1916 by the British diplomat Mark Sykes to create a sense of Arab unity against the Ottoman Empire in the First World War. The design of the flag was used to design the flags of Iraq, Sudan, United Arab Emirates, Jordan, Egypt, Syria, Yemen, Kuwait and Palestine. This information has opened up a number of questions: What is the Arab revolt? How was the Arab unity created? Why did the British design the flag? What were the British interests in the Middle East? How and how much had the Ottoman power ruled in these areas? Why the Arabs fought against the Ottoman Empire?

What did the flag represent and what was its' significance for the Arabs? Why did modern countries of the Middle East use a similar pattern to design their flag? What are the messages sent by the flags or what can we read from these simple graphic displays? These questions require a very complex analysis using comparative methods. Considering that the flag is a picture, picture with a message, object of a design, models of a visual communication analysis will be applied.

Keywords: flags, message, symbol, color, politics, geopolitics, the Arab revolt

Medijski spektakl nestanka malezijskog aviona

Rezime: *Svakodnevno smo bombardovani medijskim sadržajima koji dominiraju našim slobodnim vremenom i usmjeravaju našu pažnju. Televizija je društvu spektakla ponudila svoju verziju stvarnosti koju nam isporučuje kao sjenke u Platonovoj (cyber) pećini. Kako bi zadovoljili medijsku glad, mediji se ne libe „stvarati“ događaje koji će pojedinca držati zakovanog pred TV ekranom. Nedavni „misteriozni“ nestanak malezijskog aviona je upravo poslužio medijima kao poligon za stvaranje spektakla koji je u službi ostvarivanja dodatne gledanosti i profita. Zbog informacijske gužve koja je dezinformisala običnog pojedinca, možemo tvrditi na bodrijarovski način da se događajnost izgubila te da se nestanak aviona u suštini nije ni desio. Niko više nije u stanju tačno odgovoriti na pet osnovnih novinarskih pitanja (ko, šta, gdje, kad, kako/zašto), čime je nestanak aviona postao sopstveni simulakrum zarobljen u sajber prostoru.*

Ključne riječi: spektakl, medijski spektakl, malezijski avion, simulakrum, informacijska gužva

---

¹ vuceticvuk@yahoo.com

Uvod

Neupitno je da se televizija kao medij danas pozicionirala kao alfa i omega naše svakodnevice. Mekluanovski rečeno televizija je oblikovala (medijatizovala) pojedinca i usmjerila razvoj cjelokupnog društva. Od rođenja do smrti televizija nas prati kao vjerni pas čuvar, ne dozvoljavajući da pomislimo da postoji bilo šta mimo onoga što ona plasira, bilo kakav stvarni događaj. U skladu s tim često se može čuti da ono što se nije desilo na TV-u kao i da se nije desilo uopšte. U modernom televizijskom izvještavanju „bitno je pokazati sliku, po mogućnosti u realnom vremenu, a ne objasniti događaj“². Događaji se na televiziji smjenjuju jedan za drugim kao na traci, tako da prije možemo reći da „događaji dolaze ka nama, a ne mi ka njima“, što stvara osnovni paradoks medijatizovane stvarnosti. Sa razvojem tehnologije „glad“ za informacijama je sve veća, a pravih informacija je sve manje - „višak vijesti, a manjak informacija“³. U takvoj situaciji mediji su prinuđeni da od običnih događaja stvaraju spektakle kako bi obezbijedili željenu pažnju publike. Kojom brzinom

nastaju tom brzinom spektakli gube na značaju, dok na njihovo mjesto dolaze novi, isto tako, „beznačajni“ ometači pažnje. U suštini čini se da svaki događaj ima svoju stvarnu verziju i svoj medijski klon, koji je, zbog povjerenja koje imamo u medije, postao važniji, pri čemu „događaj samim tim postaje obična matrica svoje reprodukcije“⁴. Jedan takav događaj koji je nedavno zadobio veliku medijsku pažnju je nestanak malezijskog aviona koji se odigrao početkom marta 2014. godine. Sve što se do sada saznalo je da je malezijski avion (let MH370) nestao osmog marta na putu iz Kuala Lumpura za Peking, a zajedno s njim i 239 putnika.

Međutim, kako su u potragu za nestalim avionom krenuli svi svjetski (globalni) mediji, preko noći smo zapljenuti velikim brojem informacija i poluinformacija koje su nastojale objasniti šta se zapravo dogodilo, gdje se avion sad nalazi, ko je kriv zbog nestanka i sl. Upravo je višak informacija proizveo kontraefekat i jednostavno ubio, iscrpio svaku događajnost ovog nestanka. „Dezinformacija potječe od samog obilja informacija, njihove urečenosti, kružnog ponavljanja koje stvara polje prazne percepcije, dezintegrirani prostor koji kao

² Turčilo, Lejla 2011, Zaradi pa vladaj: politika-medij-biznis u globalnom društvu i u Bosni i Hercegovini, Vlastita naklada, Sarajevo, str. 41.

³ Vočkić-Avdagić, Jelenka, Suvremene komunikacije (ne)sigurna igra svijeta, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, str. 71.

⁴ Šćepanović, V. Medijski spektakl i destrukcija – Estetika destrukcije I spektakularizacija stvarnosti: 11. Septembar kao medijski fenomen, Službeni glasnik, Beograd, str. 38.

da je pogoden neutronskom bombom ili jednom od onih naprava koja usisava sav okolini kisik.⁵ Više nismo u stanju da praktično odgovorimo na šest ključnih novinarskih (ljudskih) pitanja: ko, šta, kad, gdje, kako i zašto, te na bodrijarovski način možemo reći da se nestanak malezijskog aviona nije ni desio. U radu ćemo posvetiti pažnju odgovaranju, ili pokušaju odgovaranja, na svako od pojedinačnih pitanja (ko, šta, gdje, kad, kako, zašto) kako bismo testirali našu tezu, da se nestanak malezijskog aviona nije ni desio, te da se prije može govoriti o medijskom spektaklu koji usmjerava pažnju globalne (virtuelne) publike. Drugim riječima, sasvim malo empirije o tome šta se desilo poslužilo je medijima kao poligon za stvranje spektakla kojim se povećava glednost, dižu rejtinzi i u konačnom ostvaruje željeni profit. Međutim, prije nego što krenemo u analizu ovog slučaja, potrebno je da u najkraćim crtama objasnimo odnos medija i politike kao i fenomen medijskog spektakla koji je postao veoma aktuelan u medijskoj teoriji postmoderne.

Odnos (globalnih) medija i (globalne) politike

Priča o odnosu medija i politike je priča o borbi za nezavisnost sa jedne i veću kontrolu sa druge strane. Mediji su se oduvijek predstavljali kao „andeo čuvac“ javnosti koji je nastojao da ukroti beščutnu vlast. Međutim pomalo fantastična i utopistička uloga medija se nikad nije u potpunosti realizovala. Sa Watergateom⁶ su nagoviješteni svjetli trenuci istraživačkog novinarstva, ali se kasnije ispostavilo da je i ova afera unaprijed režirana i naručena, te da su mediji još jednom instrumentalizovani i iskorišteni za političke ciljeve. U skladu s tim se može tvrditi da su mediji (pogotovo elektronski) od samog nastanka više služili svojim političkim patronima i finansijerima. Sredinom 20. vijeka mediji su korišteni u političke, a nakon toga početkom 21. vijeka (i danas) sve više u ekonomsko-propagandne svrhe, otupljujući kritičku oštricu i namećući duh komercijalizma na globalnom nivou.

Imajući u vidu značaj koji mediji imaju u savremenom medijatizovanom svijetu Džozef S. Naj (Joseph S. Nye) i

⁶ Afera Watergate (1972) se odnosi na prisluškivanje i provalu u sjedište nacionalnog odbora Demokratske stranke u hotelsko-stambenom kompleksu Watergate u Washingtonu. Afera je dovela do ostavke američkog predsjednika, republikanca Richarda Nixon-a, nakon što je otkrivena njegova umiješanost u pokušaj prikrivanja skandala.

⁵ Bodrijar prema: Alić, Sead 2013, „Komunikacijski stampedo”, Sarajevski žurnal za društvena pitanja, Vol.2, No.2, str.113.

Viljem Ovens (William Owens) smatraju da je informacija „postala ključna roba, najbitniji element i resurs moći u savremenim međunarodnim odnosima, isto onako kao što su prijetnja i upotreba vojne sile bile shvaćene kao ključni izvori moći u međunarodnom sistemu koji je bio u sijenci prijetnje od potencijalnog sudara supersila“⁷. One zemlje, smatraju autori, koje budu posvetile značajnu pažnju prikupljanju i obradi informacija imaju komparativnu prednost u ispoljavanju „meke moći“. Meka moć se ne zasniva na tradicionalnim represivnim metodama kontrole društva, već upravo suprotno. Suština je uspostaviti kontrolu nad informacijom, odnosno uspostaviti kontrolu misli⁸ kako bi se u konačnom olakšala manipulacija čitavog društva. „Meka moć je sposobnost da se drugi navedu da žele ono što vi želite“⁹. Glavni igrači (subjekti) međunarodnih odnosa nastoje da osnaže svoju „meku moć“, a u tome se u mnogome oslanjaju na masovne medije. U tom smislu Džejms Kanton (James Canton) smatra da je III svjetski rat već počeo i da se on odvija na „poprištu medija gdje se neprijateljstva ispoljavaju

na drugačiji način“¹⁰. Potvrda teze o tome da je počeo novi III (medijski) svjetski rat je trenutna kriza u Ukrajini.¹¹ U svakodnevnim medijskim izvještavanjima mogu se primijetiti dvije suprotstavljene strane priče. Jedna, proruska, na čelu sa Russia Today (RT), a druga proamerička na čelu sa CNN-om koja je i na strani nove ukrajinske vlade. Jedni u izvještavanjima navode kako Rusi imaju sva prava na Krim i ostale teritorije sa većinskim proruskim stanovništvom, etiketirajući ukrajinske (kijevske) demonstrante kao ekstremiste i radikale.¹² Osim toga dominantni stav koji postoji o „ukrajinskoj krizi“ jeste da je ona režirana od strane zapadnih centara moći, čime se nastoji destabilizovati regija. Sa druge strane proamerička strana u prvi plan ističe samovolju i surovost ruskog lidera Vladimira Putina¹³, koji nasilnim putem

¹⁰ Kanton, Džejms 2009, *Ekstremna budućnost. Najznačajnije tendencije koje će promeniti svet u narednih pet, deset ili dvadeset godina*, Clio, Beograd, str. 282.

¹¹ Kriza u Ukrajini počinje krajem 2013. godine sa protestima (Revolucija dostojaštva) u kojima su prodemokratske političke stranke uz podršku velikog broja demonstranata i u krvavim sukobima sa vlasti svrgnuli konzervativnog proruskog predsjednika Viktora Janukoviča, koji je bio protiv ulaska Ukrajine u Evropsku uniju. Kriza je nastavljena sa referendumskom odlukom o pripajanju Rusiji ukrajinske pokrajine Krim (mart 2014).

¹² Orlova, Dariya 2014, Russian Media, Ukraine and the Battle for News, <http://emergencyjournalism.net/russian-media-ukraine-and-the-battle-for-news/>

¹³ NewsComAu 2014, Things you didn't know about Russian President Vladimir Putin, <http://www.news.com.au/world/europe/things-you-didnt-know-about-russian-president->

⁷ Nye, Joseph, Owens, William 1996, America's Information Edge, Foreign Affairs, Vol 75, No. 4. str. 11

⁸ Chomsky, Noam 2003, Mediji, propaganda i sistem. str. 56

⁹ NajDžozef 2012, *Budućnost moći*, Arhipelag, str. 40.

otima legitimne ukrajinske teritorije. Proamerički mediji izvještavaju o tome kako je na Krimu već ugašeno nekoliko ukrajinskih televizijskih kuća, koje su zamijenile ruske TV stanice.¹⁴ Agresivnom medijskom propagandom koja je prisutna sa obje strane u slučaju izvještavanja o ukrajinskoj krizi se nastoji demonizirati neprijatelj kako bi se proizvelo odobrenje¹⁵ i podrška javnosti za eventualne buduće političke akcije. U ovom medijskom ratu važno je stvoriti prednost na „ekranu“ što se direktno reflektuje na realne prilike. Do sada je po pravilu snažna medijska mašinerija Zapada uvijek odnosila prevagu i uspješno uvjeravala globalnu javnost da su akcije njenih finansijera jedine ispravne. Dosadašnja efikasna metoda ubjeđivanja globalne javnosti jeste stvaranje „iluzije o vodenju diskusije“¹⁶ o određenim društveno političkim pitanjima. Taj okvir mora ponuditi, makar prividno, mogućnost kritikovanja odluka ili aktivnosti vlasti, ali nikako ne smije negativno uticati na status quo. Zadatak stvaranja okvira (frame) povjeren je „jastrebovima“ i „golubovima“ koji predstavljaju prividno suprotstavljenе frakcije koje su zapravo na istoj strani. S tim u vezi „sto više bjesni diskusija između

jastrebova i golubova, to se „državna religija“ čvršće i efektivnije uspostavlja i javnosti se plasira privid diskusije. Njihov značajan doprinos kontroli misli je to što „drže da se kritike tolerišu, čak i prihvaćaju - što i jest tako, kod onih koji igraju po pravilima“.¹⁷

Međutim, oni koji izbjegaju iz okvira prihvatljivog i poželjnog ponašanja, bivaju sankcionisani i eliminišani. Najčešće novinari koji nastoje istražiti „zabranjene“ teme postanu na kraju kolateralna šteta. Sad već bivša voditeljica na Russia Today, Liz Val (Liz Wahl), dala je otkaz na toj televiziji zbog neslaganja sa uredničkom politikom koja je promovisala ruske interese u ukrajinskoj krizi. Naime, Val je uživo tokom emitovanja programa dala otkaz jer „nije mogla biti dio mreže koju je osnovala ruska vlada“¹⁸. Osim toga poznato je da su Fil Donahi (Phil Donahue) sa MSNBC i Piter Arnet (Peter Arnett) sa NBC-a otpušteni zbog kritikovanja invazije SAD-a na Irak. Takođe, Dan Gatri (Dan Guthrie- Oregon Daily Courier) i Tom Gating (Tom Gutting - Texas City Sun) su otpušteni zbog kritikovanja američkog rata protiv terora

vladimir-putin/story-fnh81p7g-1226845669588

¹⁴ Orlova, Darija, op. cit.

¹⁵ Herman, Edward S., Chomsky, Noam 1988, Manufacturing consent: political economy of mass media, Pantheon Books, New York.

¹⁶ Chomsky, Noam 2003, Mediji, propaganda, sistem, Biblioteka Online, Zagreb, str. 58.

¹⁷ Ibid, str. 30.

¹⁸ New York Daily News 2014, 'Russia Today' anchor Liz Wahl quits live on air over Vladimir Putin's military action in Crimea, <http://www.nydailynews.com/news/world/russia-today-anchor-quits-live-air-russian-invasion-ukraine-article-1.1712043>.

nakon 11. septembra.¹⁹

Iako i dalje traje sukob u Ukrajini, ono što već sad sa sigurnošću možemo reći je da su i ovaj put mediji instrumentalizovani i u službi vladajuće(ih) ideologije(a). Svjedoci smo prepoznatljive promocije „demokratije“ od strane SAD-a u Ukrajini. SAD su namirisale mogućnost „državnog udara“ u Ukrajini kojeg su svesrdno podržale, nadajući se destabilizaciji te regije koja bi oslabila iskonskog neprijatelja Rusiju. Od ranije je poznato da najveću korist nakon razaranja koja nastaju nakon „dolaska“ demokratije imaju građevinske korporacije (kapitalistički lešinari) koje koriste postojeće stanje „šoka“ kako bi privatizovale porušene dijelove gradova i na njima izgradile luksuzne hotele ili stambene zgrade ostvarujući dodatni profit.²⁰

Međutim, SAD se u Ukrajini suočavaju sa snažnim otporom Rusije, koji neće tek tako slomiti. Stalne Zapadne prijetnje sankcijama ne spriječavaju „ruskog medvjeda“ u nastojanju da ostvari svoje nacionalne interese. Imajući u vidu da se SAD nalaze pred svojevrsnim medijskim fijaskom kada je u pitanju stvaranje globoalnog odobrenja za

¹⁹ Galey, Patrick 2014, The rush to reject Russia Today, <http://patrickgaley.com/2014/03/06/the-rush-to-reject-russia-today/>.

²⁰ Klajn, Naomi 2009, *Doktrina šoka*, Samizdat, Beograd, str. 391.

eventualne vojne intervencije na Istoku, spektakl nestanka malezijskog aviona možemo posmatrati u kontekstu skretanja pažnje zapadne javnosti sa dešavanja u Ukrajini.²¹

Od spektakla do medijskog spektakla

Termin spektakl vodi porijeklo iz latinskog jezika. Naime, spectaculum znači predstava, prikaz, prizor i izведен je od glagola spectare što znači vidjeti ili gledati. Drugim riječima, spektakl je sve ono što izaziva vizuelnu pažnju. To se prije svega odnosi na svaki javni događaj, ali i na svaku osobu ili stvar koja izaziva javnu pažnju bilo kao stvar radoznalosti, prezira, divljenja ili čuđenja. „Danas ova riječ predstavlja pojам/pojavu koja se proizvodi da bi se dogodila, prodaje da bi se doživjela“²². Pridjevska odrednica „spektakularno“ iskazuje jedan dramski efekat nečega što je veliko i uzbudljivo, neobično, nesvakidašnje, šokantno. „Vijest postaje spektakularna onda kada munjevitom brzinom postane planetarno dostupna u svojoj veličini“²³. Spektakl

²¹ Čomski, Noam, Deset strategija manipulacije ljudima, <http://www.6yka.com/novost/15833/comski-deset-strategija-manipulacije-ljudima>.

²² Lukić-Krstanović, Miroslava 2010, Spektakli XX veka, muzika i moć, Etnografski institut SANU, Beograd, str. 15.

²³ Ibid., str. 17.

karakteriše i neposredno dejstvo na čula putem veličanstvenosti i začaravanja. Spektakl se temelji na zanosu, svečanoj opijenosti, jakim efektima, oštrim utiscima. „U njemu su čulno i duhovno razdvojeni na štetu duhovnog“²⁴. Spektakl prema mišljenju Jelene Đorđević obezbeđuje bjekstvo iz stvarnosti pri čemu nudi zaborav i neposredno zavodoljstvo.

Spektakl kao medijski fenomen vezan je prije svega za vizualne medije. Prema tome, preteče spektakla treba tražiti u razvoju fotografije, zatim filma, televizije i najzad kompjuterske tehnologije. Fotografija koja je bila prvi posrednik između stvarnosti i pojedinca obezbijedila je prostor za spektakularizaciju stvarnosti. Često ističući samo najdramatičnije trenutke koji u sebi nose dozu sukoba i drame fotografijom se stvaraju prvi medijski spektakli. „Suština spektakla kao i propagandne fotografije leži u tome da nešto sasvim obično preobrati u uzbudljive i privlačne vizuelne predstave“²⁵. Zahvaljujući tehnološkom razvoju fotografiju su zamijenili film i televizija, koja postaje nosilac spektakla. Za veoma kratko vrijeme televizija nam kombinujući sliku i zvuk može ponuditi

veliki broj informacija. Dominacija vizuelnog koja dolazi sa razvojem televizije stvorila je novu matricu društvene egzistencije i opstanka koja se ogleda u čuvenom „Esse est percipi – postojati znači biti opažen“. Ako nismo prisutni u medijima, opaženi na društvenim mrežama, naše postojanje kao društvenih bića je upitno, jer „ono što je dobro vidi se, ono što se vidi je dobro“²⁶. Drugim riječima, slika je zamijenila riječ i postala primarno sredstvo komuniciranja u društvu. „Tamo gdje slika postaje primarno sredstvo komunikacije stvarno postaje izjednačeno sa vizuelnom predstavom“²⁷. Medijski posredovana stvarnost se prema Fahiri Fejzić – Čengić može posmatrati na dva nivoa (na pučkom i naučnom). Prema ovoj matrici, na pučkom nivou postoji realan svijet i medijske slike o tom svijetu (medijske slike o svijetu utiču na ponašanje pojedinaca u realnom svijetu), dok sa druge strane na naučnom nivou medijska stvarnost svoje uporište nalazi u postojanju tri vrste simulakruma:²⁸

I simulakrumi – teatar i kip

II simulakrumi – fotografija, film

²⁴ Đorđević, Jelena 1997, *Političke svetkovine i rituali*, Dosije Signature, Beograd, str. 187.

²⁵ Šćepanović, Vladislav 2010, Medijski spektakl i destrukcija – Estetika destrukcije i spektakularizacija stvarnosti: 11. septembar kao medijski fenomen, Službeni glasnik, Beograd, str. 35.

²⁶ Šćepanović , Vladislav, op. cit., str. 39.

²⁷ Bodrijar pravi razliku između simulacije i simulakruma na slijedeći način: simulacija je svojevrsna imitacija realnosti koja u osnovi ima nekakav stvarni objekat/proces, dok je simulakrum simulacija koja je sam objekt/proces, simulacija koja stoji na mjestu stvarnog.

III simulakrumi – mas-mediji i internet

”U prve simulakrume ulaze elementi empirije ili realnosti i elementi virutalne stvarnosti i u druge simulakrume ulaze elementi virtualije dok kod trećih simulakruma ima najmanje empirije, realnosti”²⁹. Suština III simulakruma je da se „na vrlo malo empirije izgradi što više ne empirije ili anti-realnosti”³⁰ što bi u konačnom realni svijet zamijenilo virtualnim svjetom ispunjenim medijskim slikama (realni ljudi se pretvaraju u medijske ikone).

Autorka na slikovit način predstavlja pučko tumačenje III simulakruma koje bi se sastojalo u tome da:

”Ne gledamo kroz prozor zato da saznamo kakav će biti dan već gledamo RTV prognozu i prema njoj se ponašamo

- Ne pitamo komšiju kako i šta ima novo nego čekamo da ga mediji operu

- Ne razgovaramo sa priateljima uživo već posredno

- Ne živi se realan život već reality show”³¹.

Međutim, razvoj simulakruma se ne završava sa trećom fazom. Naime, kao što vidimo u trećoj fazi simulakruma, još

uvijek je prisutna svijest o tome da postoji realno i virtualno. Međutim sa četvrtom i petom generacijom ta granica se zamagljuje. To se može predstaviti na ovaj način:

IV simulakrum: širenje virtualnog do nadomjestka empirijskog. Četvrti stepen simulakruma, u kojem virtualni svijet zapravo dominira našim čulima, predstavlja novi oblik čulnosti kao nadomjestak organima i potrebi za direktnim iskustvom. Širenje virtualnih vijesti je suština četvrte faze simulakruma jer se na taj način sve više nadomiješta potreba za realnim doživljajem i istinom. Da bi se ostvario četvrti simulakrum nije dovoljno da povjerujemo u poneku vijest bez empirijskog zaleda, to mora biti širenje do nadomjestka empirijskog - dakle virtualno mora toliko zavladati da više skoro i ne vidimo razliku između realnog i virtualnog - a to je prelomna tačka prema petom simulakrumu kada smo otrgnuti od znanja i prepušteni prolaznim spektaklima.³²

V simulakrum: potpuna odsutnost realnog, i dominacija virutalnog. Dok se događa nešto ljudi uopšte nemaju svijest o prostornoj i vremenskoj dimenziji događaja, odnosno nemaju svijesti o toku

²⁹ Fejzić-Čengić, Fahira, Medijski spektakl kao model ovladavanja svijetom, Fakultet političkih nauka - Godišnjak, 2008/2009, God III/IV, str. 403.

³⁰ Ibid., str. 403

³¹ Ibid., str. 402-403.

³² Predavanja prof. dr Fahire Fejzić – Čengić iz predmeta „Medijska futurologija“, Fakultet političkih nauka Sarajevo, doktorske studije komunikologije, april 2014. godine.

događaja.

Daglas Kelner (Douglas Kellner) smatra da su multinacionalne medijske korporacije glavni subjekti proizvodnje događaja, vijesti i informacija koje poprimaju karakter medijskog spektakla³³. U surovoj utakmici za pažnju publike (koja donosi profit) korporacije često pristupaju senzacionalistički prilikom izvještavanja, stvarajući medijske spektakle. Spektakularnost određenom događaju ne daje njen sadržaj već forma/način na koji je on medijski upakovani i emitovan. Sadržaj takve medijske konstrukcije često ima elemente drame ili sukoba. Prema Kelneru medijski spektakli su nepredvidivi, promjenjivi i nestabilni i smjenjuju se velikom brzinom.

Medijski spektakli danas predstavljaju dominantne medijske forme koje imaju prepoznatljivu strukturu u globalnom medijskom sistemu. Za medijski spektakl su prije svega potrebni akteri. Akteri medijskog spektakla su one ličnosti koje svoju poznatost temelje na tome što su prisutni u medijima. To su obično zvijezde reality programa, viralnih Youtube video klipova, starlete i sl., koje zabljesnu i ugase se velikom brzinom. Upravo zbog činjenice da svoju poznatost

temelje na medijskoj promociji možemo reći da TV ikone i medijske zvijezde predstavljaju sopstveni simulakrum. Naime, medijske zvijezde jedenostavno ne postoje u realnosti, već svoje postojanje duguju samo svojim medijskim posredovanim, hiperrealnim slikama. Tako recimo pop pjevačicu Madonu (Madonna) poznajemo samo zahvaljujući medijima. „Stvarnu“ Madonu zamijenio je njen medijski simulakrum. „Stvarnoj“ Madoni pripisuju se osobine koje ima „medijska“ Madona i ne pravi se razlika između njih, pri čemu se njeno postojanje veže za postojanje na TV ekranu (mediju), a ne za realnost.

Drugi segment strukture spektakla je događaj koji uvijek uključuje elemente napetosti, drame, sukoba. Takvi događaji često predstavljaju vještački medijski konstrukt bez događajnosti (pseudo event). Prema mišljenju Andelka Milardovića, pod pseudo-događaje možemo podvesti i manipulaciju, simulaciju stvarnosti, konstrukciju hiperrealnosti, politički marketing, konferencije za štampu, intervjuje ili medijske kampanje. Kreiranje ovakvih događaja košta, prema tome niko ne bi bez razloga ulagao veliki novac u nešto što mu se ne bi na bilo koji način isplatilo. Zato se pseudo-događaji unaprijed reklamiraju kako bi dobili na važnosti te kako bi ubijedili javnost da su vrijedni njihove pažnje i utroška njihovog

³³ Kellner, Douglas Media Spectacle and Media Events: Some Critical Reflections, http://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/2009_Kellner_MediaEventsJulyFINAL.pdf.

slobodnog vremena.³⁴ Primjer takvih unaprijed isplaniranih pseudo-događaja su svakako reality programi. Međutim, ne samo da je reality program sam po sebi pseudo-događaj, već dešavanja i radnje unutar jednog reality programa postaju događaji za sebe o kojima izvještavaju drugi mediji³⁵, u čemu se zapravo ogleda vještačko stvaranje događajnosti. Osim toga vještački medijsko-politički konstrukti su primjetni u postojanju tzv. placebo politike. Naime, takvi konstrukti služe ostvarivanju dodatnog publiciteta političara. Placebo politika se događa u slučajevima u kojima se političke aktivnosti prikazuju slikom i kao takve glume stvarna iskustva dok u svijetu stvarnih radnji nema upravo onoga na što slike upućuju.³⁶

Treći neizostavni element konstrukcije medijskog spektakla je svakako televizija koja predstavlja nosioca i glavnog protagonistu spektakla. Televizija je „svojevrsni parametar onoga što jeste (ili

nije) spektakularno i što zaslužuje (ili ne zaslužuje) emitovanje“³⁷. Naime, televizija mitologizuje medijske zvijezde i daje im posebnu važnost. Činjenica da će nekoga vidjeti nekoliko miliona ili nekoliko stotina miliona ljudi obezbjeđuje tom pojedincu poseban status u društvu. Drugi značajan razlog je taj što televizija (kao i ostali mediji) ima moć stvaranja „svoje“ stvarnosti. Izvještavajući o određenim događajima televizija stvara medijski posredovanu stvarnost koja zamjenjuje realnost. Obzirom da se nalazimo u petoj generaciji simulakruma, medijski posredovana (virtuelna) stvarnost se posmatra kao jedina stvarnost, oslobođena emprije. „Dok pred televizijom prisustvuje iskrcavanju na Mjesecu, prisutne joj osobe kažu da zapravo ne vjeruju potpuno toj priči. Ona ih pita: 'Ali što onda gledate?' Oni odgovaraju: 'Pa gledamo televiziju!' Fantastično: oni ne gledaju Mjesec, nego samo ekran koji prikazuje Mjesec. Ne vide poruku, nego samo sliku.“³⁸

Iz svega navedenog možemo zaključiti da medijski spektakli predstavljaju događaje koji nemaju objektivno vrijednu događajnost, već se ona nastoji vještački proizvesti. Drugim riječima, to su događaji koji svoje postojanje vezuju za medije, jer

³⁴ Milardović, Anđelko 2012, Proizvodnja pseudodogađaja i simulacija demokracije, <http://www.cpi.hr/download/links/hr/14107.pdf>.

³⁵ Bogdanić, Aleksandar 2013, "Nova medijska paradigma: od medijacije do medijatizacije društvenog komuniciranja", Politeia, god. 2, br. 5, str. 26.

³⁶ Klasičan slučaj takve politike dogodio se kada se predsjednik SAD Ronald Regan pred okupljenim televizijskim kamerama u školskoj klupi jednog razreda prividno udubio u razgovor sa učiteljima i đacima te za oči posmatrača inscenirao najveće zanimanje za školstvo zemlje dok je stvarno upravo bio drastično smanjio budžet za obrazovanje.

³⁷ Turčilo, Lejla 2011, Zaradi pa vladaj: politika-mediji- biznis u globalnom društvu i u Bosni i Hercegovini, Vlastita Naklada, Sarajevo, str. 43.

³⁸ Baudrillard, Jean 2006, Inteligencija zla ili pakt lucidnosti, Naklada Ljevak, Zagreb, str.71.

bez medijske promocije bi predstavljali isprazne ljuštore koje ne bi privlačile pažnju publike. Spektakl kao takav ima manipulativnu, narkotizujuću i dezorjentirajuću funkciju.

Nestanak malezijskog aviona (let MH370) se nije desio

Kako bismo pokušali pokazati elemente medijske spektakularnosti nestanka malezijskog aviona probaćemo da pronađemo odgovor na šest ključnih novinarskih pitanja: ko je kriv za nestanak aviona odnosno ko su izvori informacija koji nam nude teorije o nestanku aviona, šta se desilo ili šta se moglo desiti, gdje (bilo) i kad (bilo) se desilo, zašto i kako se odigrao nedogađaj nestanka aviona. Naime, smatramo da ukoliko se nešto želi nazvati događajem, u pravom smislu reči, potrebno je odgovoriti na ova pitanja. U protivnom, sa teorijskog aspekta možemo smatrati da se događaj nije ni desio.

Ko je mogao biti kriv ili ko je izvor informacije

Odgovor na pitanje ko je kriv odnosno odgovoran za ono što se desilo ostaje nepoznanica do danas. Naime, nakon nestanka aviona pojatile su se brojne teorije o tome šta se dogodilo. Jedni

su tvrdili da su za nestanak aviona krivi teroristi, drugi opet da su krivi Jevreji, dok su treći smatrali da je za sve kriva neka natprirodna sila. Upravo je nestanak malezijskog aviona potvrđio Bodrijarovu tezu da je od informacije o događaju danas važniji „događaj informacije“. To se ogleda u tome što je jedinica za vrijednost informacije postala njegova viralnost. Jednostavno sa brojem šerova (share) raste i vjerodostojnost nekog medijskog sadržaja, koji kao takav iz utrke za glednost/čitanost izbacuje sve ostale. Matrica je vrlo jasna „što više lajkova i šerova vrijednost sadržaja je veća“. Naime, dovoljno je da neki medijski sadržaj objave svjetski mediji, nakon čega se mehanizmima cut/paste novinarstva (čoporativnog novinarstva) vijesti umnožavaju (šeruju) velikom brzinom, čime se obezbjeđuje vjerodostojnost tako proizvedenog medijskog sadržaja. Osim toga, jednom kada kreće „komunikacijski stampedo“, on se ne zaustavlja tako lako. Sead Alić zaključuje da „učestalost u medijskoj razmjeni bilo čega postaje argumentom.“ Nestanak malezijskog aviona je postao viralni događaj, čiji značaj je rastao sa pojmom novih scenarija o eventualnoj nesreći.³⁹ Međutim, u vremenu velike medijske gladi događaje je ponekad

³⁹ Alić, Sead 2013, „Komunikacijski stampedo“, Sarajevski žurnal za društvena pitanja, vol.2, br.2, str. 113.

potrebno izmisliti. „U slučaju katastrofe, novinari i fotoreporteri stižu prije pomoći. Kada bi mogli, stigli bi i prije katastrofe, a najbolje bi bilo izmisliti ili izazvati događaj kako bi prvi imali vijest“⁴⁰.

S tim u vezi, kako bi se se izbjegao eventualni informacijski vakuum, mediji u pomoć prizivaju fast thinkere⁴¹ koji postaju glavni izvor informacija. Komentarišući događaj sa različitih aspekata, zapravo obezbjeđuju utisak live prijenosa, nastojeći održati visoke rejtinge gledanosti. Fast thinkeri stvaraju privid diskusije, plasiraju nove teorije, otvaraju nove prostore za raspravu i sl. U slučaju nestanka malezijskog aviona, kao po pravilu, pojavio se veliki broj „stručnjaka“ koji su nastojali pojasniti ko je odgovoran za nestanak i gdje se nalazi avion čime su podržali stvaranje medijskog spektakla. Tako je u jednom medijskom nastupu bivši direktor Nacionalnog odbora za bezbjednost transporta (NTSB) Piter Gelc (Peter Goelz), okarakterisao malezijsku vladu kao nesposobnu i neprofesionalnu zbog toga što ne daje dovoljno informacija

o nestanku aviona.⁴² Australski premijer Toni Abot opisao je potragu za avionom kao „najtežu u ljudskoj istoriji“ i rekao da nema garanciju da će avion biti nađen ikada. U ova dva primjera je očigledan svojevrsni senzacionalizam kojim se nastojala zadržati pažnja javnosti, jer ako je nešto „najteže u ljudskoj istoriji“ to je samo po sebi vrijedno pažnje. Međutim medijska glad za svježim, i novim informacijama koje će obezbijediti dodatnu gledanost a time i profit, je dostigla svoju apsurdnost kada je CNN u goste pozvao psihologinju Gejl Salc (Gail Saltz)⁴³ koja je pokušala objasniti na koji način će svakodnevno i intenzivno izvještavanje o nestanku aviona uticati na obične konzumente takvih medijskih sadržaja. Osim toga CNN-ovi fast thinkeri plasirali su teoriju o tome kako je neka natprirodna sila učinila da avion nestane⁴⁴. Zatim je i poznati medijski magnat Rupert Mardok (Rupert Murdoch) na svom tviter (twitter)

⁴⁰ Baudrillard, Jean 2006, Inteligencija zla ili pakt lucidnosti, Naklada Ljekav, Zagreb, str. 115.

⁴¹ Pjer Burdije u svojoj knjizi „Narcisovo ogledalo“ definije fast thinkere kao ljude koji se zbog medijske promocije često pojavljuju na medijima nastojeći sa stručnog aspekta pojasniti određene društvene pojave, procese i sl. Drugim riječima to su ljudi koji o svemu sve znaju.

⁴² Intervju sa Piterom Gelcom (Peter Goelz) 2014, CNN,

http://edition.cnn.com/video/?/video/bestoftv/2014/03/12/exp-lead-intv-goelz-search-plane-malaysian-airlines-370.cnn&video_referrer.

⁴³ McMurry, Evan 2014, *CNN's Reliable Sources Brings on a Psychiatrist to Explain Malaysia Plane Coverage Overload*,

<http://www.mediaite.com/tv/cnns-reliable-sources-brings-on-a-psychiatrist-to-explain-malaysia-plane-coverage-overload/>.

⁴⁴ McMurry, Evan 2014, *CNN's Don Lemon Wonders Whether Something 'Supernatural' Happened to Malaysian Plane*,

<http://www.mediaite.com/tv/don-lemon-cnn-guest-wonder-whether-something-supernatural-happened-to-malaysian-plane/>

profilu postavio teoriju o tome da su teroristi ukrali avion koji je sakriven u Pakistanu⁴⁵. Sličnog stava je i bivši američki poručnik vazduhoplovstva Tomas Meklnerni (Thomas McInerney) koji je izjavio da će teroristi napuniti avion eksplozivom i napasti SAD ili Izrael.⁴⁶ Velika medijska prašina koja se podigla oko nestanka aviona ne može tek tako prestati. Potrebno je svaki dan plasirati nove teorije o tome šta se „stvarno“ desilo kako gledanost i čitanost ne bi opala, a samim tim i profit.

Šta se desilo ili šta se moglo desiti

Osim toga što se ne zna ko je odgovoran za nestanak aviona, još uvijek se ne zna ni šta se tačno dogodilo na letu MH370. Da li je avion nestao u „bermudskom trouglu“, da li je otet, da li je negdje parkiran i natovaren bombama koje čekaju da se lansiraju za druge terorističke napade i sl., to još niko ne zna. Postoje teorije o tome da je avion nestao zbog „psiholoških problema pilota“ ili zbog mehaničkog kvara. Cijela priča postaje još zanimljivija kada uvedemo i neke druge detalje, kao na primjer da dva Iranca koji su bili u avionu nisu imali pasoše te da su tražili azil, zatim da je

⁴⁵ Murdoch, Rupert 2014, Twitter,
<https://twitter.com/rupertmurdoch/status/444645058575630336>.

⁴⁶ LaRouche, Lyndon 2014, „Malaysian flight 370: Asian 9/11 copycat?”, Executive Intelligence Review (EIR), Vol. 41, No. 13.

malezijska vlada korumpirana i neprofesionalna, te da ne nudi prave informacije o tome šta se desilo, ili da su posljednje snimljene riječi iz aviona bile „sve je u redu, laku noć“, što se dovodi u vezu sa terorističkom otmicom. Postavlja se pitanje, kako je uopšte došlo do toga da se odjednom pojavi veliki broj scenarija koji nastoje objasniti nestanak aviona. Naime, vrlo malo poznatih činjenica o tome šta se tačno dogodilo je naprsto otvorilo vrata spektakularizaciji, vještačkim konstrukcijama mogućih scenarija, ekskluzivnim intervjuima sa fast thinkerima, beskrajnim „breaking news“, raznim satelitskim snimcima, kompjuterskim simulacijama leta i sl. Na ovaj način se stvara utisak live prijenosa. Upravo zbog navedenog efekta publika se nalazi u stalnom grču kako ne bi propustila neki novi i svježi sadržaj, što prema Burdiju stvara osjećaj „permanentne amnezije“⁴⁷. Ljudi brzo zaboravljaju vijesti koje su čuli jer dolaze nove koje je potrebno zaboraviti i tako u krug. Televizijska sintagma „Now...this“ prema mišljenju Nila Postmana (Neil Postman) iz naše radne memorije briše prethodno saopštene vijesti kako bismo bili spremni za nove, držeći nas zakovanim pred TV ekranima.

⁴⁷ Burdije prema: Turčilo, Lejla 2011, Zaradi pa vladaj, politika-mediji-biznis u globalnom društvu i u Bosni i Hercegovini, Vlastita naklada, Sarajevo, str. 49.

Osim toga, čini se da se čitav događaj preselio u medije, te da je izgubio svaku vezu sa realnošću. Događaj opstaje i preživljava zahvaljujući intenzivnim medijskim izvještajima o novim, svježe iskonstruisanim i vještački proizvedenim informacijama. Nestanak aviona je medijima samo poslužio kao poligon za ostvarivanje veće gledanosti, čitanosti, odnosno ostvarivanje većeg profita. Tako se gledanost Kuperovog šoua (Anderson Cooper 360°)⁴⁸ koji se emituje na CNN-u udvostručila tokom prve dvije sedmice nakon nestanka aviona. Osim toga gledanost CNN-a je tokom istog perioda skočila za 68 odsto u odnosu na godišnji prosjek, a među gledaocima veliki udjel imaju mladi koji predstavljaju ciljne kategorije oglašivača.⁴⁹ Svaki put kada se nešto slično dogodi, medijska mašinerija se uključuje nastojeći izvući maksimalnu korist iz događaja. Spektakl se ne završava dok se ne obrade svi detalji događaja, jednostavno sve se mora iskoristiti, iscrpiti, iscijediti, svaki aspekt događaja, svaki sagovornik ili teorija. To je jasno jer ovakve situacije podižu nivo adrenalina u krvi medijskih magnata koji se raduju novom talasu senzacionalizma, krvi, suza,

straha, ekskluzivnih intervjuja, što u kompletu obećava profit.

Upravo zbog pretjeranog vještačkog medijskog konstrukta koji je opteretio malo empirije, nestanak aviona je postao sopstveni simulakrum, potpuno odvojen od vremenske i prostorne dimenzije u kojoj se nalazi. Pri spomenu „malezijskog aviona“ imamo samo asocijacije, fleševe, iskidane, isprekidane dijelove stvarnosti koji sabrani u jedno nemaju (i ne mogu da imaju) apsolutno nikakvog smisla. Kao svjedoci pete generacije simulakruma više nismo u stanju da prepoznamo šta je realno, a šta medijski konstruisano. Čini se da je upravo smisao ovog događaja u tome da ostane isprekidan, bez kontinuiteta, bez potpunog znanja o tome šta se desilo. Jer ukoliko bi mediji otkrili šta se dogodilo sva magija bi nestala, splasnula bi neizvjesnost i drama u koju je uloženo mnogo medijskih sati i novca. Osim toga u savremenoj informacijskoj gužvi čovjek jednostavno više nije u stanju da svojim raciom obuhvati i preradi beskrajan broj sadržaja kojim je svakodnevno bombardovan. Prinuđen je da se hrani samo isparčanim fast/junk informacijama koje ne nude potpunu sliku a koje ga dodatno onesposobljavaju i čine laganim pljenom centara manipulacije. „Taoci smo informacije, no potajice pristajemo na to

⁴⁸ Cooper, Anderson, CNN Blogs,
<http://ac360.blogs.cnn.com/>.

⁴⁹ Variety.com 2014, Media Absorbed In Malaysian Flight Mystery,
<http://variety.com/2014/biz/news/media-absorbed-in-malaysian-flight-mystery-1201138246/>.

stanje.⁵⁰ Prema tome istina o tome šta je bilo sa malezijskim avionom (ako se ikada sazna) vrlo lako može biti pomiješana sa velikim brojem lažnih teorija koje već postoje.

Jasno je da nam mediji kroje dnevni red i da smo zbog toga jednostavno postali robovi medijskih sadržaja. „Na kafama pričamo o medijski serviranim temama“⁵¹, čime smo zapravo samo u službi multiplikacije tih sadržaja koji nas dodatno porobljavaju, ne dozvoljavajući nam da pomislimo da postoji bilo šta izvan toga. Često se kaže da je u globalnom selu pojedinac u isto vrijeme i konzument i producent (prosumer) medijskih sadržaja iako bi preciznije bilo reći da smo više objekt konzumacije (da smo konzumirani) nego što konzumiramo.

Gdje (bilo) i kad (bilo) u slučaju nestanka

Čini se da je za medijski spektakl nestanka malezijskog aviona prostorna dimenzija absolutno nevažna. Odgovor na pitanje gdje bi mogao da glasi „bilo gdje“. U globalnom selu prostorna dimenzija gubi na važnosti jer nam je sve dostupno sada i ovdje ispred nas na nekom od monitora/displaya. Znamo da je avion krenuo iz Pekinga prema Kuala Lumpuru i

⁵⁰ Baudrillard, Jean 2006, Inteligencija zla ili pakt lucidnosti, Naklada Ljekav, Zagreb, str. 127.

⁵¹ Predavanja prof. dr Fahire Fejić – Čengić iz predmeta „Medijska futurologija“, Fakultet političkih nauka Sarajevo, doktorske studije komunikologije, april 2014. godine.

to je sve. Vrijednost ove informacije bila bi potpuno ista i da je let bio za „nedođiju“. Bilo kako bilo, odgovor na pitanje gdje je sad avion, gdje se srušio, i sl. još uvijek ne postoji. Moglo bi se reći da bi najtačniji odgovor na ova pitanja bio: „na mreži“. To je prostor gdje se avion zasigurno više nalazi nego u realnosti. Bezbroj foruma, blogova, tvitova, tekstova i sl. su samo „produžili let“ i obezbijedili sigurno skrovište od realnosti. Vrijeme nestanka aviona je poznato, ali to je nešto što je u čitavoj priči gotovo i beznačajno. U savremenom medijatizovanom društvu u kojem se komunikacija odvija, u realnom vremenu (sad i ovdje), uopšte se ne postavlja pitanje kad se nešto desilo, jer je odgovor već poznat (sad i ovdje). Osim toga, događaj kao što je nestanak malezijskog aviona se očigledno nije završio, on se još uvijek dešava. Njegovu aktuelnost održavaju mediji intenzivnim izvještavanjem čineći ga bezvremenim ili vanvremenskim događajem.

Kako i zašto se desilo - Zaljevski rat za malezijski avion

Imajući u vidu da ne znamo odgovore na prethodna pitanja, odgovori na pitanja kako i zašto pružaju gotovo apsolutnu slobodu medijima da konstruišu razloge zbog čega se i kako nešto

odigralo.⁵² Nedostatak pravih dokaza omogućio je i običnim gledaocima da dovrše scenario nestanka aviona. Priča je poprimila takav karakter da pojedinci iz svojih domova imaju utisak da mogu da pomognu rješavanju ovog problema, tako što će pregledavati google mape, tražiti nove dokaze, upoređivati sa sličnim nestancima iz prošlosti, čime ovakav događaj dobija na svojevrsnoj interaktivnosti. Akcenat više nije na samom događaju nego na potencijalnim scenarijima kako bi se on mogao završiti. Tako je događaj prestao da bude vezan za realnost i svoje postojanje veže samo za sajber prostor. Ubrzo nakon nestanka aviona broj Twitter objava o ovom događaju dostigao je milion⁵³. Rok zvijezda Kurtni Lav (Courtney Love) se takođe uključila u čitavu priču tako što je na svom Fejsbuk (Facebook) profilu objavila satelitski prikaz okeana sugerijući da se mogu primjetiti naftne crne mrlje koje svjedoče da je avion nestao u okeanu. Sada je više od 15 000 ljudi „lajkovalo“ tu fotografiju.

Osim toga, primjetno je da se, kako

⁵² Walsh, Matt 2014, Hey Media: If You Don't Know What Happened to the Malaysian Flight, Try Reporting What You Do Know, http://www.huffingtonpost.com/matt-walsh/malaysia-plane-media_b_4988724.html.

⁵³ Variety.com 2014, Media Absorbed In Malaysian Flight Mystery, <http://variety.com/2014/biz/news/media-absorbed-in-malaysian-flight-mystery-1201138246/>.

Bodrijar navodi, izmijenila logika funkcionisanja događaja. Naime, svakom događaju prethodi neki uzrok, nešto što je učinilo da se stvari odvijaju baš na taj način. Međutim, u medijski posredovanoj stvarnosti, situacija je nešto drugačija. U slučaju nestanka aviona uzrocima je prethodio sam događaj. Najprije se „dogodio“ nestanak, a potom se medijskim slikama nastojao iskonstruisati pravi uzrok kojim bi se opravdao taj događaj. Čini se da se više ne traga za „stvarnim“ uzrokom, već se traga za uzrokom koji bi se najbolje uklopio u medijski konstruisanu priču. Jednostavno, potrebno je da priča dobije svoj medijski (a time sve više i realni) smisao.

Bodrijar kaže da samo događaji koji su oslobođeni od informacije izazivaju „fantastičnu žudnju“⁵⁴. Naime, događaji o kojima sve znamo više nemaju svoju informativnu vrijednost, a upravo je vrijednost informacije veća ukoliko postoji veliki broj alternativa njene realizacije. Događaji oslobođeni od informacije („stvarni događaji“) su neobjašnjeni i kao takvi su pogodno tlo za našu imaginaciju, ali ne samo našu nego i medijsku imaginaciju. Neki istorijski događaji su „stvarni“ u tom smislu, jer nisu konačno i definitivno saznati, i nemamo potpunu

⁵⁴ Baudrillard, Jean 2006, Inteligencija zla ili pakt lucidnosti, str. 126.

informaciju o njima. „Majka događaja“, kako Bodrijar naziva rušenje „blizanaca“ u Njujorku 11. Septembra, je slikovit primjer za ovu tezu. Svi sve znaju o tom događaju, a u suštini ne zna se ništa. To nas tjera da stalno preispitujuemo i tragamo za novim saznanjima. U tom kontekstu nestanak malezijskog aviona u isto vrijeme je događaj i nedogađaj (događaj oslobođen informacije). Njegova vrijednost se ogleda upravo u njegovoj nedogađajnosti koja nas iznova provokira i mami da ga obuhvatimo svom našom imaginacijom.

Bodrijar u svom tekstu „Rat u Zaljevu se nije desio“ iznosi ideju da navedeni rat zapravo predstavlja simulaciju pravog rata tvrdeći da je bio hiperrealan i da se u teorijskom smislu nikad nije ni desio. Svaki rat do tada je imao jednu dozu neizvjesnosti i spontanosti, međutim rat u Iraku je bio do detalja precizno isprogramiran. Rat se dešavao na ekranu kao video igrica gdje je pobjednik unaprijed bio poznat. Upravo zbog toga što ovakav rat nije imao karakteristike neizvjesnosti i spontanosti Bodrijar smatra da se nije ni desio. „On je bio u toj mjeri moguć da više nije bilo potrebe da se dogodi.“⁵⁵ Slična logika je prisutna u nestanku malezijskog aviona, samo sa različitim predznakom. U ovom slučaju u pitanju je drugi ekstrem, a to je haotičnost,

entropičnost događaja kakav je nestanak malezijskog aviona. Kao što se razlikuju Haksli (Aldous Huxley) i Orvel (George Orwell), tako se razlikuju i „Rat u Zaljevu“ i „Nestanak malezijskog aviona“. Naime, Orvel je smatrao da će većom kontrolom protoka informacija i društvo biti efikasnije kontrolisano. Rat u Zaljevu je bio upravo to, apsolutna kontrola događaja, koji je bio u rukama velike super sile, učinila je da događajnost nestane. Sa druge strane veliki broj informacija ili poluinformacija koje imamo o nestanku aviona, takođe je ubila informaciju i događajnost u ovom slučaju, što se poklapa sa Hakslijevom idejom o tome da višak informacija dezinformiše. Znati previše i ne znati ništa su iste stvari, dva ekstrema sa različitim predznakom. Apsolutni nedostatak informacija poslužio je medijima kako bi jednostavno iscrpili (i još uvijek) crpe svu događajnost nestanka aviona. Već sad možemo reći da mediji nisu željeli (i dalje ne žele) da otkriju šta se stvarno desilo na letu MH370, jer bi se na taj način završio beskrajni događaj koji donosi gledanost i profit. Već sad niko ne zna šta je tačno bilo, a uskoro niko neće znati ni da se bilo šta desilo, jer će na dnevni red doći neki novi spektakl. „Snažno žudimo za događajem, bilo kojim događajem pod uslovom da je iznimski. Isto tako snažno žudimo za tim da se ništa ne dogodi, da stvari ostanu na svome mjestu po cijenu samog zahladnjena

⁵⁵ Baudrillard, Jean 2006, Inteligencija zla ili pakt lucidnosti, Naklada Ljevak, Zagreb, str. 123.

egzistencije, koja je i sama nepodnošljiva.⁵⁶ Bodrijar zaključuje kako je sistem masovnog komuniciranja postao mašina za stvaranje događaja kao robe za tržište ideologije, spektakla katastrofe, odnosno da stvara „nedogađaj“.

Zaključak

Na kraju možemo zaključiti da su mediji uspjeli kao u starom dobrom madioničarskom triku da nas ubijede da se događaj cijelo vrijeme odvija pred našim očima, te da smo fokusom na medijske konstrukte svesrdno pomogli spektakularnom nestanku malezijskog avion. Nudeći nam mrvice mediji su uspjeli zakovati pojedince pred monitorima. U tom intenzivnom nastojanju da nam nešto ne promakne često ispadamo žrtve potrage igle u plastu sijena, a dok se mi igramo stvarna stvarnost kao u platonovoj (cyber) pećini nam se odigrava iza leđa. Marljivo skupljajući često potpuno različite mozaičke kockice jedne priče nismo u stanju da prepoznamo širi kontekst u kojem se ta radnja odigrava. Slika dobija svoj puni smisao tek kada se odmaknemo od nje, odnosno kada je pogledamo sa vremenske, prostorne pa i

medijske distance. Osim toga nameće se logično pitanje. Ako živimo u 21. vijeku, ili vijeku „Velikog brata“ koji o svima zna sve, kako je moguće da se ne može pronaći jedan avion? Kako je moguće da silni radari, teleskopi, vojna tehnologija, smartphonovi, GPS uređaji, koja prati svakog pojedinca može zakazati u slučaju nestanka jednog aviona? Eto još jednog razloga da posumnjamo da se nestanak aviona zaista odigrao pred očima Velikog brata.

Spektakl ništa ne ostavlja za kasnije „nakon ispruženja događaja od njihove supstancije, ponovno se stvara umjetna težina i vraća ih se u orbitu 'realnoga vremena'“.⁵⁷ Svojevrsno recikliranje događajnosti i tamo gdje je nema. Recikliranje će se nastaviti i ovaj put. Kao što Bodrijar za Rat u Zaljevu kaže da je „postao film mnogo prije no što je snimljen“ možemo isto reći za nestanak aviona. Drugim riječima, kao konačan rasplet ovog nedogađaja, ili bolje rečeno sastavni dio ovog događaja, njegov produžetak možemo očekivati poplavu dokumentarnih i igranih filmova na temu nestanka malezijskog aviona. Publika će naravno izabrati najbolji završetak filma koji će za pet ili deset godina postati konačna istina koju niko neće dovoditi u

---

⁵⁶ Ibid., str. 128.

⁵⁷ Baudrillard, Jean, 2006, Inteligencija zla ili pakt lucidnosti, Naklada Ljevak, Zagreb, str. 114.

pitanje. Za očekivati je da film bude samo naredna faza recikliranja ovog događaja.

Literatura

Knjige

1. Baudrillard, Jean 2001, *Simulacija i zbilja*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb.
2. Baudrillard, Jean 2006, *Inteligencija zla ili pakt lucidnosti*, Naklada Ljevak, Zagreb.
3. Chomsky, Noam 2003, *Mediji, propaganda i sistem*, Biblioteka Online, Zagreb.
4. Debor, Gi 2010, *Društvo spektakla*, Porodična biblioteka br. 4, anarhija/blok 45, Beograd.
5. Džejms, Kanton 2009, *Ekstremna budućnost. Najznačajnije tendencije koje će promeniti svet u narednih pet, deset ili dvadeset godina*, Clio, Beograd.
6. Đorđević, Jelena 1997, *Političke svetkovine i rituali*, Dosije Signature, Beograd.
7. Herman, Edward S., Chomsky, Noam 1988, *Manufacturing consent: political economy of mass media*, Pantheon Books, New York.
8. Klajn, Naomi 2009, *Doktrina šoka*, Samizdat, Beograd.
9. Lukić-Krstanović, Miroslava 2010, Spektakli XX veka *muzika i moć*, Etnografski institut SANU, Beograd.
10. Naj, Džozef 2012, *Budućnost moći*, Arhipelag, Beograd.
11. Šćepanović, Vladislav 2010, Medijski spektakl i destrukcija - Estetika destrukcije i spektakularizacija stvarnosti: 11. septembar kao medijski fenomen, Službeni glasnik, Beograd.
12. Turčilo, Lejla 2011, Zaradi pa vladaj: politika-mediji-biznis u globalnom društvu i u Bosni i Hercegovini, Vlastita naklada, Sarajevo.
13. Voćkić-Avdagić, Jelenka 2002, *Suvremeno komuniciranje (ne)sigurna igra svijeta*, Fakultet političkih nauka, Sarajevo.

Članak iz stručnog ili naučnog časopisa:

1. Alić, Sead 2013, Komunikacijski stampedo, *Sarajevski žurnal za društvena pitanja*, vol.2 br.2. str. 111 – 121

2. Bogdanić, Aleksandar 2013, Nova medijska paradigma: od medijacije do medijatizacije društvenog komuniciranja, Politeia, god. 2, br.5, str. 11-37.
3. Fejzić-Čengić, Fahira 2009, Medijski spektakl kao model ovladavanja svijetom, *Fakultet političkih nauka - Godišnjak*, 2008/2009, God III/IV, str. 401-414.
4. Ogden, Matthew, LaRouche, Lyndon 2014, "Malaysian flight 370: Asian 9/11 copycat?", Executive Intelligence Review (EIR), Vol. 41, No. 13, str. 20-22.

Online izvori:

1. Cooper, Anderson, CNN Blogs [datum pristupa: 1.4.2014.],
<http://ac360.blogs.cnn.com/>
2. CNN, Intervju sa Piterom Gelcom (Peter Goelz) [datum pristupa: 2.4.2014.],
http://edition.cnn.com/video/?/video/bestoftv/2014/03/12/exp-lead-intv-goelz-search-plane-malaysian-airlines-370.cnn&video_referrer
3. Čomski, Noam, Deset strategija manipulacije ljudima [datum pristupa: 3.4.2014.], <http://www.6yka.com/novost/15833/comski-deset-strategija-manipulacije-ljudima>
4. Galey, Patrick 2014, The rush to reject Russia Today [datum pristupa: 3.4.2014.], <http://patrickgaley.com/2014/03/06/the-rush-to-reject-russia-today/>
5. Kellner, Douglas 2009, Media Spectacle and Media Events: Some Critical Reflections, [datum pristupa: 3.4.2014.],
http://pages.gseis.ucla.edu/faculty/kellner/essays/2009_Kellner_MediaEventsJuly_FINAL.pdf
6. McMurry, Evan 2014, *CNN's Don Lemon Wonders Whether Something 'Supernatural' Happened to Malaysian Plane* [datum pristupa: 2.4.2014.],
<http://www.mediaite.com/tv/don-lemon-cnn-guest-wonder-whether-something-supernatural-happened-to-malaysian-plane/>
7. McMurry, Evan 2014, *CNN's Reliable Sources Brings on a Psychiatrist to Explain Malaysia Plane Coverage Overload*, [datum pristupa: 1.4.2014.],
<http://www.mediaite.com/tv/cnns-reliable-sources-brings-on-a-psychiatrist-to-explain-malaysia-plane-coverage-overload/>
8. Milardović, Andelko 2012, *Proizvodnja pseudodogađaja i simulacija demokracije* [datum pristupa: 2.4.2014.],
<http://www.cpi.hr/download/links/hr/14107.pdf>
9. Murdoch, Rupert 2014, Twitter, [datum pristupa: 2.4.2014.],
<https://twitter.com/rupertmurdoch/status/444645058575630336>
10. New York Daily News 2014, 'Russia Today' anchor Liz Wahl quits live on air

over Vladimir Putin's military action in Crimea [datum pristupa: 3.4.2014.],
<http://www.nydailynews.com/news/world/russia-today-anchor-quits-live-air-russian-invasion-ukraine-article-1.1712043>

11. NewsComAu 2014, *Things you didn't know about Russian President Vladimir Putin* [datum pristupa: 3.4.2014.],
<http://www.news.com.au/world/europe/things-you-didnt-know-about-russian-president-vladimir-putin/story-fnh81p7g-1226845669588>
12. Nye, Joseph, Owens, William 1996, America's Information Edge, Foreign Affairs, Vol 75, No. 4. New York: Council on Foreign Relations, [datum pristupa: 2.4.2014.], <http://www.foreignaffairs.com/articles/51840/joseph-s-nye-jr-and-william-a-owens/americas-information-edge>
13. Orlova, Dariya 2014, Russian Media, Ukraine and the Battle for News [datum pristupa: 1.4.2014.], <http://emergencyjournalism.net/russian-media-ukraine-and-the-battle-for-news/>
14. Variety.com 2014, Media Absorbed In Malaysian Flight Mystery [datum pristupa: 2.4.2014.], <http://variety.com/2014/biz/news/media-absorbed-in-malaysian-flight-mystery-1201138246/>
15. Walsh, Matt 2014, Hey Media: If You Don't Know What Happened to the Malaysian Flight, Try Reporting What You Do Know [datum pristupa: 1.4.2014.], http://www.huffingtonpost.com/matt-walsh/malaysia-plane-media_b_4988724.html

Media spectacle of the Malaysian airplane disappearance

Abstract: Every day we are bombarded with media content that dominates our leisure time and directs our attention. Television has offered to the society of the spectacle its' own version of the reality delivered to us as the shadows in Platos' (cyber) cave. In order to satisfy their hunger, the media don't hesitate to "create" events that will keep the individual riveted in front of a TV screen. The recent "mysterious" disappearance of Malaysia's airplane was just used by the media as a training ground for the creation of spectacle, which is in the service of achieving additional viewership and profits. Because of the information flood which disinforming the average person, we can claim in Baudrillardian fashion that an event got lost and that the disappearance of the airplane essentially never happened. Nobody is able to answer the five basic journalistic questions (who, what, where, when, how/why) correctly anymore. Consequently, the airplane

disappearance has become its own simulacrum trapped in cyber space.

Keywords: spectacle, media spectacle, Malaysian plane, simulacrum, information flood

Dario Terzić, MA komunikologije¹

Farmakološko – medijske manipulacije na celuloidnoj vrpci

Rezime: Najprofitabilniji biznis danas jeste farmaceutski biznis. Milijarde dolara svake godine u svijetu odlaze na lijekove koji ponekad pomažu, a ponekad su najobičnija izmišljotina. Sve u svrhu profita, naravno. Kupujemo lijekove da bismo se oslobođili boli. Da li je bol inteligentna? Zašto bježimo od nje? Farmaceutske kuće djeluju na dva kolosijeka – kreiraju lijekove ili izmišljaju bolesti (ADHD). O manipulacijama u farmaku biznisu se malo toga zna. Zašto mediji o tome pojma nemaju? Jedna „pumpica“ za astmu u SAD-u košta 120 dolara, a na Kubi samo pet centi. Ako već o tome ne saznajemo (skoro) ništa iz uglednih dnevnih žurnala, usudimo se bar otvoriti se informacijama koje nam šalje „sedma umjetnost“. Ebolija, Brižni vrtlar, Sicko, Cassandra Crossing, samo su neki od filmova koji nam pokušavaju „otvoriti oči“.

Ključne riječi: Farmaceutska industrija, agrobiznis, manipulacija, alternativne metode liječenja, mediji, film

---

¹ dariobrel@yahoo.com

Svijet u kojem živimo odavno je bolestan. Bolesni smo i mi u njemu. Bolesni od svega – od vode, od hrane, od zraka. Bolest je jedno od obilježja civilizacije u kojoj živimo.

Bolest i bol. Mnogi pokušavaju da nas na svakom koraku oslobole od boli.

Bol je postala brand. Za svaku boljku moramo naći lijek. A lijekovi koštaju. Bol donosi profit o kakvom možemo samo nagađati. Apsurdnost naše realnosti reflektira se i u tome što našu bol žele ukloniti u svakom mogućem trenutku, često onda kad ona i ne postoji. Zato je treba izmisliti, proizvesti da bismo se protiv nje borili, te dosegli konačno društvo absolutne anodinije. Nisu malobrojni oni kojima smeta i porođajna bol. Treba je ukloniti. Uklanja se time ono što je iskonsko primordijalno.

Šta je ustvari bol i koliko ona čini našu realnost? Da li je možda bol inteligentna?

Svi vrlo dobro znamo da je Baudrillard pisao o „Inteligenciji zla“. Ali, ako uđemo malo dublje u semantičku analizu vidjet ćemo da ono MAL o kojem on govori (Inteligencedumal)² u francuskom jeziku znači ZLO; ali može značiti i BOL. Ako Francuz želi reći da ga nešto boli on kaže j'ai MAL, (j' ai mal a tete, boli me glava, odnosno, imam bol,

imam zlo u glavi, imam zlo u ruci, imam zlo u zubima, itd.). Možemo se stoga upitati da li određene karakteristike Zla o kojima govori Baudrillard možemo dovesti u kontekst BOLI?

Inteligencija zla predstavlja formu „uzvratne vatre dualnosti“, jednu vrstu protu-dara ostvarenom svijetu, činjenicu da “Nikada nema stanja ravnoteže ili dovršenog stanja koje se iznenada ne bi destabiliziralo, po automatskom obratu”.³ Kakvu to ravnotežu mi tražimo?

U svakom slučaju, ono kako Baudrillard poima MAL ne može biti isto kako mi poimamo ZLO. Možda bi najbolji prevod za pojam „Mal“ bio „ne-dobro“.

No vratimo se našoj priči o boljkama i lijekovima. Bombarduju nas svakodnevno farmako-propagandnim porukama. Šarene pilule za pilule (kako bi to rekao Bajaga) apeliraju na našu svijest posredstvom difuzije hiljada reklamnih poruka sa sve većih ekrana: „Riješite se bolova u leđima, zaustavite bolne grčeve u stomaku, u nogama, eliminišite migrenu“, itd.

Šarene pilule nam nude i razne vitaminske suplemente. TV reklame prepune su poziva da kupimo razne čarobne tabletice za mršavljenje i

---

² Jean Baudrillard - pojam: Intelligence du Mal

³ Baudrillard, Jean 2004, Le pacte de lucidité ou l'intelligence du mal, Galilee, Paris, str. 177.

Farmakološko-medijiske manipulacije na celuloidnoj vrpci

postizanje forme. Reklamiranje „ozbiljnih“ lijekova je zabranjeno (ali zato predstavnici farmaceutskih kuća odrađuju lavovski dio posla).

Novinarstvo je u prošlosti imalo posebnu moć – četvrtu moć (ili vlast). Neki su ga nazivali sedmom silom. Raspored snaga se u međuvremenu promijenio. Nekada davno svjetom je vladala moćna šestorka: Velika Britanija, Francuska, Austrija, Pruska, Rusija i Ottomansko carstvo.

Kakva je danas situacija? U novom svjetskom poretku Austrija se mnogima čini beznačajnom, Turska pokušava naći svoje mjesto, Njemačka je zamijenila Prusku, Francuska i Velika Britanija se još uvijek dobro drže. Rusija definitivno ne odustaje od želje da dominira bar jednim dobrim dijelom Euroazije. Amerika, koje tada nije bilo „ni na mapi“, već decenijama samouvjereni igra ulogu Prve sile. A umjesto sedme sile, novinarstva, titulu „ekstrateritorijalne“ vladarice sasvim sigurno bi mogla preuzeti - njeno veličanstvo Farmaceutska Industrija.

Ako moć i novac idu uvijek zajedno, onda nećemo pogriješiti ako kažemo da farmaceutski koncerni uistinu vladaju svjetom 21. stoljeća.

Pokušajmo bar malo zaći u meritum fenomena. Svjetska farmaceutska industrija zaradi godišnje oko 900 milijardi

američkih dolara. Tu zaradu dijeli 160 najvažnijih farmaceutskih firmi sa svojih 50.000 ljekovitih supstanci.

Ovo je možda i jedina industrijska grana u svijetu koja ne poznaje recesiju. Tržište je vrlo profitabilno, sa godišnjim rastom od oko 6%, te bi krajem 2015. godine ukupna zarada farmakološkog carstva iznosila 981.1 milijardu dolara.⁴

Najveći komad ovoga glomaznog financijskog kolača pripada Sjedinjenim američkim državama (45%), slijedi EU (29%), Azija i Pacifik 25%, te minorno prisutni Bliski istok i Afrika (1,3%).⁵ SAD su najveći proizvođač lijekova u svijetu, a slijede ih Japan i Njemačka.

Napravimo samo jednu malu usporedbu:

- Pfizerova godišnja zarada 52 milijarde⁶
- Coca cola - 46,25 milijardi dolara⁷
- Najprofitabilniji proizvođač oružja u svijetu je Lockheed Martin (SAD). Trgovina oružjem ovoj firmi donosi godišnji profit od 36.3 milijardi dolara.⁸

⁴ Pharmaceutical in the United States 2011 detamonitor, www.pharmaceuticalcommerce.com.

⁵ Pharmaceutical research and manufactures of America, www.pharmaceuticalcommerce.com.

⁶ Forbes, Pfizer,
<http://www.forbes.com/companies/pfizer/>.

⁷ Forbes, Coca-Cola,
<http://www.forbes.com/companies/coca-cola/>.

⁸ Martinović, Ratko 2013, Ratni profiteri:
Pogledajte popis 10 korporacija s najviše profita u vojnoj industriji,
<http://www.dnevno.hr/vijesti/svijet/81136-ratni-profiteri-pogledajte-popis-10-korporacija-s-najvise-profita-u-vojnoj-industriji.html>.

Sjeme uništenja

Potkraj devedesetih godina najveći korisnici antibiotika i drugih sličnih lijekova što ih proizvode velike farmaceutske tvrtke nisu više bili ljudi nego životinje, koje su konzumirale 70% antibiotika svih farmaceutskih kompanija. Velike farmaceutske kompanije postale su integralnim dijelom lanca zvanog agrobiznis.⁹

Veći dio tih supstanci daje se životinjama u cilju stimulacije njihovog razvoja i povećanja težine. Farmaceutska industrija posljednjih je godina učvrstila svoje veze sa prehrambenom industrijom. Farmako proizvodi se koriste kako za proizvodnju hrane, tako i u proizvodnji mesa.

Još sedamdesetih godina prošlog vijeka jednom novinaru je Henry Kissinger navodno rekao: "Kontroliraj naftu i kontrolirat ćeš zemlju. Kontroliraj hranu i kontrolirat ćeš ljude".

Tih godina vrlo moćni privatni krugovi koji su se preko Kissingera koristili Washingtonom, počeli su preuzimati kontrolu i nad naftom i nad hranom.¹⁰ Depopulacija a na globalnoj razini i kontrola hrane postat će pod vlašću Kissingera strateškom politikom

Sjedinjenih Američkih Država. Bit će to novo "rješenje" opasnosti po globalnu prevlast Amerike i po njezin neometani pristup jeftinim sirovinama u nerazvijenim dijelovima svijeta.¹¹

U tom periodu nastaje strogo tajni dokument "Posljedice svjetskog porasta stanovništva po sigurnost Sjedinjenih Američkih Država i njihove interese u stranim zemljama". Njegove teme bile su: politika hrane, porast stanovništva i strateške sirovine. Naručio ga je Nixon na preporuku Johna D. Rockefellera III. Po uobičajenoj vašingtonskoj birokratskoj praksi upotrebe kratica, projekt je dobio ime NSSM 200.¹²

Rečeno bez uvijanja, ta nova politika američke vlade izgledat će ovako: "ako prokleta kopilad tih inferiornih rasa stane na put osiguranju obilnih i jeftinih sirovina potrebnih za našu ekonomsku prevlast, onda pronađi način da ih pobiješ." Naravno, sve je to bilo izraženo donekle rafiniranijim birokratskim¹³ jezikom, no to je bilo pravo značenje Kisingerovog dokumenata.

Jezik koji je Kissinger primijenio nije bio slučajan. Znao je na što misli kada je napisao "jednostavnije metode kontracepcije pomoći biomedicinskih

⁹ Engdhall, F. William 2005, *Sjeme uništenja, Detecta*, Zagreb, str. 216.

¹⁰ Ibid. str. 105.

¹¹ Ibid. str. 121.

¹² National Security Study Memorandum 200.

¹³ Engdhall, F. William 2005, *Sjeme uništenja, Detecta*, Zagreb, str. 127.

istraživanja".

Tada počinju i planovi sijanja GMO žitarica koja će malo pomalo osvajati Irak, Argentinu, Filipine... a dalje cijelu planetu. Kroz različite programe međunarodne pomoći neometano je tekla difuzija novog sjemena uništenja u žitaricama, ali i kroz različite projekte medicinske asistencije.

Prvi pokusi u Portoriku: Siromašne portorikanske seljanke poticalo se da rađaju u besprijeckorno čistim američkim bolnicama. Liječnici u tim bolnicama imali su nalog sterilizirati žene nakon drugoga poroda što su činili podvezivanjem jajovoda, fobično bez znanja žena na kojima su taj zahvat provodili. Godine 1965. Portoriko je, barem po jednoj kategoriji, bio vodeća zemlja na svijetu - imao je najveći postotak steriliziranih žena.¹⁴

Brazilska je vlada bila šokirana spoznajom da je oko 44% svih brazilskih žena u dobi između 14 i 55 godina trajno sterilizirano.¹⁵ Većina starijih žena sterilizirana je sredinom 1970-tih godina, kada se taj program počeo primjenjivati. Vlada je utvrdila da su sterilizaciju provodile mnoge organizacije i agencije, od kojih su neke bile brazilske. Među tim organizacijama bile su: International Planned Parenthood Federation (Međunarodna federacija za planiranje

roditeljstva), US Pathfinder Fund (Američka zaklada Pathfinder), Association for Voluntary Surgical Contraception (Udruženje za dragovoljnu kiruršku kontracepciju), Family Health International (Međunarodno obiteljsko zdravlje), a gotovo svi programi provodili su se pod okriljem i vodstvom organizacije američkoga Ministarstva vanjskih poslova USAID (United States Agency for International Development, Američka agencija za međunarodni razvoj).¹⁵

Prema nekim izvješćima, po tome je programu sterilizirano čak 90% žena afričkoga podrijetla. Time će biti eliminirani budući naraštaji te rase u zemlji koja je po broju crnačkoga stanovništva druga na svijetu, odmah iza Nigerije.

Filozofija zaklade Rockefeller od samoga osnutka bila je rješavati "uzroke, a ne simptome". Naravno, jedan od "uzroka" svjetskih problema, po mišljenju obitelji Rockefeller, bila je uporna sklonost ljudske vrste, barem njezina siromašnjega dijela, ka razmnožavanju.

Propagandisti iz zaklade Rockefeller tvrdili su kako je nedostatak vitamina A glavni uzročnik sljepoće i smrtnosti novorođenčadi u zemljama u razvoju. Nastala je uskoro nova sorta genetski modificirane riže obogaćene vitaminom A.

"Zlatna riža", kako su je prozvali,

¹⁴ Ibid. str. 140.

¹⁵ Ibid. str. 128.

¹⁵ Ibid. str. 135.

postala je simbolom, krilaticom i indikatorom mogućnosti koje pruža genetsko inženjerstvo, iako su se te mogućnosti temeljile na mračnim lažima i namjerno smišljenoj prijevari.¹⁶

Da bismo prodali lijekove, moramo imati bolesnike, odnosno „dijagnozu“. Ako dijagnoze nema? Možemo je i izmisliti, zar ne?

Kako od jednog ljudskog stanja napraviti bolest. Jeste li čuli, možda, za kraticu ADHD (Attention deficit hyperactivity disorder)?

Mnogi su ovaj sindrom okarakterisali kao „poremećaj hiperaktivnosti“. A poremećaje, naravno, treba izlječiti. Milioni djece u svijetu klukani su različitim preparatima u svrhu konačnog izlječenja od ADHD-a, i kako tvrde mnogi stručnjaci, izmišljene bolesti.

Na samrtnoj postelji, psihiyatari koji je izmislio ADHD, Leon Eisenberg (1922 - 2009), priznao je da je to potpuno izmišljena bolest¹⁷, koju je kao "pionir" ADHD-a osmislio za farmaceutsku industriju. To bi otprilike značilo da se od miliona djece u ovom trenutku stvaraju

ovisni o farmaceutskim drogama. To je strašna obmana na koju niko ne reagira. Unatoč tom priznanju planovi se nastavljaju i računi farmaceutske industrije neumoljivo se pune svaki dan. A što to tek čini zdravoj djeci? Oni se klukaju teškim drogama od svoje najranije dobi. Piju otrove poput Ritalina (metilfenidat) i Adarella (amfetamin), a koji izazivaju veliku ovisnost. To je najobičnije smeće, droga, a ne lijek. Oni stvaraju ovisnike od djece. „Još jedna prevara“ - tvrdi voditelj radijskog američkog programa "Sinovi slobode" Bradley Dean.¹⁸ „ADHD je prevara s kojom je jasno da se djeca u ovom trenutku stvaraju ovisnicima o drogama, što je zaista strašno. Liječite li svoje dijete od ADHD-a? Prestanite odmah! To je izmišljena bolest, a liječenje nosi teške posljedice - djecu ovisnike! Ne zaboravite, mega farmaceutske korporacije mogu zaraditi samo na dva načina: da izmisle nove lijekove ili pak da izmisle nove bolesti koje će onda liječiti novo izmišljenim lijekovima.“ To je, pak, zaključio dr. Jay Parkinson u knjizi "Industrija koja izmišlja i liječi bolesti".¹⁹

To svakako vrijedi i za Jacoba Barnetta, 14-godišnjeg autističnog dječaka genija za kojega su liječnici u startu rekli kako

¹⁶ Engdhall, F. William 2005, *Sjeme uništenja, Detecta*, Zagreb, str. 233.

¹⁷ Dnevno.hr 2014, Velika prijevara: Tvorac ADHD-a na samrti priznao: Tu bolest sam izmislio u suradnji s farmaceutima!, <http://www.dnevno.hr/zdravlje/120685-velika-prijevara-tvorac-adhd-a-na-samrti-priznao-tu-bolest-sam-izmislio-u-suradnji-s-farmaceutima.html>.

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Huff, Ethan A. 2013, Before his death, father of ADHD admitted it was a fictitious disease, http://www.naturalnews.com/040938_adhd_fictitious_disease_psychiatry.html#ixzz2zREyvFGQ.

nikada neće ni čitati ni pisati, pogotovo ako ga ne podvrgnu teškim drogama. Danas Jacob radi na magistarskom radu iz kvantne fizike dok njegovi vršnjaci sjede u školskim klupama. I to samo zato što roditelji nisu prihvatili da je njihov sin bolestan, nego jednostavno malo drugačiji od vršnjaka.

250.000 – Procijenjen broj poznatih okeanskih vrsta, kako je utvrdio popis morskog habitata. Popis je obuhvatio više od 6.000 novih morskih vrsta. Vjeruje se da je broj neotkrivenih vrsta, uključujući i mikrosvijet, mogao da iznosi i više stotina miliona. Kraj nauke?²¹ Ili postavimo pitanje: Koliko je živih vrsta na ovome svijetu? Koliko njih mi uopće ne poznajemo?

Tokom jednog poznatog istraživanja u Panami 19 stabala zaraženo je insekticidima. Prikupljeni su mrtvi insekti dok su padali s krošnje. U toj studiji prikupljeno je blizu 1.200 vrsta kukaca. Više od 80 odsto njih nije bilo poznato nauci. Možda jeste opasno igrati se brojevima na ovaj način, ali možemo li zaključiti da ako isto pravilo iskoristimo u slučaju broja živih vrsta uopće, procjena je da ih je oko dva miliona otkrivenih? Smijemo li zaključiti (metodom matematičke progresivnosti) da je taj broj

ustvari oko 100 miliona?

Ako smo iz jednog „incidenta“ otkrili novih 1.200 vrsta insekata (a oni su vidljivi), koliko tek različitih nevidljivih „bubica“ možemo otkriti u svijetu u kojem živimo, i koliko diverznih „novih svinjskih virusa“, i koliko njih možemo odmah „uključiti u medicinsku industriju“, pita se dr Jay Parkinson²².

I onda se pitamo – koliko nam vremena treba da otkrijemo sve vrste. I kada ćemo to ostvariti? Znači li to da kraj nauke ipak nije tako blizu kako neki zagovaraju? Možda taj veliki broj neotkrivenih živih vrsta krije i odgovore na mnoge naše probleme – lijek za neke, za sada, neizlječive bolesti.

Stent je predvio da nauka, prije nego što stigne do svoga kraja može pomoći u rješavanju mnogih problema bitnih za civilizaciju. Mogla bi eliminisati bolest i siromaštvo. Ali kako smo sve moćniji nad prirodom mogli bismo izgubiti ono što Nietzsche naziva „volja za moć“²³ – mogli bismo postati manje motivirani za

---

²² Dnevno.hr 2014, Velika prijevara: Tvorac ADHD-a na samrti priznao: Tu bolest sam izmislio u suradnji s farmaceutima!, <http://www.dnevno.hr/zdravlje/120685-velika-prijevara-tvorac-adhd-a-na-samrti-priznao-tu-bolest-sam-izmislio-u-suradnji-s-farmaceutima.html>.

²³ Stent, Gunther S. 1969, The coming of the Golden age, Natural history Press, Garden City, New York.

²¹ Radović, Ivica, *Razvoj ideje o značaju i potrebi zaštite biodiverziteta*, <http://www.sepa.gov.rs/download/2.Radovic.pdf>.

nastavak daljih istraživanja (Nova Polinezija).

Da li smo iscrpili spoznaju, zakone fizike, hemije, biološke vrste. Da li je u pravu Feynman kada kaže – „Živimo epohu velikih otkrića ali i Amerika je otkriće. Velika otkrića se ne ponavljaju.“

Teško je sa sigurnošću ustvrditi koliki je broj još neotkrivenih životinjskih vrsta, ali te cifre se kreću od dva miliona do sto miliona vrsta.²⁴

- Postoje dva načina da farmakološka industrija stvori novac – kreiranjem novih lijekova ili smišljanjem novih bolesti (Jay Parkinson)²⁵

Prošle decenije BiG Farma je svake godine kreirala najmanje deset novih lijekova (Natural News). Novi lijekovi donose i novi profit. Ali, i stari također. Kako?

Lijek, kada se tek pojavi na tržištu bude tretiran kao patent. Nekoliko godina kasnije i druge farmaceutske firme počinju

---

²⁴ Radović, Ivica, Razvoj ideje o značaju i potrebi zaštite biodiverziteta,

<http://www.sepa.gov.rs/download/2.Radovic.pdf>.

²⁵ Huff, Ethan A. 2013, Before his death, father of ADHD admitted it was a fictitious disease, http://www.naturalnews.com/040938_adhd_fictitious_disease_psychiatry.html#ixzz2zREyvFGQ.

proizvoditi „isti“ ili sličan preparat.

Naravno, takvi lijekovi smiju se proizvoditi tek kad originalnom lijeku istekne patentno pravo. Drugim riječima, generički lijekovi dolaze na tržište 10 do 15 godina kasnije od originala, ali znatno jeftiniji nisu zbog svoje kvalitete, nego zato što ne trebaju prolaziti opsežne kliničke provjere.²⁶

U međuvremenu (u tih prvih desetak godina egzistiranja lijeka na tržištu) farmaceutska kuća je na lijeku (tj. originalu) zaradila milione dolara i nije baš sretna što će taj profit ubuduće dijeliti sa drugim proizvođačima.²⁷ I onda se odjednom, (sasvim „slučajno“) pojavljuju istraživanja koja nas uvjeravaju da prethodni, originalni, lijek i nije tako djelotovoran (što vjerovatno nikada i nije bio). Stiže novi atest - farmaceutska kuća (kao sasvim akcidentalno) pronalazi bolji „savršeni“ lijek, ili nam sugeriše stari lijek dekoriran epitetima „plus“, „extra“ i slično. Sve je to, naravno, samo marketinški trik. I tako, lijekovi u koje su se nekada svi kleli, i koje su svi liječnici regularno prepisivali (npr. Persantin) preko noći nestanu, padnu u totalni oblivion. Ili,

---

²⁶ Jutarnji list 26.02.2006, *Generički lijekovi kao originalni*,
<http://www.jutarnji.hr/template/article/article-print.jsp?id=19816>.

²⁷ Radović, Ivica op.cit.

Farmakološko-medijске manipulacije na celuloidnoj vrpci

Controloc (lijek za želudac) odjednom postane nedjelotovoran i umjesto njega na tržištu se pojavi novi lijek Nextium. Polucija naših tijela i naših mozgova se nastavlja.

Stvarni lijekovi i izmišljene bolesti

U nekim slučajevima farmakološki moćnici ne izmišljaju nove bolesti, nego simplificirano, pojavu koja nije dovoljno istražena i definisana proglose „opasnom po život“.

Mnogi izvori tvrde da je jedna od najvećih prevara savremenog svijeta hipoteza da „kolesterol ubija“. Zašto najveća prevara? I ako jeste, ko na njoj zarađuje?

Najprodavaniji lijek na planeti je Pfizerov Sortis (prodaje se i pod nazivom Lipitor).²⁸

Desi se ponekad da Pfizer (Fajzer) samo ovim lijekom napravi duplo veći profit od godišnjeg profita firme NIKE²⁹. Teško povjerovati u to, reći ćete. Šta je, ustvari, taj Sortis?

Posljednjih desetak godina mediji su puni priča o dobrom i lošem kolesterolu,

o kolesterolu koji ubija i izaziva infarkt. Preparat Sortis, navodno, snižava masnoće u krvi i time „smanjuje rizik“ od srčanog udara. Znači smanjuje rizik, ali ga ne otklanja. Mediji su nas bombardovali pričama o signifikantnosti smanjenja masnoća u krvi, raznorazni (plaćeni?) stručnjaci provode sate i sate na TV programima diljem svijeta pričajući o bauku koji kruži Evropom (Amerikom itd.) i koji „ubija sve živo“.

Milijarde dolara godišnje se potroše na Sortis koji je po svom kemijskom sastavu atorvastatin³⁰. Astatini oštećuju jetru.

Ipak, na drugoj strani imamo čitavu jednu plejadu stručnjaka koji tvrde da je priča o kolesterolu i njegovoj relaciji sa srčanim udarima, obična izmišljotina farmaceutskih korporacija.

Kolesterol je kao i zasićene masnoće nepravedno optužen da je opasan za srčano-žilne bolesti, pa se savjetuje manji unos hrane bogate kolesterolom (meso i jaja) te manji unos zasićenih masnoća uopće. Međutim, za ovo nema nikakvih znanstvenih dokaza. Brojna moderna istraživanja su dokazala upravo suprotno, i studiranje mrtvih osoba je pokazalo da su ljudi sa niskim kolesterolom imali začepljenje žila u istoj mjeri kao i oni sa

²⁸ Wikipedia, Annual pharmaceutical drug sales, http://en.wikipedia.org/wiki/Annual_pharmaceutical_drug_sales

²⁹ Ycharts.com, Nike Income Statement (Quarterly), http://ycharts.com/financials/NKE/income_statement/quarterly

³⁰ Čolić, Silvija, *Laž o kolesterolu*, <http://alternativa-zavas.com/index.php/clanak/article/kolesterol>

visokim kolesterolom.³¹ Prof. Uffe Ravnskov je godine 2001. osnovao THINCS³² (The International Network of Cholesterol Skeptics) koja broji više od osamdeset doktora, profesora i drugih istraživača iz cijelog svijeta koji dijele skepticizam doktora u vezi uzročne veze kolesterola i infarkta.

Na pitanje novinara šta misli o snižavanju kolesterola uz pomoć lijekova, profesor Ravnskof tvrdi: "Te vrste terapija su besmislene, skupe i milione zdravih ljudi su pretvorile u pacijente, bolesnike".

A na pitanje kakvi su efekti statina uopće, on odgovara: "Trivijalni, - vidjeli smo samo rezultate kod nekih muških pacijenata koji su već imali kardiovaskularne probleme. Dr Leonard Crodwell također tvrdi: „Kolesterol je nekoristan“.³³

Jedno od oboljenja kojima su nas, ne tako davno, plašili, jeste svinjska gripa. Mediji i farmaceutske kuće preporučili su nam obaveznu vakcincu protiv te moderne pošasti. Nasuprot njih, imali smo neke druge, nazovimo ih progresivnije „antiglobalističke“ snage.

U obrazloženju zašto se ne treba

vakcinisati navodi se, da je do tada, od svinjskog gripa u svijetu umrlo oko 3.000 ljudi, dok od običnog gripa svake godine umre 40.000 ljudi.³⁴ Mnoge zemlje u svijetu su prihvatile cjepivo, te su potrošeni milioni dolara. Protiv vakcine su bile: Rusija, Finska, Poljska, Njemačka, Češka, itd.

Kako je izgledalo stvarno stanje – koliko je bilo oboljelih od svinjske gripe u vrijeme „epidemije“, pogledajmo u tabeli³⁵.

³¹ Šupe, Anita 2010, Kolesterol – neprijatelj ili prijatelj?,
<http://istineilaziorhrani.blogspot.com/2010/08/kolesterol-prijatelj-ili-neprijatelj.html>.

³² The International Network of Cholesterol Skeptics, <http://www.thincls.org>.

³³ Coldwell, Leonard, Statin Drugs Are Useless, <http://www.youtube.com/watch?v=9trx6opxmBI>.

³⁴ Pressonline.rs 2009, (Video) Istina o zaveri „farmako-mafije“: *I vakcina ubija,zar ne?!*,
<http://www.pressonline.rs/info/politika/85867/video-istina-o-zaveri-farmako-mafije-i-vakcina-ubija-zar-ne.html>.

³⁵ Nova gripa, <http://www.novagripa.com>.

Farmakološko-medijske manipulacije na celuloidnoj vrpci

- Trenutno stanje u svijetu (prema statistici WHO regionalnih ureda):	Ukupno	
08.11.2009.	Slučajeva*	Umrlih
Regija Afrika (AFRO)	14868	103
Regija Amerika (AMRO)	190765	4512
Regija Istočni Mediteran (EMRO)	25531	151
Regija Evropa (EURO)	preko 78000	minim. 300
Regija Jugoistočna Azija (SEARO)	44661	678
Regija Zapadni Pacifik (WPRO)	149711	516
Ukupno	preko 503536	minim. 6260

Osim cjepiva, farmakološke kuće su nam preporučivale veoma „djelotvoran“ farmakon Tamiflu.

Prema istraživanju Cochrane Collaboration, nezavisne nelukrativne organizacije sačinjene od 31.000 naučnika-volontera iz 120 zemalja uključenih u medicinska istraživanja, Tamiflu, lijek protiv gripe nagomilan od strane vlada kako bi se spriječile pandemije gripe od 2009. do danas, nema stvarne medicinske

učinke. Nakon provedenog istraživanja u rasponu od pet godina, međunarodni tim naučnika zaključio je da nema dovoljno dokaza koji bi podržali korištenje Tamiflua kao efikasnog tretmana u borbi protiv pandemije gripe. Podsjetimo također da je Agencija za lijekove i medicinska sredstva BiH, 2009. godine odobrila korištenje 30.000 doza Tamiflua proizvedenog 2005. godine kojem je istekao rok, te uputila apoteke da preko originalnog datuma valjanosti lijepe naljepnice sa rokom trajanja do 2012. godine uz odobrenje Zavoda za kontrolu lijekova.³⁶

Zašto se o manipulacijama i obmanama farmaceutske armade zna tako malo? Ko je kriv za to: mediji, znanstvenici? Zašto naučnici šute? Da li je neko pokušao raskrinkati ovu farmakološku zavjeru?

Koliko možemo vjerovati istraživanjima. Koliko su ona „naučna“? Na kraju krajeva možda do nas dolaze samo ona istraživanja koja govore pozitivno o jednom preparatu, a negativne kritike se jednostavno izgube. Ili šta se događa sa naučnicima koji javno kritikuju neki pronalazak, ili preparat koji (začudo) ostvaruje i veliki profit. Šta se dogodilo sa dr Arpadom Pusztaiem sa instituta Rowett Research iz Škotske koji je bio pozvan da

---

³⁶ Front Slobode 2014, Tamiflu - prevara farmaceutske industrije,
<http://www.frontslobode.ba/vijesti/front-slobode/15758/tamiflu-prevara-farmaceutske-industrije>

govori o genetski modificiranim žitaricama u popularnoj emisiji ITV-a "World in Action" (Svijet u akciji)? Svijetu je tada rekao: "Uvjeravaju nas da je ta hrana potpuno bezopasna. Da je možemo jesti sve vrijeme. Da nema nikakvih mogućih štetnih posljedica koje bi nas mogle snaći. [...] Jedna vrsta genetski modificirana krompira, nakon što smo štakore njime hranili 110 dana, smanjila je imunitet štakora"³⁷. Zatim je dodao jednu osobnu napomenu: "Kad bih imao izbora, zasigurno ne bih jeo takav krompir barem dok ne bih video usporedne znanstvene dokaze koje upravo stvaramo za naš genetski modificirani krompir"³⁸. Nakon samo nekoliko dana profesor Puszta i njegova supruga su ostali bez posla. I to sve „zahvaljujući“ lančanom telefonskom pozivu – direktora Instituta je zvao Toni Blaire, Blaire je zvao Bill Clinton, a Clintonu niko drugi do predsjedavajući koncerna Monsanto.³⁹

William Engdhall nam piše i o različitim institutima, istraživačkim timovima i inim stručnjacima iza kojih stoje upravo vlade vodećih svjetskih država, odnosno svemoćni koncerni i bogataške porodice kao što su Rokfelerovi i drugi.

A da danas skoro „svako“ može

³⁷ Engdhall, F. William 2005, *Sjeme uništenja, Detecta*, Zagreb, str. 67.

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

objaviti rezultate naučnih istraživanja i pri tome uvjeriti javnost da se radi o vrlo vjerodostojnim podacima pokazao nam je Alan Sokal.⁴⁰

Time je dokazao da ne treba uvijek vjerovati raznim „zvaničnim istraživanjima“.

Farmaceutska industrija u borbi protiv „alternativaca“

Vrlo zanimljivu knjigu o tome šta nam farmaceutske kuće nude, koliko su lijekovi koje kupujemo uistinu ljekoviti objavila je dr Lidija Gajski u knjizi pod nazivom „Lijekovi ili priča o obmani“.⁴¹ Doktorica Gajski koja je, inače i internista kaže: „Došla sam do zaključka da su neki od lijekova koji se danas najviše koriste i propisuju, u stvari preparati skromne djelotvornosti ili čak nejasne

⁴⁰ Incident što ga je izazvao Alan Sokal američki fizičar, tekstrom u časopisu „Socialtext“. On je prvo posumnjao da uredništvo ovog časopisa (humanističke nauke) ne provjerava stupanj valjanosti saznanja poznatih autora. Odlučio je da to i propita, seriozno odabrao temu: vješto napravio članak a u njemu napisao nepostojeće nalaze. Naziv članka je: „Prelaženje preko granica prema transformativnoj hermenutici kvantne gravitacije“. Dostavio je tekst redakciji i ona ga objavljuje u dvobroju 1996. godine. Nakon toga Sokal šalje novi tekst u kojem je obavijestio javnost da je ovaj njegov prvi članak svjesna podvala, da su svi rezultati tamo iznijeti ustvari čista izmišljotina, ali i da je to učinio sa namjerom da ispita odnos redakcije prema podacima.

⁴¹ Knjiga je objavljena u Zagrebu 2009, u izdanju „Pergamene“.

djelotvornosti. To vrijedi za lijekove za *spuštanje tlaka, kolesterola, čiji je učinak otprilike 1 posto godišnje u smislu smanjenja nepoželjnih kardiovaskularnih događaja kao što su moždani ili srčani udar. Antidepresivi, osim u slikama teške depresije nemaju većeg učinka povrh placebo. Kemoterapija djeluje za neke hematološke neoplazme međutim, za najčešće karcinome kao što su oni pluća, želuca, debelog crijeva, gušteriće, prostate su praktički bezvrijedni. Lijekovi za osteoporozu su također, osim u slučajevima teške osteoporoze sa multipliprijelomima praktički bezvrijedni. Cjepiva su također jedno veliko područje koje bi trebalo preispitati, jer postoje opravdane sumnje da je većina cjepiva koja se danas daju u sprječavanju zaraznih bolesti, u biti nepotrebna.*⁴²

Lidija Gajski tvrdi tako i da je osteoporoza zahvaljujući farmaceutskoj industriji pretvorena u bolest, a riječ je o fiziološkom procesu, starenju.

I dok jedni ipak vide spas u farmacima, drugi se okreću prirodnim ljekovitim supstancama. Na čemu se zasniva ta predilekcija?

Koliko su neke prirodne tvari uistinu ljekovite i zašto „znanost“ pobija njihove „iscjeliteljske moći“.

⁴² Gajski, Lidija 2012, „Lijekovi ili priča o obmani“ – predavanje dr. Lidije Gajski, KIC, <https://www.youtube.com/watch?v=dgH6c2hUNKY>.

Soda bikarbonat liječi: doktor Tullio Simoncini⁴³ uspješno liječi razne vrste karcinoma mokraćne bešike - tvrde brojni Italijani kojima je on do sada pomogao. Preparat koji on koristi je najobičnija soda bikarbona. I dok obični ljudi sve više i više vjeruju doktoru Simonciniju farmaceutske kuće su sve glasnije u osporavanju učinkovitosti sode bikarbune, te Simoncini proglašavaju prevarantom.⁴⁴

Dr Mark Pagel sa University of Arizona Cancer Center, najavio je da će i njegov Institut istraživati djelotvornost ove prirodne (i vrlo jeftine) supstance.

Zar nije i za očekivati da se farmaceutske tvrtke pobune protiv upotrebe jednog tako trivijalnog i svima dostupnog preparata i time izgube milione dolara⁴⁵

U međuvremenu je dokazano da soda bikarbonat smanjuje ili eliminira karcinom na grudima, plućima, mozgu ili kostima. Dokazi za to postoje i u dokumentima NCBI.⁴⁶

⁴³ Arizona Cancer Center, University of Arizona 2009, Bicarbonate increases tumor pH and inhibits spontaneous metastases, <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19276390>

⁴⁴ Youtube 2009, Dr. Simoncini cura il cancro via e-mail gratuitamente, www.youtube.com/watch?v=DzkNgxGrLn0

⁴⁵ Pascucci, David 2012, Il cancro si curerebbe con il bicarbonato di sodio, un problema per le case farmaceutiche, <http://it.ibtimes.com/articles/29464/20120513/cancro-cura-bicarbonato-di-sodio.htm>

⁴⁶ Arizona Cancer Center, University of Arizona

Marihuana liječi: u ulju konoplje, tvrde sporadična istraživanja, krije se kap izlječenja.

Kanabis se koristio kao anestetik i u drevnoj Kini, a uvršten je u zdravstvenu dokumentaciju kineskoga cara Shena Nonga (2737. p.n.e) kao lijek protiv kašlja i dijareje.

Zakonodavni progon konoplje je počeo u 12. stoljeću kada je crkva zabranila korištenje marihuane u Španiji, te 13. stoljeću u Francuskoj. Kao novi način liječenja javljaju se: puštanje krvi i molitva (papa Inocent).

Stižemo u 20. vijek - o kanabisu govore: Sigmund Freud, Carl Gustav Jung, Alfred Adler, Wilhelm Reich i Abraham Maslow.

Početak 20. stoljeća u Americi obilježila je borba protiv upotrebe marihuane koju su do tada pušili uglavnom Meksikanci. Kanabis proglašavaju nezakonitom biljkom jer je, kako se tvrdilo, ponašanje Meksikanaca pregrubo spram bijelaca, te se, stoga, ono mora strogo kontorolirati.

Magični učinak kanabisa na rak krije se u tetrahidrokanabinolu, ili skraćeno THC-u, tvrdi Kanađanin Rick Simpson. „Znanost“ pak tvrdi da THC narušava

---

2009, Bicarbonate increases tumor pH and inhibits spontaneous metastases,
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19276390>

memoriju i osjećaj za vrijeme. Istraživanja pak idu u korist THC-a.⁴¹

Kao djelotvoran lijek protiv raka spominje se i Petrol.⁴² Problem s njim je valjda u tome što je previše jeftin.

Homeopatija: holistički pristup tretira čovjeka kao cjelinu, a ne kao skup organa.

*Homeopatija počiva na principu da se slično liječi sličnim. Tako, ako pacijent ima temperaturu, daje mu se sredstvo koje kod zdravog čovjeka izaziva temperaturu, ali će kod njega temperaturu sniziti.*⁴³

Homeopatiju je priznala Svjetska zdravstvena organizacija, prema čijem izvještaju ovaj metod liječenja zauzima drugo mjesto u svijetu, odmah iza kineske medicine⁴⁴. Klasična medicina zauzima tek četvrtu mjesto na listi SZO.

„Da, mi homeopati koristimo kapljice da bismo iscijelili bolesne“⁴⁵,

---

⁴¹ Astro (magazin) maj 2013, Ulje konoplje kap izlječenja, str.40.

⁴² Andrić, M. Dejan, Petrolej – Lek protiv raka kome je jedina mana to što je jeftin!,
<http://zelenenovine.wordpress.com/zelena-apoteka/petrolej-lek-protiv-raka-kome-je-jedina-mana-to-sto-je-jeftin/>.

⁴³ Žena Blic, 25. 02. 2013., Homeopatija liječi bolesnika, a ne bolest.

⁴⁴ Homeomed, <http://www.homeomed.rs/o-homeopatiji/16-homeopatija-u-svetu.html>.

⁴⁵ Terzani, poznati talijanski novinar i pisac, saznaće da je obolio od raka. Njegova potraga za lijekom počinje u Njujorku na najprestižnijim klinikama. Ipak, on odlučuje da spas pronađe u „prirodi“ i time počinje njegovo putovanje svjetom u potrazi za lijekovima i tajnama mudraca Afrike, Azije, itd. To putovanje pretače u knjigu, talijanski bestseler: „Još jedan

„Pacijent ne zna – ali pravi ljekar je tu u nama. A mi smo uspjeli tek onda kad tom liječniku u nama damo mogućnost da obavi svoj posao.“ piše Tiziano Terzani u knjizi „Ultimo giro di giostra“.⁴⁶

Homeopatiju je osmislio Samuel Hahnemann (1791 - 1843) u prvoj polovici 19. stoljeća u Njemačkoj, ali korijeni joj sežu do oca medicine, Hipokrata (oko 460 - 370 godine prije nove ere), koji je zapisao mnoge pripravke slične homeopatskim. Ti nas pioniri medicine uče da »slično liječimo sličnim, da se protiv otrova borimo otrovom«.

Primjerice, kod trovanja olovom, simptomi se mogu ublažiti vodom u kojoj se nalaze iznimno male količine olova - u količini od jednoga dijela na 1012 (milijarda milijuna) do jednog dijela na 10400!⁴⁷

A, moderna vremena nam nose i neke nove (stvarne ili imaginarne) boljke. Kultura modernog poslovanja treba se promijeniti jer se radnici gube u gomili informacija kojima se svakodnevno eksponiraju, pokazalo je istraživanje tvrtke Hitachi Data Systems. Tvrtke ne uspijevaju pomoći svojim zaposlenicima u borbi s prevelikim kvantitetom informacija, redovitim sastancima i neprestanom povezanošću bilo internetom ili telefonski.

krug na ringišpilu“ (Un altro giro di giostra).

⁴⁶ Terzani, Tiziano 2004, Un altro giro di giostra, Longanesi, Milano, str. 74.

⁴⁷ Emoto, Masaru 2005, Poruke u vodi, Vibiz biblioteka 1000 cvjetova, Zagreb, str. 12.

Uslijed toga, stres zaposlenika drastično raste zbog čega se razvijaju i psihičke bolesti, a time i augmentiraju troškovi tvrtke. Gotovo 40 posto zaposlenih u Australiji i Novom Zelandu pati od saturacije informacijama u odnosu na 34 posto prije dvije godine, piše FoxNews.⁴⁸ Znači li to da farmaceutske tvrtke za nas već smisljavaju nove „bobice“ (najvjerojatnije bi to bila neka vrsta anksiolitika) koje bi nam pomogle da mozak i tijelo pročistimo od tog velikog broja informacija?

Farmaceutske prevare na velikom ekranu

Da li je, i ako jeste zašto je prava istina o učinku pojedinih farmaka apsentna u medijima? Kako uopće funkcioniра ta čudna parabulija – otvorite jedan problem, jednu diskusiju i ubrzo se ona nekako okrene protiv vas. Zašto mediji šute? Ili, čak u onim slučajevima gdje ne šute, zašto ih se ne sluša? Zašto (ponekad) a priori, odbijamo čuti drugu stranu priče. Da li je to strah? Strah da ćemo tako propustiti i „posljednju šansu za izlječenje“ te se izgubiti u potpunoj болji. Da li je taj strah

⁴⁸ Horvat, Monika 2011, *Prevelika količina informacija nova boljka modernog društva*, <http://www.24sata.hr/pametnakuna/prevelika-kolicina-informacija-nova-boljka-modernog-druzstva-245143>

od bolesti toliko jak, pa ozdravljenje želimo po svaku cijenu? Čak i onda kada su nas samo uvjerili da smo bolesni. O nekim društvenim pojavama, saznanja dobivamo i kroz analizu filmova. Film je, ipak, medij.

McLuhan inače medije dijeli na tople i hladne.

Film (cinema) jeste topli (vrući) medij, dok TV film, po McLuhanu, spada u hladne medije.⁴⁹

Možemo mi analizirati i TV filmove i one namijenjene za veliko platno. Naravno u analizi filma se možemo osvrnuti na detalje vezane za samu produkciju (saznati šta se krije iza filma, odnosno u čijoj je funkciji i ko na njemu zarađuje), a možemo se više posvetiti i samom sadržaju.

Ako masmedije proučavamo sa stanovišta njihove društvene strukture (vlasništva) onda će prevladavati materijalna strana, ako ih proučavamo sa stanovišta sadržaja, onda će prevladati idealistička opcija.⁵⁰

Koji je to dominantan oblik, koliko je bitna tehnologija, a koliko sadržaj?

⁴⁹ McLuhan, Marshall 1973, Gutenbergova galaksija, Nolit, Beograd.

⁵⁰ Rosengreen, Karl, Erik 1981, Mass media and social change: some current approaches, Sage publications, Beverly Hills, Calif, str. 40.

Dominantni sistemi poruka su više pod utjecajem određenih institucionalnih snaga u jednom društvu, nego unutarnjih osobina medija.⁵¹

Nekoliko zanimljivih filmova (kako dokumentarnih, tako i igranih) dalo je sebi u zadatku da progovori o manipulacijama farmaceutskih giganata – novim i starim lijekovima, konspiracijama, prevarama.

Dokumentarni filmovi:

1. Film „Vatra u krvi“ (2013)

Film govori o nevjerojatnoj borbi ljudi oboljelih od HIV-a. Bolest koja se nekada smatrala smrtnom presudom sada može da se drži pod kontrolom lijekovima koji su otkriveni sredinom devedesetih. Uprkos tome, milioni ljudi su nastavili da umiru, znajući da postoji lijek koji može da ih spasi. Razlog? Farmaceutske kompanije cijene formiraju na osnovu tržišta i potražnje, u ovom slučaju, tržište je bilo bogati Zapad, što je osudilo zemlje Trećeg svijeta na tiho odumiranje. Dok je u Americi jedna tableta koštala 40 dolara, u Aziji je cijena bila oko 5 centi, što je realna proizvodna cijena dostupna stanovnicima Afrike sa prosječnom platom od 68 dolara

⁵¹ Gerbner, George 1990, „Epilogue: Advancing on the path of righteousness (maybe)“, u Signorielli, Nancy & Morgan, Michael (urednici), Cultivation analysis: New directions in media effects research, Sage Publications, Newbury Park, California, (str. 249-262), str. 251.

Farmakološko-medijске manipulacije na celuloidnoj vrpci

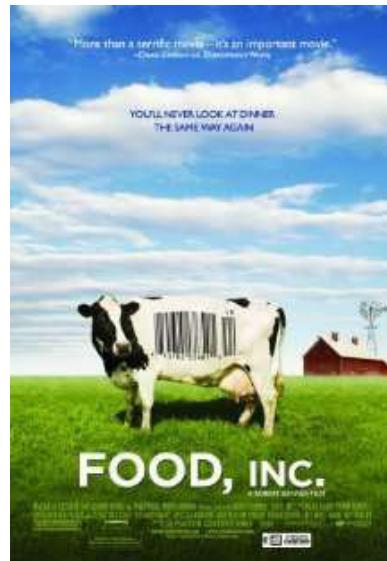
nedjeljno. Ali pošto postoje patenti na lijekove, bilo je zakonom zabranjeno uvoziti jeftine kopije. Film je posvećen dugotrajnoj i mukotrpanoj borbi ljekara, aktivista i oboljelih od HIV-a da promijene zakone i omoguće liječenje onima kojima je potrebno.

Na trenutak se činilo kao da je bitka dobivena, i troškovi liječenja su sa 15000 dolara godišnje spali na nešto manje od 300, što je dalo novu priliku za život velikom broju ljudi. Ono što je apsurdno je činjenica da te pare nisu odlazile na nova istraživanja i unapređivanje lijekova, najveći dio novca odlazio je akcionarima kompanije i marketinškim agencijama.

2. "Hrana" odnosno "Food Inc." (2008)

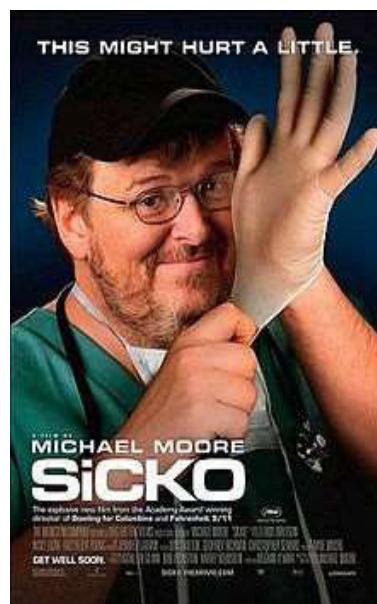
Koliko zaista znamo o hrani koju kupujemo u lokalnim supermarketima i poslužujemo našim obiteljima? Robert Kenner podiže veo s američke prehrambene industrije razotkrivajući podatke koji se skrivaju od prosječnog konzumenta, uz pristanak vladinih agencija. Film prikazuje plansko uništavanje sela, kako bi se izvori hrane preselili u ruke i pod kontrolu centara moći koji će nas potom hraniti, kada žele, kako žele. Korporacije koje vladaju prehrambenom industrijom stavljaju profit iznad zdravlja, pa ugrožavaju i kupce i

okoliš, a pritom i svoje radnike (u meso se dodaje amonijak, itd).

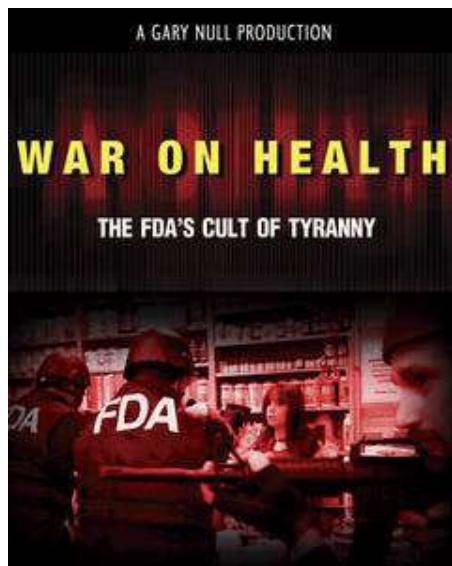
3. „Sicko“ (Michael Moore, 2006)

Film se fokusira na probleme zdravstva u SAD koje osigurava kvalitetno liječenje bogatijima, a siromašne gura na rub. Iz filma saznajemo i kolika je stvarna vrijednost nekih lijekova (prodaju se za 120 dolara, a koštaju ustvari tek pet centi).

4. "War on Health" (2012)

Dokumenatarac govori o manipulacijama FDA (engl. Food and Drug Administration). **FDA** ili **USFDA** je agencija Ministarstva za zdravstvene i ljudske usluge SAD, jednog od izvršnih federalnih ministarstava.

Dokumentarni filmovi su često vrlo profesionalni radovi, pogotovo ovi koji govore o farmaceutskim manipulacijama. Problem je u tome što ovakvi filmovi imaju limitirani auditorij. To su najčešće oni koji posjećuju festivalе dokumentarnog filma, te osobe koje se posebno zanimaju za probleme zdravstva, igre moći i globalizaciju.

Nešto veći učinak na publiku mogli bi napraviti blokbasteri.

1. **Poslovni klub Dallas** (Dallas Buyers Club, 2013)

Priča filma je bazirana na istinitim događajima i snimcima razgovora sa teško bolesnim 35-ogodišnjim Woodroffom (Matthew McConaughey nagrađen Oskarom) koji se prvo podvrgnuo terapiji eksperimentalnog lijeka AZT. Nakon što su sekundarni efekti terapije počeli razarati njegovo zdravlje i pošto je shvatio da se radi o velikim i štetnim dozama lijeka, on odlučuje da se okrene alternativnim načinima liječenja. Počinje njegova potraga za ljekarijama koje su manje štetne od AZT-a (prirodni preparati iz Japana, Meksika, itd.) ali farmaceutske kuće u suradnji sa vlastima i policijom ga pokušavaju zaustaviti u toj nakani. Ovo je film o borbi protiv AIDS-a, ali i protiv nerazumijevanja i netolerancije društva, monopola farmaceutskih kuća.

2. **Brižni vrtlar** (The Constant Gardener, 2005)

Film koji se nije svidio oficijelnoj britanskoj diplomaciji. Protagonista filma (glumi ga Ralph Fiennes) britanski je diplomat u Keniji i pokušava saznati zašto je ubijena njegova supruga Tessa (glumi je Rachel Weisz koja je za tu ulogu dobila i Oskara). U flashbackovima saznajemo da je Tessa bila upletena u borbu protiv AIDS-a i korumpirane kompanije koja

distribuira opasan medikament Dypraxa
(izaziva pobačaj).

3. Izvan kontrole (Outbreak, 1995, preveden i kao: Smrtonosni virus, Izvan kontrole, Ebolija)⁵²

Mladi radnik u carinskoj zoni odluči ukrasti majmuna koji je stigao iz Afrike, ne znajući da je životinja zaražena. Ne uspjevši ga prodati, on ga pušta na slobodu, ali je već inficiran. Zaraza se počinje širiti i uskoro iz Bostona i Kalifornije stižu izvješća o bolesti. Film "Izvan kontrole" je bio veliki hit kada se pojavio u kinima, upravo u doba epidemije virusa Ebole sa sličnim posljedicama. Redatelj je Nijemac Wolfgang Peterson.

4. Novi protokol (Le nouveau protocole, 2008)

Raoul Kraft dobiva vijest da je njegov osamnaestogodišnji sin poginuo u saobraćajnoj nesreći. Nekoliko dana kasnije posjećuje ga mlada djevojka Diane i otkriva mu da je njegov sin učestvovao u jednom protokolu, odnosno bio je testiran na jedan novi lijek, i da je njegova smrt samo još jedna u nizu incidenata. Kolateralni efekti su ustvari izazvali smrt njegovog sina.

⁵² Postoji i film sličnoga naziva „Ebolu sindrom“, snimljen u Hong Kongu 1996.

5. Dragi dnevniče (Caro diario, 1993)

Film Nannija Morettija je kompozicija tri filmske priče. Jedna od njih govori o zdravstvenim problemima Morettija (koji je i glumac i režiser), odnosno o čudnom svrbežu koji ga je pratio mjesecima. U tom periodu posjetio je na desetine stručnjaka – internista, pulmologa, alergologa, dermatologa; potrošio milione lira (hiljade eura) kupujući različite pomade, pumpice, tablete, injekcije i ine preparate. Jedan kineski stručnjak za akupunkturu mu (konačno) preporuči rendgen. Dijagnoza – Hočkinov limfom. Moretti u jednoj enciklopediji potraži objašnjenje ove dijagnoze – u prvom pasusu nalazi na tvrdnju: Hočkinov sindrom je često praćen nesnosnim svrabom. Protraćeno vrijeme i novac iz jednoga razloga – jer liječnici vas ne slušaju. Jednostavnije im je prepisati lijek. Rade li oni za vas ili za farmaceutske kuće?

6. Prodavač lijekova (Il Venditore di Medicine, 2013)

Predstavnik jedne farmaceutske firme formira vlastitu grupu ljekara koje uključuje u uobičajenu farmaceutsku praksu – u zamjenu za putovanja, poklone ili novac ljekari su spremni svojim pacijentima prepisivati lijekove pomenute

firme. U Italiji je jedna rečenica iz filma već ušla u svakodnevnu konverzaciju - Bruno, protagonist govori svom šefu:
„Znaš li ti šta je onkologija?
- Dvije hiljade eura po ampuli“.

kojoj radi zvala bi se Pfider (aluzija na Pfizer). Film nikada nije snimljen.⁵³

Zaključak

7. Kasandrin most (Cassandra Crossing, 1976, preveden i kao „Prelaz“) jeste triler, ali zanimljiv po tome što govori o grupi švedskih terorista koji upadaju u laboratorij Svjetske zdravstvene organizacije u Ženevi sa namjerom da tamo postave bombu. Teroristi bivaju otkriveni, a u pokušaju bijega sklanjaju se u jednu od prostorija sa specijalnim mjerama sigurnosti. To su laboratorije u kojima se proučavaju „novi“ virusi.

Ovaj film je ipak pokušao skrenuti pozornost na pojavu koja je i javna tajna – pojedini laboratoriji bave se isključivo pronalaskom novih virusa. A onda, naravno, lako je pronaći i supstanu koja će eliminirati novootkriveni virus. Sve u svrhu profita.

8. Farmo djevojka (Pharm girl)

Reese Witherspoon, dobitnica Oskara, je još 2009. godine najavila film koji će sama producirati, ali u njemu igrati i glavnu ulogu. Naziv filma je Pharm girl a trebao je govoriti o usponu mlade djevojke na trnovitom putu farmo biznisa. Firma u

Farmaceutska industrija (pogotovo ako je u sprezi sa agrobiznisom) najjači je biznis u svijetu. Farmaceutske firme vladaju planetom, a godišnje zarade mjere se u stotinama bilijardi dolara. Na prvom mjestu farmaceutske ljestvice je Pfizer, a njegov lijek Sortis uvjerljivo je najprodavaniji farmakon uopće. On navodno smanjuje rizik od srčanog infarkta. Nijedna medicinska studija to nije potvrdila.

ADHD je izmišljena bolest (njen kreator Leon Eisenberg čak je to priznao na samrničkoj postelji) a pedesetak miliona stanovnika majke Zemlje i danas klukaju raznoraznim sredstvima za umirenje, odnosno smanjenje hiperaktivnosti.

Ako ne izmišljaju nove bolesti ili nove lijekove, moćni Pharma koncerne će ili osujetiti proizvodnju novih generičkih lijekova (baziranih na njihovome

⁵³ Reynolds, Simon 2009, Witherspoon is Universal's 'Pharm girl',
<http://www.digitalspy.co.uk/movies/news/a160659/witherspoon-is-universals-pharm-girl.html#~oFzShKuvECx4LO#ixzz3320hefy8>.

Farmakološko-medijске manipulacije na celuloidnoj vrpci

originalu) ili će lijekovima podići cijenu. Isti preparat (lijek protiv astme) u Americi košta 120 dolara, na Kubi samo pet centi. Jedna tableta lijeka protiv HIV-a u SAD-u koštala je 40 dolara, u Aziji je cijena bila oko 5 centi.

Tablete vladaju svijetom i sve se čini kako bi se opovrgla djelotvornost prirodnih supstanci i alternativnih metoda liječenja kao što su homeopatija, kiropraktika, ili: soda bikarbona, kanabis, Petrol, propolis, itd.

Veliki i moćni uvijek mogu računati i na pomoć znanosti (one dobro plaćene i kontrolisane). Do nas dolaze uglavnom rezultati istraživanja koji su prošli kroz ruke agenata FDA (Federalne agencije za lijekove). PR-ovi su preuzeli posao novinara.

U medijima nećemo naći baš puno informacija o štetnosti lijekova. Zato su mediji puni reklama koje nam poručuju da su pilule spas. Navikavaju nas na to da su „bobice“ rješenje za sve. Na taj način izbjegavamo bol. Nude nam lažnu sigurnost.

I dok na jednoj strani imamo „strogog kontrolisane medije“ (mnogi od njih žive direktno ili indirektno od novca farmaceutskih sponzora) na drugoj strani pojavljuju se oni „mali i nezavisni“ koji ne žele šutjeti - online izdanja, blogovi, forumi.

I ostaje nam na kraju ipak jedan

medij koji nije sto posto kontrolisan. Riječ je o filmu.

Iako mnogi filmovi tretiraju zastarjele priče o „snalažljivosti“ farmaceutske mafije, ipak se radi o materijalima koji su zanimljivi, osim toga, lako ih je naći (filmske arhive, Youtube, itd.).

I dok je malo vjerovatno da ćemo pročitati neki novinski tekst napisan prije 10 godina, lakše ćemo doći do filma koji je snimljen prije pet, deset ili dvadeset godina. Tako ćemo se ponovno upitati koliko je absurdno ono što nam Michael Moore pokazuje u filmu Sicko. Iznenadit će nas neke europske sage kao što je talijanski *Prodavač lijekova* ili francuski Novi protokol. Upitat ćemo se koliko stvarno može biti pogubno ako virus pobegne iz „dobro čuvanih laboratorijskih“ kao što je slučaj u filmovima Ebolija ili Cassandra Crossing. A naročito ćemo se zabrinuti kada vidimo kako nas regularno truju hranom (film Food, inc.).

Ostaje nam pokušaj da saznamo više, da bismo mogli razlučiti stvarnost od manipulacije. Jer, kako jednom reče Breton „Manipulacijom se zaista teži stvaranju slike stvarnosti koja izgleda kao da jeste stvarnost“.

Literatura

Knjige

1. Baudrillard, Jean 2004, *Le pacte de lucidité ou l'intelligence du mal*, Galilee, Paris
2. Breton, Filip 2006, *Izmanipulisana riječ*, Clio, Beograd
3. Emoto, Masaru 2005, *Poruke u vodi*, Vibiz biblioteka 1000 cvjetova, Zagreb
4. Engdhall, F. William 2005, *Sjeme uništenja*, Detecta, Zagreb
5. Gajski, Lidija 2009, *Lijekovi ili priča o obmani*, Pergamena, Zagreb
6. McLuhan, Marshall 1973, *Gutenbergova galaksija*, Nolit, Beograd
7. Rosengreen, Karl, Erik 1981, *Mass media and social change: some current approaches*, Sage publications, Beverly Hills, California
8. Stent, Gunther S. 1969, *The coming of the Golden age*, Natural history Press, Garden City, New York
9. Terzani, Tiziano 2004, *Un altro giro di giostra*, Longanesi, Milano

Naučni časopisi

1. Gerbner, George 1990, „Epilogue: Advancing on the path of righteousness (maybe)“, u Signorielli, Nancy & Morgan, Michael (urednici), *Cultivation analysis: New directions in media effects research*, Sage Publications, Newbury Park, California, str. 249-262

Online izvori

1. Andrić, M. Dejan, Petrolej – Lek protiv raka kome je jedina mana to *što je jeftin!* [datum pristupa: 25.05.2014], <http://zelenenovine.wordpress.com/zelena-apoteka/petrolej-lek-protiv-raka-kome-je-jedina-mana-to-sto-je-jeftin/>
2. Arizona Cancer Center, University of Arizona 2009, Bicarbonate increases tumor pH and inhibits spontaneous metastases [datum pristupa: 10.06.2014], <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/19276390>
3. Coldwell, Leonard, Statin Drugs Are Useless [datum pristupa: 30.05.2014], <http://www.youtube.com/watch?v=9trx6opxmBI>
4. Čolić, Silvija, *Laž o kolesterolu* [datum pristupa: 05.06.2014], <http://alternativa->

za-vas.com/index.php/clanak/article/kolesterol

5. Dnevno.hr 2014, Velika prijevara: Tvorac ADHD-a na samrti priznao: Tu bolest sam izmislio u suradnji s farmaceutima! [datum pristupa: 27.05.2014],
<http://www.dnevno.hr/zdravlje/120685-velika-prijevara-tvorac-adhd-a-na-samrti-priznao-tu-bolest-sam-izmislio-u-suradnji-s-farmaceutima.html>
6. Forbes, Pfizer [datum pristupa: 04.06.2014],
<http://www.forbes.com/companies/pfizer/>
7. Forbes, Coca-Cola [datum pristupa: 04.06.2014],
<http://www.forbes.com/companies/coca-cola/>
8. Gajski, Lidija 2012, „Lijekovi ili priča o obmani“ – predavanje dr. Lidije Gajski, KIC [datum pristupa: 25.05.2014],
<https://www.youtube.com/watch?v=dgH6c2hUNKY>
9. Horvat, Monika 2011, Prevelika količina informacija nova boljka modernog društva [datum pristupa: 05.06.2014],
<http://www.24sata.hr/pametnakuna/prevelika-kolicina-informacija-nova-boljka-modernog-drustva-245143>
10. Huff, Ethan A. 2013, Before his death, father of ADHD admitted it was a fictitious disease [datum pristupa: 27.05.2014],
http://www.naturalnews.com/040938_adhd_fictitious_disease_psychiatry.html#ixzz2zREyvFGQ
11. Martinović, Ratko 2013, Ratni profiteri: Pogledajte popis 10 korporacija s najviše profita u vojnoj industriji [datum pristupa: 30.05.2014],
<http://www.dnevno.hr/vijesti/svijet/81136-ratni-profiteri-pogledajte-popis-10-korporacija-s-najvise-profita-u-vojnoj-industriji.html?>
12. National Center of Biotechnology Information - Yale Journal of Biology and Medicine (june 2010) [datum pristupa: 25.05.2014],
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2892764>
13. Nova gripa [datum pristupa: 04.06.2014], <http://www.novagripa.com>
14. Parkinson, Jay [datum pristupa: 04.06.2014], <http://t.co/W54LgsTkaX>
15. Pascucci, David 2012, Il cancro si curerebbe con il bicarbonato di sodio, un problema per le case farmaceutiche [datum pristupa: 10.06.2014],
<http://it.ibtimes.com/articles/29464/20120513/cancro-cura-bicarbonato-di-sodio.htm>

16. Pressonline.rs 2009, (*Video*) *Istina o zaveri „farmako-mafije“: I vakcina ubija,zar ne?!* [datum pristupa: 10.06.2014],
<http://www.pressonline.rs/info/politika/85867/video-istina-o-zaveri-farmako-mafije-i-vakcina-ubija-zar-ne.html>
17. Radović, Ivica, *Razvoj ideje o značaju i potrebi zaštite biodiverziteta* [datum pristupa: 27.05.2014], <http://www.sepa.gov.rs/download/2.Radovic.pdf>
18. Reynolds, Simon 2009, Witherspoon is Universal's 'Pharm girl'
[datum pristupa: 30.05.2014],
<http://www.digitalspy.co.uk/movies/news/a160659/witherspoon-is-universals-pharm-girl.html#~oFzShKuvECx4LO#ixzz3320hefy8>
19. Šupe, Anita 2010, Kolesterol – neprijatelj ili prijatelj? [datum pristupa: 05.06.2014], <http://istineilaziohrani.blogspot.com/2010/08/kolesterol-prijatelj-ili-neprijatelj.html>
20. The International Network of Cholesterol Skeptics [datum pristupa: 05.06.2014],
<http://www.thincs.org>
21. Wikipedia, Annual pharmaceutical drug sales [datum pristupa: 30.05.2014],
http://en.wikipedia.org/wiki/Annual_pharmaceutical_drug_sales
22. Ycharts.com, Nike Income Statement (Quarterly) [datum pristupa: 30.05.2014],
http://ycharts.com/financials/NKE/income_statement/quarterly
23. Youtube 2009, Dr. Simoncini cura il cancro via e-mail gratuitamente [datum pristupa: 05.06.2014], www.youtube.com/watch?v=DzkNgxGrLn0

Novine:

Astro magazin (05.2013)
Corriere della Sera (9.12.2013)
Front Slobode (11.04.2014)
Jutarnji list (26.02.2006)
Žena Blic (25.02.2013)

Dokumentarni filmovi:

1. „Vatra u krvi“ (2013)

2. "Hrana" odnosno "Food Inc." (2008)
3. „Sicko“ (Michael Moore, 2006)
4. "War on Health" (2012)

Igrani filmovi:

1. Poslovni klub Dallas (Dallas Buyers Club, 2013)
2. Brižni vrtlar (The Constant Gardener, 2005)
3. Izvan kontrole (Outbreak, 1995, preveden i kao: Smrtonosni virus, Izvan kontrole, Ebolija)
4. Novi protokol (Le nouveau protocole, 2008)
5. Dragi dnevniče (Caro diario, 1993)
6. Prodavač lijekova (Il Venditore di Medicine, 2013)
7. Kasandrin most (Cassandra Crossing, 1976, preveden i kao „Prelaz“)
8. Farmo djevojka (Pharm girl)

Pharmacology and media manipulations on celluloid tap

Abstract: The most profitable business today is the pharmaceutical business. Billions of dollars are spent on drugs each year, sometimes they are helpful, but sometimes they are just an ordinary fabrication. It's all for the purpose of profit, of course. We buy drugs in order to get rid of the pain. Is pain intelligent? Why do we run away from it? Pharmaceutical companies are operating on two tracks - creating cures or inventing diseases (ADHD). Little is known about pharmacy business manipulations. Why the media have no clue about it? A "pump" for asthma costs \$120 in the United States, while in Cuba, only five cents. If we learn (almost) nothing about it in the reputable daily journals, we should at least dare to be open for the information which is sent to us through the "seventh art". Outbreak, The Constant Gardener, Sicko, The Cassandra Crossing, are just some of the films that are trying to "open our eyes".

Keywords: pharmaceutical industry, agribusiness, manipulation, alternative treatment methods, media, film

Medijska ekologija: odnos medija prema ekološkoj krizi

Sažetak: Isključivo, tehnicička, antropocentristička odnosno mehanicistička paradigma dovela je do ekološke krize. Mnogi su pokazatelji problema izvjesnosti kraja svijeta a rješenja malobrojna. Jedan od izlaza je zamjena pomenutih paradigm s holističkom, humanističkom, ekologističkom paradigmom tj. s altruizmom, humanošću, tolerancijom i odgovornošću. Jedna od mogućnosti je promjena načina i stila informiranja koji bi bitno mogao utjecati na mijenjanje društvene i kulturne filozofije. Napori savremenih medijskih/komunikacijskih studija imaju za cilj, poput ekoloških studija, objasniti način funkcionisanja medijskih organizacija u korelaciji s okolinom. Medijska ekologija jedna je od disciplina koja proučava utjecaj medija, medijskih sistema na čovjeka i na sredinu. U cjelokupnom dijapazonu istraživanja medijskih, odnosno, komunikacijskih teorija povezanost medija i društva i više je nego evidentna. Za potrebe ovog rada provedeno je limitirano, eksperimentalno istraživanje o medijskoj pokrivenosti ekoloških tema i sadržaja u bh. medijima. Istraživani medijski sadržaji analizirani su u kontekstu njihove kompatibilnosti s elaboriranim teorijskim konstelacijama medija i društva.

Ključne riječi: tehnika, ekonomija, etika, ekologija, ekologizam, mediji, medijska ekologija, ekološka kriza

---

¹ praskaci@fpn.unsa.ba:

Kriza - gdje nas je dovela tehnokratija i antropocentriistička paradigma!?

U neizmjernoj i kontinuiranoj težnji da sebi i ljudskoj vrsti, uopće, olakša život čovjek je stvarao prva tehnička pomagala. Bila su to puka sredstva koja su imala za cilj nadomjestiti snagu, moć i određenu mogućnost čovjeka da izvrši određeno djelovanje. U prahistoriji bilo bi teško pojmiti Gehlenovu² opasku da i najgrublja kamena toljaga nosi u sebi istu dvoznačnost kao i atomska energija – predstavlja istovremeno upotrebljivo i smrtonosno oružje. Kamo sreće da je dijaboličnost korisnosti tradicionalnih oruđa koja proiciraju prva ljudska tehnička stremljenja naš predak spoznao ranije. Možda, se njegovo stremljenje pokoravanja prirode ne bi završilo ekološkom krizom i mnogostrukim prirodnim katastrofama kojima svjedočimo. Jer sve je upravo počelo od tzv. fenomena rezonancije - ljudske egoistične potrebe da svoje samotumačenje nadoknadi putem nečeg drugog, neljudskog, tehničkog što je, kako tvrdi, potrebno istraživati u sasvim novoj grani psihologije – psihotehnici. Šta nas je dovelo do toga da danas razmatramo ne

tehničke prednosti koje su olakšale život već negativnosti hiperprodukциje svakolikih industrijskih proizvoda koji više nisu proizvodi potrebe već stvaraju vještačke potrebe? Hans Georg Gadamer³ tvrdi da se čovjek okrenuo protiv prirodnih instikata koji su karakteristični za sav životinjski svijet. Čovjek kao da je ispaо iz lanca prirode kada je razvio osjećaj i razmišljanje o smrti. „This is what Marx meant when he said, 'Technology discloses man's mode of dealing with nature' and creates the "conditions of intercourse" by which we relate to each other.“⁴ Gadamer podsjeća da sve životinje izbjegavaju mrtve supripadnike a čovjek i običajno i religijski veliča mrtve ne želeći se odvojiti od njih i konstatno ih vraća u svijet živih. „To je, kako izgleda, najosobniji izum tog izopačenog bića koje zovemo čovekom i javlja se kao protivrečnost prirode u njoj samoj – naime takva da je priroda proizvela jedno biće koje se toliko može okrenuti protiv sebe da planski i organizovano napada, istrebljuje i jede pripadnike sopstvene vrste.“⁵ Napredak tehničke civilizacije, u ovom kontekstu ovladavanja prirodom neminovno vodi ka zloupotrebi. Gadamer navodi i užase

² Gehlen, A., *DUŠA U TEHNIČKOM DOBU - Socijalno psihološki problemi u industrijskom društvu*, Rowohlt Hamburg.

³ Gadamer, H. G. 2000, UM U DOBA NAUKE, Plato, Beograd;

⁴ Postman, Neil 1992, *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*, New York, Vintage Books, str. 14.

⁵ Gadamer, op.cit., str. 40.

moralnosti kao što su odgađanja smrti na aparatima, kloniranje... demokratija koja zavisi od fotogeničnosti kandidata... i u konačnici - ekološka kriza kojoj neminovno vodi razvoj tehnike do trenutka kada više planet neće biti sposoban za život. Krizu ovdje promatramo kao prelazak iz stabilnosti u nestabilnost ili kako je definiše Edgar Moren „proces dezintegracije i dezorganizacije unutar postojećeg sistema i kretanje ka novim /ili starim/ oblicima integracije i organizacije.“⁶ Gadamer tvrdi da nigdje ne piše da ljudski um, koji je do sada omogućavao prilagođavanje ljudske rase okolnom svijetu, na kraju neće zakazati upravo onako kako je zakazala prirodna opremljenost izumrlih bića. Nekontrolisani razvoj tehnike, Neil Postman promatra kao uništenje vitalnih izvora ljudskosti i kao jedan od glavnih uzroka stvaranja kulture bez morala.

„...Umeće su alati;

Ali alatka, kažu, treba da je snažna:

Da li je Satana slab? Slabost je pogrešna?

Blagoslovena nada ne može preovladati:

Vaša umeća u odumiranju vere mogu napredovati:

Vi samo iskopavate novog Huna

Čije režanje čak i sad neke može

užasnuti.“⁷

Pol Virilio govori o „tehnološkom avanturizmu“ čija bit nije u blagodeti stvaranja maštine koja će pomoći čovjeku već u „prekomjernosti“. Još strašnije, govori o „mašini sudnjeg dana“ sposobnoj da odluči, kako kaže, o „pasivnoj eutanaziji čovječanstva“ tako što bi automatski izazvala nuklearnu apokalipsu, stvorenoj u Sovjetskom Savezu. On veoma, slikovito navodi da evolucija ljudske vrste zavisi od eksperimentiranja na životinjama, koje se žive seciraju pitajući se gdje je nestala humanost!? Tvrdi da smo narušili lanac potreba i da više ne ubijamo iz potrebe. On tvrdi da su se naučni pogledi i eksperimenti udružili sa zločinima i zajedno se razvijaju. Pol se pita da li ćemo nakon strahota i užasa ratova morati da prihvativimo i strahote i užase mira? „Brodolomi, iskakanje iz šina, eksplozije, dezintegracije, zagađivanje, efekat staklene bašte, kisele kiše... U tim vremenima odvraćanja, uspeli smo nekako da se naviknemo na naš novi košmar i, zahvaljujući naročito *televiziji uživo*, duga agonija planete za nas je isto što i tok porodičnih serija... mi smo se jednostavno zadovoljili da beležimo udarce, da brojimo nesrećne žrtve naših naučnih razočarenja,

---

⁶ Moren, E. 1979, Duh vremena 2. Nekroza, Beogradski izdavačko-grafički zavod.

⁷ Mamford, L. 2009, Tehnika i civilizacija, Meditarran publishing, Novi Sad, str. 242.

naših tehničkih i industrijskih lutanja⁸ Pol tvrdi da smo do sada odbijali da se zanimamo za obilje „perverznih šteta uzrokovanih spektakularnim neuspjesima tehničkih inovacija već njihovim uspjesima. On tvrdi da narodi više neće imati samopoštovanje ni glas, savjest a kamoli jauk, urlik, zebnju bez molitive. „Posljednji model čovječanstva je genetski modifikovan čovjek poput bilo koje druge tehnički modifikovane hrane koja će biti prilagođena svojoj okolini bolje nego prirodni proizvodi. „Čovek nije centar sveta već njegov završetak“⁹ Ili, kao što je mislio H. G. Gadamer, „zvijezde zauzimaju najčasnije mjesto u kosmosu, a ne čovjek“. Razvoj tehnike i uključivanje različitih tehnologija u ljudski život ne možemo promatrati samo kao izvor svih katastrofalnih posljedica. Činjenica, da je tehnosistem samo jedan od faktora ili uzročnika ekološkog disbalansa no u njemu treba uvijek pronalaziti i značajnu emancipatorsku ulogu. Bit teničkih negativnosti jeste u prekomjernosti. Baudrillard govori o zasićenju svijeta, tehničkom zasićenju života, ekscesu mogućnosti i aktualizaciji potreba i želja. „Kako vjerovati u stvarnost kada je njezina proizvodnja postala automatska? Ono stvarno je gušenje svojim vlastitim

gomilanjem. Ono je više sredstvo nego što bi san bio izrazom neke želje, jer je njegovo virtualno dovršenje već tu. Lišavanje sna, lišavanje želje. A znamo za duševne nerede koje izaziva lišavanje od sna. Problem je u osnovi isti kao i onaj u ukletom dijelu: problem prekobrojnog - ne manjka, nego ekscessa stvarnosti kojega se više ne znamo riješiti.“¹⁰ Mamford tvrdi da je neophodno napustiti društveni kolektivizam koji nameće moderna tehnika, vratiti se prirodi i prepustiti se milosti prirodnih sila.

Ekonomija – ekologija – ekologizam – etika

Pojam ekologije je složenica grčkog porijekla nastala od dvije riječi – oikos što označava dom, stanište i riječi logos koja nosi značenje nauke ili znanja. Ovu kovanicu prvi je upotrijebio Charles Darwin dok ju je Ernest Hekel definirao kao posebnu granu koja se bavi istraživanjem odnosa između životinja i organske i neorganske sredine. Cifrić, ekologiju promatra kao nauku o odnosima svih živih bića i njihove okoline. Ekologija se u začetku svog naučnog razvoja i stremljenja bavila isključivo strukturama različitih vrsta organizama i njihovim

⁸ Virilio, P. 2000, *Informatička bomba*, Svetovi, Novi Sad, str. 39.

⁹ Ibid., str. 136.

¹⁰ Baudrillard 2006, op. cit., str. 3.

odnosom s okolinom te odnosom biljnog i životinjskog svijeta s neorganskim okolinom. Uzimajući u obzir činjenicu da se pojam sredine promatra u kontekstu ekosistema, sociosistema ili društva te tehnosistema ili tehnologija ekologija se, u određenoj fazi počela sve više baviti proučavanjima utjecaja čovjeka, uopće ljudskog društva i tehnologija na prirodu, ekosisteme tj. životnu sredinu. Tako da danas govorimo u kontekstu humane ili socijalne ekologije tj. nauci koja proučava utjecaj čovjeka i njegove djelatnosti na sredinu.¹¹ „Pored socijalnih sistema, i odnos prema okolini (ekologija) je pretpostavka postojanja društva. Ekologiju ne treba shvatati samo kao **nauku**, nego i kao **pogled na svijet, filozofiju života i etiku i stil života** koje nastoje afirmisati autentične ljudske vrijednosti suprotstavljenе ekonomističkim vrijednostima proizvodnje profita i razaranja svijeta.“¹² U tom kontekstu danas svjedočimo neviđenim napadom čovjeka na samoga sebe i svoju vrstu gotovo uvijek i isključivo misleći da su darovi prirode besplatni i neiscrpni. Iz kapitalističkih, tehnokratskih i modernističkih težnji planski i sistematično uništavamo šume i obradivo tlo kako bi na tim mjestima nesmetano nastajala betonska naselja,

¹¹ mr. Irina Kovačević, *Ekološka kriza i održivi razvoj*, www.defendologija.com

¹² Ibid, str. 37.

najsavremeniji tržni centri koji će zaposliti veliki procenat nezaposlenih, a ujedno i uništiti ekosistem neke endemske biljke ili životinje ili prouzrokovati klizište u kojem će stotine ljudi ostati bez doma, u najsrcevijim okolnostima, a ako ne i bez života. Mora, rijeke i jezera postaju idealno mjesto rješavanja industrijskih otpadnih hemikalija, smeća koje nam se, u kontekstu aktualnih i stravičnih poplava u Bosni i Hercegovini, Srbiji i Hrvatskoj, kako je veoma mudro i konsekventno napisao anonimni forumski korisnik na popularnom internetskom sajtu, vratilo. Crpimo gotovo sve energetske izvore kako bismo se nesmetano vozili u skupocjenim automobilima ili osvjetlili ili ugrijali svoje savremene domove. Korištenje sekundarnih energenata, vjetra i sunca nije toliko popularno kao plin, ruda, nafta ili vodena energija!? Industrija i izduvni gasovi neminovno prijete velikim koncentracijama zagađenih čestica u čistom zraku. Vremena kada nas je priroda plašila grmljavom, olujom i zemljotresima su iščezla i sada priroda „uzvraća udarac“ kiselim kišama, efektom staklene bašte, globalnim zatopljavanjem... I upravo u tom kontekstu Baudrillard tvrdi da „nasilje koje vršimo uvijek je odraz onoga nasilja koje dosuđujemo samima sebi. Nasilje koje si dosuđujemo uvijek je odraz onoga nasilja koje vršimo. To je

inteligencija Zla."¹³ „Druga prepostavka glasi: svijet nam je dan. No, po simboličkom zakonu, treba ga moći vratiti. Nekada se moglo na ovaj ili onaj način zahvaliti Bogu ili bilo kojoj instanciji, odgovoriti na dar žrtvom. Sada se više nemamo kome zahvaliti jer je iščeznula sva transcendencija. A neprihvatljivo je da ne možemo ništa dati u zamjenu za svijet. Zbog toga se sada mora ukloniti prirodni svijet i zamijeniti ga se s umjetnim – sa svijetom izgrađenim od svakojakih dijelova zbog kojeg nikome ne bismo morali podnijeti račun.“¹⁴ Žiga, govoreći o ekocidu sve ekološke katastrofe koje su uzrok egoističnog čovjekovog djelovanja u težnji za stvaranjem profitabilnih blagodeti veže i za njihov neminovan utjecaj na mentalno i fizičko zdravlje čovjeka u vidu pretilosti, gripa, toksikomanija koje čak vode do patoloških konzumacija medikamenata. Možda, su to upravo i ciljevi farmaceutskih lobija - što je zasebna tema. „Sve je žrtvovano u korist kapital – interesa.“¹⁵ Stoga, ciljevi *ekološke ekonomije* upravo i jesu da se na što racionalniji način ostvare ekonomski, ekološki i socijalni ciljevi tj. da ljudi, biljke i životinje, te potrošne aktivnosti prate nivo prirodnih resursa bez bojazni njihovog

iscrpljivanja.¹⁶ U nastavku bismo mogli zaključiti da disbalans razvijenih i nerazvijenih zemalja, danas, u kontekstu ekoloških katastrofa može biti i prednost onima koji su gladni, nemaju dom i ne uživaju tehničke blagodeti. Njima potrošnja, kapitalistički diskurs te tehnokratija ne prijeti uništenjem. Ulrich Beck će potvrditi da su naše nade iluzorne jer isto kao što svjedočimo informacijsko – komunikacijskoj globalizaciji, globalizaciji privatnih života, kulturnoj i ekonomskoj globalizaciji svjedočimo i ekološkoj. Beck tvrdi da ispuštanje otpadnih materija u vodu u Singapuru jednako šteti kako Singapurcu tako i Mađaru. Prema Bodrijaru čovjek uvijek i iznova teži razrješenju lične odgovornosti. „No, lokomotivi samouništenja na neki način ne zapovijeda Zlo, nego Dobro.“¹⁷ Bodrijar tvrdi da smo svi mi krivci, ali niko nije odgovoran. A, parafrazirajući De Žardena, svi smo mi moralno odgovorni prema budućim generacijama. „Obično smo sasvim spremni da ljude smatramo odgovornima za postupke koji će u nekoj budućnosti izazvati štetu. Odgovoran sam za to što vas trujem, čak i ako se posledice tog trovanja neko vreme ne vide.“¹⁸ Idući dalje od antropocentrističkih težnji

¹³ Baudrillard 2006, op.cit., str. 56.

¹⁴ Ibid., str. 8.

¹⁵ Žiga, J. 2012, Vrijeme sve/politike/ iluzije savremenog ekologizma, Sarajevo, KZB Preporod, str. 16.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Baudrillard 2006, op.cit., str.48.

¹⁸ De Žarden, R. Džozef 2006, *Ekološka etika (Uvod u ekološku filozofiju)*, Beograd, str. 8.

očuvanja isključivo svoje vrste, tvrdi, da bi uživaoci naših odgovornosti trebali biti i biljke, životinje, te ekosistemi. Sebičnost i dobijanje zasluga za određene usluge u prirodi je u biti čovjeka, tvrdi Joseph R. des Jardin - a zasluge od budućih generacija ili drugih vrsta prosto je nemoguće dobiti. Da li se upravo zbog ove činjenice ponašamo etički bahato!? Nova ekološka paradigma otvara neka sasvim nova i do sada nepoznata deontološka pitanja kojima se treba baviti zarad blagostanja i uvažavanja jednakih prava budućih generacija. Od mnogobrojnih ekoloških konvencija, paktova, memoranduma o zaštiti klime, prirodnih energenata, voda, ideje upravljanja otpadom ili suzbijanja siromaštva i gladi, tvrdi Žiga, dobar dio njih predstavlja samo kapitalističku politiku. Zbog toga uvodi pojam ekologizma. „Savremeni ekologizam okarakterizirali smo predumišljajno obmanjujućim sa stanovišta onoga što se danas nudi i poduzima u domenu rješavanja planetarne ekološke krize.“¹⁹ I. Kovačević uzroke ekološke krize promatra kroz različit kompleks činioca: teorijskih, naučno-tehničkih, društvenih, ekonomskih i kulturnih. „Takođe, i mediji potpomažu ovaj proces jer propagiraju 'udoban život' i reklamirajući proizvode stalno stimulišu

potražnju za robom. Tako se povećava potrošnja roba koje doprinose zagađenju prirode.“²⁰

To je čuvena formula 3E- kojoj dodajemo i Žigin ekologizam kao četvrto E. Kako onda da postanemo odgovorni? Koja „sila“ danas ima najjaču emancipatorsku i persuazivnu ulogu u društvu putem koje možemo poslati posljednji vapaj izgubljenoj duhovnosti i sakralnosti života!? Na kraju, da li postoji značajniji *događaj* za medije od spasenja čovječanstva!? Da li se mediji danas bave preventivnom ili adaptivnom ekologijom i da li se uopće njome bave!?

Mediji i ekologija - ekovizija

Medijska ekologija je jedna od savremenijih disciplina medijskih studija. Teoretski napor u unutar ove discipline, koje je započeo Marshall McLuhan, a nešto kasnije nastavili i drugi teoretičari poput Neila Postmana i Lewisa Mumforda odnose se na promatranje medijskih sistema poput ekosistema, sociosistema ili tehnosistema. Napor ovih savremenih studija imaju za cilj, poput ekoloških studija, objasniti način funkcionisanja medijskih organizacija, djelovanje

---

¹⁹ Žiga, op.cit., str. 7.

²⁰ mr. Irina Kovačević, op.cit., str. 7.

medijskih formi i drugih informacijsko - komunikacijskih zakonitosti u njihovom odnosu s okolinom. Naime, riječ je o disciplini koja proučava utjecaj medija, medijskih sistema na čovjeka i na sredinu. Medijsku ekologiju možemo promatrati u kontekstu:

- historije i razvoja discipline;
- različitosti teorijskih postavki;
- odnos medija prema ekološkom problemu, krizi, katastrofi;
- medija i društveno odgovornog ponašanja;
- predviđanja odnosa medija i okoline;
- razvoja i potrebe medijske pismenosti;
- komercijalizacije medijskih formi.

Područja izučavanja medijske ekologije, naravno, neiscrpna su u odnosu na savremeni razvoj informacijsko-komunikacijskih djelatnosti i sistema no ovdje su deskriptovana i analizirana samo neka vezana za tematski diskurs.

U cjelokupnom dijapazonu istraživanja medijskih, odnosno, komunikacijskih teorija povezanost medija i *društva* i više je nego evidentna. Korelacija pomenutih pojmova, medija i društva, nije vidljiva samo u jedinstvenom segmentu empirijskih odrednica koje prezentiraju karakterističnu neodvojivost komunikološkog od sociološkog već i u

komunikacijskim/medijskim teorijskim konstelacijama koje su, pa barem i u jednom od kontekstualnih shvatanja, vezane za društvenu ambijentalnu sliku. Stoga, kategorično odvajanje i segmentiranje pojedinih komunikacijskih/medijskih teorijskih koncepata od društvenih nije moguće. Svaka od medijskih teorija, na svojevrstan način, vezana je i za teorijski i empirijski društveni kontekst. Elizabeth M. Perse, također, odnos medija i društva istražuje u kontekstu mas medijskih utjecaja na društvo gdje kategorično tvrdi da su mas medijski utjecaji jači nego što to društvene nauke zaključuju. E. M. Perse korelaciju medija i društva prezentira kroz četiri modela medijskih utjecaja: direktnih efekata, uvjetni/uslovni efekti, kumulativni učinci, te model kognitivno-transakcijskog učinka.²¹ Također, odnos medija i društva u ovom kontekstu promatra kroz medijske učinke u kriznim situacijama, efekte koje imaju u smislu persuazivne funkcije u odnosu na recipijente tj. auditorijum, procese učenja uz pomoć mas medija i medijskih utjecaja u smislu proizvodnje i emitiranja prosocijalnih ili antisocijalnih sadržaja, te u konačnici, socijalizacijskih efekata mas medija. Stanley Baran i Dennis K. Davis

---

²¹ Perse, M., Elizabeth 2001, *Media Effects and Society*, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Mahwah, New Jersey, London; Preface, xi.

tvrde da teorije odnosa medija i društva ne bi trebale reflektirati društvo poput zrcalne slike već objasniti na koji način informacije i mediji oblikuju to društvo.²² McQuail zaključuje da mas medije u modernom društvu možemo promatrati i kao ogledalo društva i kao poticaj socijalne promjene. Ove činjenice možemo promatrati u drugom kontekstu da nekada kulturalno vrlo slična društva mogu imati posve različite medijske sisteme. Pitanje je koliko, uopće, autonomije mogu imati mediji u odnosu s društvom naročito u doba internacionalizacije ili globalizacije.²³

D. McQuail za kontekst teorijskog promatranja medija i društva veoma značajnim smatra koncept posredovanja ili medijatizacije. Posredovanje se može promatrati kao informiranje, pregovaranje, manipuliranje ili kontrola na način na koji nas mediji povezuju s realnošću:

1. kao prozor događaja i iskustva koja produbljuje našu viziju onoga šta se događa ne suočavajući nas s drugima,
2. kao ogledalo društvenih i svjetskih okolnosti – vjerna refleksija koja je određena drugima i samim tim smo

²² Baran, Stanley J., Dennis, K. Davis 2012, Mass Communication Theory: Foundation, Ferment, and Future, Wadsworth Cengage Learning, Boston, USA, Sixth Edition.

²³ McQuail, D. 2010, Mass Communication Theory, (6th edition), Sage, London, Part: Media and Society.

ograničeni da vidimo ono što želimo,

3. kao filter ili gatekeeper – selektor sadržaja,
4. kao putokaz ili interpretator,
5. kao forum ili platforma za prezentiranje i informisanje publike sa mogućnošću feedbacka,
6. kao diseminator koji propušta informacije koje nisu dostupne svima,
7. kao sagovornik ili partner u komunikaciji koji odgovara na pitanja.

Ove verzije procesa posredovanja reflektiraju razlike u definiranju uloge medija u društvenim procesima. Prvo, mediji mogu produbiti naše poglede na svijet ili limitirati i kontrolirati naše impresije. Oni mogu zauzimati neutralnu, pasivnu ili participantsku, aktivnu ulogu.²⁴ Dakle, mediji imaju mogućnost razvijanja ekološke svijesti kako u adaptivnom tako i u preventivnom smislu. Postoji nekoliko teorija o tome koliko su u mogućnosti i na koji način obrađivati ekološke teme:

1. Teorije o framingu²⁵ i selekciji medijskih sadržaja

Pod pojmom framing podrazumijevamo neku vrstu individualnih klasifikacija,

²⁴ Ibid.

²⁵ Eng. uokvirivanje, uramljivanje, kadriranje, zaokruživanje u širem kontekstu biranje;

selektiranja i interpretacija određenih događaja ili iskustava. U komunikacijskom/medijskom teorijskom smislu framing predstavlja novinarsku selekciju informacija koje će prikupljati, obrađivati i distribuirati. Pitanje je da li, kada i kako se mediji odlučuju za prezentiranje sadržaja ekološkog karaktera?

2. Teorija agenda setting

Ova teorija polazi od činjenice da mediji diktiraju teme koje bi socijalna sredina trebala smatrati važnim u tom smislu „agenda setting“ prezentira postavljanje „dnevnog reda“. Ova teorija vodi se činjenicom da mediji mogu manje utjecati na ljudsko mišljenje ali mogu direktno utjecati na ono o čemu će misliti. U studiji McCombsa i Shawa definirana su tri modela utjecaja: gdje određeni medijski sadržaji izazivaju pažnju recipijenata, model kojim mediji ističu različite teme a recipijenti smatraju te teme manje ili više važnim, te u konačnici različita klasifikacija i poredak tema u medijima ne djeluje na procjenu važnosti neke teme kod recipijenata već predstavlja i važnost tema prema mišljenju stanovništva. Neki autori su u tom kontekstu upoređivali medijsku agendu s agendom stanovništva. Prema Laugheyu ovaj pristup podrazumijeva da novinari moraju odlučiti koje vijesti su najvažnije, a koje će izostaviti. U

idealnom slučaju, publika bi trebala odlučiti koja priča bi trebala biti prioritet, ali to jednostavno nije moguće zbog, kako novinari tvrde, neorganiziranosti i nestručnosti publike. „The idea that media don't tell people what to think, but what to think about...“²⁶ Postavljanje dnevnog reda, prema Stanley Baranu i Dennisu Davisu je kolektivni proces u kojem mediji, vlada i građanstvo recipročno utječu u područjima javnih politika.

3. Istraživanje proizvodnje vijesti

Baran i Davis u okviru razvijanja ove teorije objasnili su procese personalizacije, dramatiziranja, fragmentiranja i normaliziranja vijesti. Ujedno, unutar ovog teorijskog koncepta naglašavaju kako istraživanje proizvodnje vijesti treba staviti u istraživački fokus naročito u procesima framinga kojim se utječe i na oblikovanje našeg razumijevanja socijalnog okruženja. Ciljevi ovog teorijskog objašnjenja vežu se za procese razumijevanja vijesti i događaja i načina na koje se razvija javna svijest o prezentiranim informacijama. Laughey se u okviru istraživanja ovog teorijskog konteksta pita: „ako je vijest sve o čemu se priča, kako nastaju te priče koje su njihove posljedice za društvo?“ On pominje stav da je vijest uvijek umjetno konstruirana iz komadića stvarnosti, čak i kada se tvrdi da

---

²⁶ Baran, Davis, op.cit., str. 93.

predstavljaju događaje kroz prizmu objektivnosti. On navodi činjenicu da je vijest poput svake druge robe koja se kupuje i prodaje. Osnovno pitanje je pitanje kvaliteta vijesti, Laughey tvrdi da je stvarnost često samo dosadna, a vijesti se moraju prodati, pa zbilja moraju biti pažljivo proizvedene, pakirane i opremljene za tu svrhu.

D. McQuail ovoj grupi teorijskih promatranja dodaje i **4. teoriju konstruktivizma** – teoriju koja deskriptuje propagandni utjecaj medija na auditorijum u smislu propagandne funkcije proizvodnje prihvatanja – lažnog odobravanja.

Kunczik i Zipfel u kontekstu razmatranja teorija medija i društva smatraju da su istraživanja o utjecaju masovnih medija sedamdesetih godina bila individualistička, mikrosociološka – reakcija pojedinca odnosno skupina na komunikacijske sadržaje zapostavljanjem implikacija za društvo u cjelini. Kunczik i Zipfel svoje istraživanje baziraju dijelom i na masovne medije i socijalne promjene u zemljama u razvoju i nerazvijenim zemljama. U tom kontekstu navode četiri Rosengrenove kategorije prema kojima su masovni mediji i socijalne promjene međusobno neovisni, kategoriju u kojoj mas mediji utječu na socijalne promjene, kategorija u kojoj socijalne promjene određuju medije i u konačnici u kojoj su mas mediji i socijalne

promjene ovisni. U tom kontekstu ovi autori navode teze koje ne svrstavaju u koncepte teorija: teza o refleksiji/ da se društvene vrijednosti reflektiraju u medijima, teza o kontroli/sadržaji masovnih medija utječu na trendove i teza o socijalnoj kontroli/proizvodi masovne kulture doprinose stabilizaciji sistema.

Teoretičari Baran i Davis pominju još i

5. Social Marketing Theory – Društvena marketing teorija.

I ova teorija ima dozu persuazivne intencije i u njenom kontekstu je uvjeravanje mase. Mediji se u ovom kontekstu promatraju kao informativne kampanje kojima je cilj da utječu na društvene i psihološke faktore. Društvena teorija marketinga identificira razne društvene sisteme i psihološke barijere za protok informacija i mogućnosti utjecaja putem masovnih medija. Predviđanjem tih prepreka uključuje i strategiju za njihovo prevladavanje. Baran i Davis smatraju da su neke od tih strategija genijalne dok ostale uključuju zasićenje oglašavanjem. „Da bi kulturne obrasce Trećeg svijeta, koji podrazumijevaju samodovoljan način života, zamijenili kulturom i vrijednostima zapadnog potrošačkog društva, marketinške agencije putem globalne tehnologije i **sredstava masovnih komunikacija** propagiraju *potrošnju* kao cilj i način života stanovnika Trećeg

svijeta. Cilj im je da zapadni način života, koji je razoran po društvo i životnu sredinu, a po svojoj suštini neodrživ, nametnu stanovništvu Trećeg svijeta. S obzirom na probleme koje sobom nosi, taj poduhvat je poduhvat – **ekološke propasti.**“/E. Goldsmid, Globalna trgovina i životna sredina, u: Globalizacija – argumenti protiv, „Clio“, Beograd, 2003., str. 110/²⁷

6. The Knowledge Gap – Teorija jaza znanja - Unutar konteksta ove teorije nalazi se društvo u kojem masovni mediji i korištenje medijskih poruka igraju glavnu ulogu. Ovaj model usmjeren je na uloge medija u gradovima različitih veličina. Empirijska istraživanja unutar ovih teorijskih konstelacija pokazala su da mediji sistemski informiraju neke segmente stanovništva, posebno osobe u višim socioekonomskim skupinama, bolje od drugih. Tokom vremena, razlike između bolje informiranih i manje informiranih imaju tendenciju rasta. Jaz znanja između jednih i drugih je sve veći i veći.

7. Teorije o društvenoj odgovornosti odnosila se na pitanje reguliranja privatnih/komercijalnih medija koji su se nalazili na razmeđu profita i ispunjavanja

obaveza prema javnosti.

Denis McQail navodi i **8. “demokratsko/participativnu“ teoriju** u razvijenim društvima kao reakciju na komercijalizaciju privatnih medija, te centralizam i birokratizam javnih radio-televizijskih servisa. „Tako je demokratsko-participativna teorija neka vrsta ponovnog oživljavanja utopijske „radijske teorije“ koju je 1932. godine formulirao Bertolt Brecht (1972). Brecht je zahtijevao preobrazbu radija tako da od „distribucijskog uređaja“ postane „komunikacijski uređaj“, tj. slušatelji više nisu trebali samo „slušati“ nego i „govoriti“. Radio ne bi smio izolirati slušatelje nego ih „organizirati kao davatelje informacija“²⁸.

9. De Fleurov model i teoretičari manipulacije Frankfurtske škole odnosi se na televiziju koja je u privatnom kapitalističkom vlasništvu i to s akcentom na Ameriku. De Fleur gleda isključivo na medije kao na oglašivače. Reklama je odgovorna za stabilnost cijelog američkog sistema – privući pozornost gledatelja prikladnim medijskim sadržajima. Nezahtjevna zabava - za publiku niske obrazovne razine i niskog ukusa. To nije svjesno izazivanje manipulacijom proizvodnje niskih vrijednosti već su to

²⁷ Kovčević, I. 2012, Moderni pogled na svijet i ekološka kriza, Evropski defendologija centar, str. 60.

²⁸ Kunczik, M., Zipfel, A. 2006, Uvod u znanost o medijima i komunikologiju, Zaklada Fridrich Ebert, Zagreb, www.fes.hr, str. 40.

zahtjevi bezličnog i unificiranog tržišta. Tu su mediji u rascjepu društvenih odgovornosti i ekonomske održivosti. Anomalija ovog modela je i nesuglasje između društveno legitimnih potreba i mogućnosti njihovog zadovoljenja.

Za potrebe ovog rada provedeno je limitirano, eksperimentalno istraživanje o *medijskoj pokrivenosti ekoloških tema i sadržaja u bh. medijima*. Istraživanje je obuhvatilo/selekcioniralo tri medija: dnevni list Oslobođenje /printani mediji/, Federalnu televiziju /elektronski mediji/, internet portal www.klix.ba /novi mediji/. Vremenski okvir praćenja medijskih sadržaja trajao je sedam dana od 27.05. do 02.06.2014. godine. Metoda istraživanja uključila je promatranje i analiziranje prezentiranih sadržaja. U prezentiranim sadržajima praćeno je: selekcioniranje informacija, atraktivna i adekvatna forma za recipijente, te edukativna dimenzija i društveno odgovorni kontekst medijskog sadržaja.²⁹ Dnevni list Oslobođenje, kao i Federalna televizija i portal Klix.ba, dio medijskih sadržaja posvećenih ekološkim temama vezao je za katastrofalnu prirodnu nesreću koja je zadesila BiH i regiju. Naime, stravična poplava uzrokovala je niz ekološko značajnih problema koje je ovaj printani mediji vrlo šturo i konvencionalno

prikazao. Na prvim stranicama nalaze se servisne informacije, informativnog karaktera vezane za stanje u poplavnim područjima, epidemiološku situaciju, nestašicu hrane ili dezinfekciju poplavljениh područja. Ozbiljnija novinarska istraživanja u ovoj oblasti nisu provedena, a nedovoljno zastupljene su bile i kompleksnije novinarske forme. U produkciji ovih novinskih napisa zadovoljena je samo informativna funkcija. Kvantitativno, ovaj list objavio je ukupno 19 vijesti u sedam izdanja, približno ekološkog karaktera ali ne u „čistoj“ formi. Tekstovi su skromno grafički i vizuelno obrađeni, malih dimenzija i nikada na „prime“ mjestima. Centralna informativna emisija Federalne televizije Dnevnik 2 u „prime“ terminu realizacije emisije najviše pažnje poklonila je, također, prirodnoj nesreći, epidemiji, klizištima, analizama ispravnosti voća i povrća, uništenim usjevima, pojavi antraxa, gubitku u stočnom fondu i zaprašivanju komaraca. Ova emisija u formi vezanih priloga objavila je kvantitativno 8 tematskih blokova u trajanju od, procentualno, 10 do 15 minuta. Teme su obrađene vrlo informativno bez preventivnog i edukativnog karaktera upoznavanja javnosti. Većina tragičnih, potresnih i vrlo alarmantnih vijesti prezentirana je vrlo politizirano. Zanimljivo je pomenuti da je

²⁹ Materijali analiziranih medijskih sadržaja su u vlasništvu autorice;

jedino ovaj medij u toku sedmodnevne analize u svojim medijskim istupima upotrijebio frazu „ekološka katastrofa“. Ujedno, emisija je u sedmici ponudila i zanimljivu ekološku priču o izgradnji hidroelektrane Ploče na rijeci Neretvi. Federalna televizija, jedan od emitera Javnog RTV sistema BiH ima zakonsku obavezu da u određenim procentima zastupa i ove vidove tema. Ovaj emiter realizira i tematsku emisiju posvećenu isključivo ekologiji. Zanimljivo je pomenuti da je portal Klix.ba, kvantitativno objavio 18 tekstova ekološkog karaktera. I ovaj medij je najviše pažnje poklonio aktualnim poplavama te servisnim informacijama vezanim za čišćenje, dezinfekciju, odvoz i zbrinjavanje uginule stoke, nestaćicu hrane i vode za piće... Interesantno bi bilo izdvojiti vijest o izgradnji hidroelektrane u BiH koja nema ekološki uklon već, apriori, pozitivan političko–ekonomski karakter. Dok izrazito politička vijest o demonstracijama u Turskoj sadržava pozitivan novinarski uklon prema demonstrantima koji su se na protest odlučili iz isključivo ekološkog poriva. Od ukupno 18 objavljenih tekstova ekološkog karaktera samo dva su vezana za teme globalnog zagrijavanja i korištenja alternativnih energenata, ostale su izrazito oskudno i informativno obradene.

U kontekstu istraživanih medijskih sadržaja i njihove kompatibilnosti s elaboriranim teorijskim konstelacijama mogli bismo zaključiti sljedeće:

- Mediji i njihovi sadržaji imaju velike učinke u kriznim situacijama.
- Persuazivna funkcija – utjecajna funkcija u smislu razvijanja ekološke svijesti nije zastupljena niti se uopće realizira. Propagandna funkcija pri selekciji i distribuiranju informacija ekološkog karaktera, prije, sadržava političku nego emancipatorsku dimenziju.
- Socijalizacijski efekat istraživanih medijskih sadržaja uopće nije zastupljen. Riječ je samo o informativnom efektu.
- Medijski sadržaji ekološkog karaktera nisu poticaj socijalne promjene niti na bilo koji način oblikuju društvo ili mišljenje recipijenata.
- Ne produbljuju našu viziju onoga šta se događa.
- Nisu ogledalo društvenih i svjetskih okolnosti u prezentiranju ekoloških tema.
- Istraživani mediji jesu selektor sadržaja ali ne i putokaz ili interpretator, forum ili platforma za prezentiranje i informisanje publike

s mogućnošću feedbacka te sagovornik ili partner u komunikaciji koji odgovara na pitanja.

- Oni u ovom kontekstu zauzimaju neutralnu, pasivnu ulogu.
- Pri framingu ne uključuju, ili to čine vrlo oskudno, teme vezane za ekologiju.
- Kvalitet prezentiranih vijesti je oskudan.
- Nisu kompatibilni s teorijom o društvenoj odgovornosti jer na razmeđu profita i ispunjavanja obaveza prema javnosti svojom uređivačkom politikom skloniji su ovom prvom.

Zbog čega su onda ekološke teme, u kontekstu prethodno elaborirane njihove neprikosnovene značajnosti vrlo oskudno i kvantitativno i kvalitativno zastupljene u medijima? Arnold Gehlen tvrdi da masovni mediji slijede primitivizaciju, što je teško izbjegći iz finansijskih razloga. „Umjetnički značajan, senzibilan i pametan film mogao bi biti uspješan, ali eksperiment je odviše riskantan, obrazovni noćni program radija se još nekako lakše provlači od duhovitog filma koji propada. Primitivnost, na koju se ovdje misli, zapravo je u niskoj razini zahtjeva što se postavljaju sebi i situaciji, no postoji i jedna vrlo različita 'druga

primitivnost' kultiviranih, naime sklonost prema prejakom doziranju i jakom uzbuđenju. Uostalom, taj novi primitivizam isključuje umjetnost iz popularnosti jednakо kao gubitak osjetilnosti i apstraktnost.“³⁰ Da li smo onda izgubili senzibilnost za vlastitu opstojnost?

Govoreći o ekologiji medija u kontekstu produciranja niskokvalitetnih sadržaja prof. dr. Sead Alić potcrtava da „smeće mora postojati u našim glavama da bismo ga reprodicurali u medijima. Pitanje je kako se riješiti toga?“ Alić tvrdi da medijima treba osigurati stabilnu finansijsku situaciju, naročito javnim emiterima jer bez zarade i potrebe za zaradom nema ni političkih utjecaja i potrebe za komercijalizacijom. U tom smislu potrebno je razvijati i njegovati zahtjev za kritičkim iščitavanjem i praćenjem medijskih sadržaja od najranije dobi, a ne za medijskim konzumerizmom. Porast broja stanovnika, nedostatak hrane i vode, izumiranje vrsta i uništavanje ekosistema, korištenje tehnika i njihovo neadekvatno odlaganje, radioaktivno zagađivanje, bolesti, siromaštvo, nuklearne opasnosti...zar je pored ovoga potrebno, kako razumijeva Bodrijar da „informacijski sustav predstavlja beskrajan stroj koji proizvodi događaj kao znak, kao

---

³⁰ Gehlen, op.cit.

vrijednost koja je razmjenjiva na univerzalnom tržištu ideologije, spektakla, katastrofe, itd. - ukratko, koji stvara nedogadjaj.³¹ Zašto onda, tvrdi Bodrijar, da bi imali vijest, novinari teže izmišljanju događaja ili katastrofe? „Riječ je o potpuno svetogrdnoj žudnji za izbjijanjem Zla, za uspostavljanjem tajnog pravila koje, u obliku potpuno neopravdanog događaja (kao što su to prirodne katastrofe), iznova utvrđuje nešto poput ravnoteže snaga Dobra i Zla. Naši moralni protesti razmjerni su nemoralnoj općinjenosti koju automatska povratnost Zla u nama izaziva.“³² Naša *općinjenost* može biti zadovoljena jer, uistinu, da li nešto drugo možemo smatrati većim ili značajnijim događajem od argumentiranih znakova sve bržeg i izglednjeg ljudskog nestanka?

Zaključna razmatranja

„And this meant that there was no time to look back or to contemplate what was being lost.“³³ Uistinu, nemamo mnogo vremena da se osvrćemo za svim što je nepovratno izgubljeno već sasvim dovoljno da ispunimo svoje obaveze prema budućim generacijama u smislu moralnosti

i odgovornosti, te pravnim obavezama koje nas vežu za potomke. To bi trebalo značiti da želimo nešto učiniti, znamo kako to učiniti i u tom smislu djelovati. Kako bi se dostigla svijest o potrebi očuvanja jedinog mjesta našeg života svaki „bijeli čovjek“ treba u sebi pronaći barem jedan dio „crvenog čovjeka“ zauvijek sjedinjenog s prirodnosti a ne materijalnosti. „A resistance fighter understands that technology must never be accepted as part of the natural order of things.“³⁴ Arnold Gehlen predlaže distanciranje od tehnika i očuvanje rezonovanja i opstojnosti. Prijeko je potrebno zaštiti se od prekomjernosti razvoja i upotrebe tehnika ili ih usmjeriti ka očuvanju prirodnih resursa i iznalaženju alternativnih. U tom smjeru bi trebali tehnicističku, antropocentrističku odnosno mehanicističku paradigmu koja je dovela do ekološke krize zamijeniti s holističkom, humanističkom, eklogističkom tj. s altruizmom, humanošću, tolerancijom i odgovornošću. Jedna od mogućnosti je promjena načina i stila informisanja koji bi bitno mogao utjecati na mijenjanje društvene i kulturne filozofije. „Information is dangerous when it has no place to go, when there is no theory to which it applies, no pattern in which it fits, when there is no higher purpose that it

³¹ Baudrillard 2006, op.cit., str. 39.

³² Ibid., str. 45.

³³ Postman, Neil 1992, *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*, New York, Vintage Books, str. 45.

³⁴ Ibid., str. 184.

serves.³⁵ Povećanje nivoa informisanosti tvrdi Gadamer ne predstavlja nužno osvještenje društvenog uma, no vrijedi pokušati. Članovi organizacije Greenpeace su dugo vremena sjedili pisali izvještaje dok nisu pročitali Marshala McLuhana i poznato djelo „Razumijevanje medija“ i pod utjecajem tog štiva i iz tog odnosa prema medijima izrasli u respektabilnu, svjetsku, ekološku organizaciju, tvrdi S. Alić, „nada je ujedno i snaga i nikakav posao nije uzaludan“. S druge strane, mediji bi trebali prestati manipulisati u svojim medijskim djelovanjima i baviti se bitnim i značajnim temama.

---

³⁵ Ibid., str. 63.

Literatura i drugi korišteni izvori

Knjige

1. Baran, Stanley J., Dennis, K. Davis 2012, Mass Communication Theory: Foundation, Ferment, and Future , Wadsworth Cengage Learning, Boston, USA, Sixth Edition.
2. Baudrillard, J. 2001, Simulacija i zbilja, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo.
3. Baudrillard, J. 2006, Inteligencija zla ili pakt lucidnosti, Book marker, Zagreb.
4. Beck, U. 2004, *Moć protiv moći u doba globalizacije*, Šk. knjiga, Zageb.
5. Chomsky, N. 2000, *Nužne iluzije*, BIS, Beograd, Novi Sad.
6. Davenport, Thomas and Prusak, Laurance 1997, Information Ecology – Mastering the knowledge and environment; Why technology is not enough for success in the information age, Oxford, Oxford University Press.
7. De Žarden, R. Džozef 2006, *Ekološka etika (Uvod u ekološku filozofiju)*, Beograd.
8. Fejzić-Čengić, F. 2012, *Riječ je temelj društvenog života*, Dobra knjiga, Sarajevo.
9. Foucault, M. 2007, Poredak diskursa, carposbooks.com.
10. Fuller, M. 2005, Media Ecologies: Materialist energies in art and technoculture, Cambridge, MIT Press.
11. Gadamer, H. G. 2000, UM U DOBA NAUKE, Plato, Beograd.
12. Gehlen, A., *DUŠA U TEHNIČKOM DOBU - Socijalno psihološki problemi u industrijskom društvu*, Rowohlt Hamburg.
13. Karahodžić, M. 2013, Poruka Indijanaca, Connectum, Sarajevo.
14. Kovčević, I. 2012, *Moderni pogled na svijet i ekološka kriza*, Evropski defendologija centar.
15. Kunczik, M., Zipfel, A. 2006, Uvod u znanost o medijima i komunikologiju, Zaklada Fridrich Ebert, Zagreb, www.fes.hr.
16. Laughey, D. 2009, MEDIA STUDIES, Theories and Approaches, Harpenden: Kamera Books.
17. Mamford, L. 2009, Tehnika i civilizacija, Mediterran publishing, Novi Sad.
18. McQuail, D. 2010, Mass Communication Theory, (6th edition), Sage, London.
19. Moren, E. 1979, Duh vremena 2. Nekroza, Beogradski izdavačko - grafički zavod.

20. Nardi, Bonnie and O'Day Vicki 1999, *Information Ecologies – Using technology with heart*, Cambridge, MIT Press.
21. Perse, M., E. 2001, *Media Effects and Society*, Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, Mahwah, New Jersey, London.
22. Postman, N. 1992, *Technopoly: The Surrender of Culture to Technology*, New York, Vintage Books.
23. Tolle, E. 2008, *Nova zemlja, Osjećivanje životne svrhe*, V.B.Z., Zagreb.
24. Tolle, E. 2009, *Moć sadašnjeg trenutka*, V.B.Z., Zagreb.
25. Virilio, P. 2000, *Informatička bomba*, Svetovi, Novi Sad.
26. Žiga, J. 2012, *Vrijeme sve/politike/ iluzije savremenog ekologizma*, Sarajevo, KZB Preporod.

Članci

1. mr. Irina Kovačević, *Ekološka kriza i održivi razvoj*, www.defendologija.com

Ostali izvori

1. Predavanje prof. dr. Seada Alića, Doktorski studiji Komunikologija, Univerzitet u Sarajevu, Fakultet političkih nauka Sarajevo, modul: Medijska futurologija, 31. 05. 2014. g.
2. www.federalna.ba
3. www.klix.ba

Media Ecology: The Media and the Ecological Crisis

Abstract: Exclusively, technicistic, anthropocentric or mechanistic paradigm has led to the environmental crisis. Many indicators are in favor of the existence of problems that indicate the end of the world and solutions are scarce. One of the outputs is the replacement of the aforementioned paradigm with a holistic, humanistic, ecological paradigm that is altruistic, centred on humanity, tolerance and responsibility. One possibility is a change in the manner and style of information that could significantly affect the changing social and cultural

philosophy. The efforts of modern media/communication studies, such as environmental studies, explain the mode of operation of media organizations in correlation with the environment. The media ecology is one of the disciplines that studies the impact of media and media systems on humans and the environment. Throughout the range of media/communication research theories, it is more than evident that the media and society are connected. For the purpose of this study, limited, experimental research on media coverage of environmental topics and content in the Bosnian and Herzegovinian media was conducted. Investigated media was analyzed in terms of their compatibility with elaborate theoretical constellations of media and society.

Keywords: technical equipment, economics, ethics, ecology, ecologism, media, media ecology, ecological crisis

Miomir Maroš, MA komunikologije¹

Elementi persuazije i manipulacije u čistom žanru (primjer reportaže)

Rezime: Autor na nekoliko praktičnih primjera reportažnih sadržaja iz Regionala uspostavlja epistemički odnos između klasičnog novinarskog žanra i novih persuazivnih kontekstualizacija. U istraživanju zaključuje da se sve više gubi klasična 'urešena reportaža' kao prijelaz između literature i novinarstva a sve prisutniji je angažirano-persuazivni kao hibridni žanr.

Ključne riječi: reportaža, žanr, persuazija, detalj, manipulacija, Balkan, TV-novinarstvo

---

¹ zapis@rtcg.org

Uvod

Reportaža bi, kao „ljepotica novinarskih stubaca“, kako je naziva Ljubomir Rajnvan² trebalo da zrači slobodom, privlačnošću, uzbudljivošću i ljepotom, pa čitalac, gledalac ili slušalac joj za razliku od drugih formi, prilazi širim otvaranjem srca, dok u susret članku, npr. više aktivira um. Tako je, čini se, bilo nekad, a u novom vremenu gdje mediji šalju razne enkodirane poruke, sa željom da ih dekodiramo kako oni žele, reportaža je, iako čisti novinarski žanr, puna elemenata persuazije i manipulacije. Nekad redovan i vrlo čest žanr, reportaža u novim uslovima je rijetka pojava. Prisutna je u raznim oblicima u većim medijskim kućama nacionalne pokrivenosti, gdje se reportažom detaljnije želi pokriti tematika i život krajeva udaljenih od urbanog jezgra. U medijima u kojima je gaje, znaju joj dati jedno od važnijih mjesta na stranicama novina ili u programskoj šemi elektronskih medija. Radio Televizija Crne Gore je nekad bila vrlo poznata po reportažama Radovana Jablana sa Radio Titograda³, kao i televizijskim reportažama

Dokumentarnog i Dječjeg programa TVCG, koje su bile i regionalno vrlo gledane i često nagradivane, a po njima je crnogorski javni servis bio prepoznatljiv, jer su to bile vjerne slike našeg prirodnog bogatstva i identiteta. Ratno i tranziciono vrijeme su uticali na to da najviše mjesta u programskim šemama zauzmu informativni i laki sadržaji, tako da se ova forma nikad nije vratila u starom sjaju, a sada se prisjećamo tih vremena i zlatnog doba televizije, koja je, iako tada nedovoljno razvijena, bila jako kvalitetna. Obilježavanje jubileja Pet decenija postojanja TVCG upravo je tako realizovano, prikazivanjem trajnih vrijednosti našeg arhiva.

Novo doba donijelo je nekoliko reportažnih formi na crnogorskim televizijama. Na Televiziji Crne Gore emituju „Zapis“ kao sedmičnu formu u vidu popularnog putopisa o manifestacionom turizmu, neobičnim ljudima i zaboravljenim krajevima, o čemu govori i putopis „Terra Montenegrina“. Ranije na Atlas TV, a sada na TV Montena prikazuju „Wild beauty“ turistički putopis. Kolažna forma „Bez granica“ Seada

² Reportaža o reportaži - Rajnvan LJ., 1998, *Stvaralaštvo novinara*, Beograd, Naučna knjiga

³ „Dokumentarne radio - reportaže Radovana Jablana, rano preminulog novinara Radio Titograda, dostigle su najviši domet u toj kategoriji radijskog stvaralaštva. Mikrofonom je „napisao“ oko 380 reportaža, od kojih su mnoge dobile visoka priznanja, među kojima i nekoliko prvih nagrada na

ohridskoj Nedjelji jugoslovenskog radija, nekada najuglednijoj smotri radijskih dostignuća glavnih republičkih i pokrajinskih stanica u SFRJ. Jablana nisu mimošla ni mnoga međunarodna priznanja, a neke od njegovih reportaža objavljene su na talasima šezdesetak radio-stanica u svijetu.“ (Miljanić, 2001:271)

Sadikovića na TV Vijesti koja je jedna od centralnih emisija te medijske kuće, dominantno je reportažna jer su priče tako struktuirane, ali je primjetno miješanje žanrova u toj emisiji. Istraživački prilozi koji imaju neizbalansiran, kritički i ironičan ton prema vlasti, u paketu sa zanimljivostima, mogli bismo reći, vjerno reflektiraju neizdefinisanost ove forme, sa dozom manipulisanja i persuazije.

Dnevna štampa je domaćin reportaži vikendom ili kada izlaze dvobroji ili trobroji, za vrijeme praznika. Emisija koja je izazvala veliku pažnju kod crnogorske publike jeste „Alhemija Balkana – Crna Gora“, kojom je ugledni novinar Goran Milić kroz serijal od 14 epizoda na regionalnoj, balkanskoj „Al džaziri“ prikazao Crnu Goru uzduž i poprijeko. Ova reportažna forma bila je motiv pisanja ovog rada jer je u njenom pristupu primjetna izrazita afirmacija pojava u crnogorskem društvu, kao i stvaranje reportaže više za kratkoročne svrhe, a manje u njenoj trajnoj formi, koja bi joj davala dugovječnost i kad minu događaji o kojima govori.

Reportaža u teoriji

Ovaj žanr ima mjesto u svim udžbenicima novinarstva, na začelju

poglavlja o novinarskim oblicima, kao složena i trajna forma, bliska književnosti. Za reportažu saznajemo da je nastala još na putovanjima Marka Pola i njegovim opisima svijeta iz 13. i 14. vijeka, potom se razvijala preko putopisa Evlige Čelebije iz 17. vijeka, Monteskijevih putopisa iz Persije, sve do Zuke Džumhura i niza drugih poznatih putopisaca. Upravo je Zuko kroz Bosnu i Crnu Goru pravio nezaboravne putopise, Pored brojnih putopisa u serijalu „Hodoljublje“ za Televiziju Sarajevo, obogatio je i program Televizije Crne Gore serijalom nezaboravnih putopisa.⁴

Reportažu nazivaju „ukrašenim komentarom“ ili „umjetničkim izvještajem“, što joj daje više draži i značaja od ostalih novinarskih formi, a posebno se misli na putopisne reportaže, no danas su česti i drugi njeni tematski oblici.

„I novinarska reportaža je žanr koji je kao i svi ostali zasnovana na priznatim principima i slojevima unutar informacije kao poruke. Okvirno, u reportaži se novum, informativni i vrijednosni sloj prepliću kroz uvod, fabulu,

---

⁴ Zulfikar Zuko Džumhur rođen je u Konjicu (BiH) 1921, a umro u Herceg Novom 1989, gdje je proveo 20 godina života. Postoji inicijativa da mu u tom gradu gdje je i Ivo Andrić dugo boravio, podignu spomenik, u znak sjećanja i doprinosa promociji grada Hercega Stjepana, kao oaze za pisce, pjesnike, slikare i druge stvaraoce.

zaplet i poantu ili završnicu reportaže. Ono što ovaj žanr razlikuje od drugih je njen specifičan stil kazivanja, i stil enkodiranja, koji je lahak, prisan, jednostavan, razumljiv, ličan. Pravilo 5-7W je u ovoj formi informacije mnogo hlabavije i ležernije utkano u supstanciju reportaže. Reportaža sadrži element literarnih žanrova ali ne prelazi u literaturu. Tada naime, ne bi spadala u novinarstvo, niti bi je novinari (komunikatori) mogli enkodirati. Reportaža dozvoljava upotrebu metafore, dijaloga, kao i monologa, slika atmosferu, ambijent i donosi specifičan kontekst.⁵ Formalno je reportaža nalik izvještaju, no dok je izvještaj bogat faktografijom i informatičnošću, dotle reportaža često zalazi u dubine, u unutrašnje slojeve događaja, pojave ili ličnosti. Potrebno je razlikovati reportažu od reportažnog izvještaja, koji je samo obogaćen detaljima, no on se nikako ne ubraja u reportažu.

U knjizi „Stvaralaštvo novinara“⁶ Ljubomir Rajnvan napisao je možda i najkvalitetnije poglavlje o ovoj formi na našem jezičkom području „Reportažu o reportaži“. Do detalja razrađujući je, on navodi koje sve osobine mora imati

reportažista, što najbolje govori o tome zašto nju rade uglavnom veterani i zašto je ona novinarski oblik koji pretenduje na trajnost. Reducirajući donekle, navodimo karakteristike reportažiste po Rajnvanu -

Karakteristika reportera jeste njegova značajka, tj. interesovanje za sve što se u njegovoj sredini i bližoj i daljoj okolini zbiva.

Sposobnost opažanja i za druge, da provodi istraživački postupak u službi cilja, reporterska moć prodorne opservacije.

Razvijen smisao i istančan osjećaj za detalj, koji ima nuklearnu snagu osvjetljavanja cjeline događaja i da ga čitaocu učini proživljenim.

Stvaralački predstavlja ambijent, otkriva originalnost i određuje specifičnost atmosfere. Tom cilju moraju su podređena sva sredstva izražavanja – jezik, rječnik i stil.

Sposobnost upoređivanja, jer se događaji ne posmatraju sami za sebe već u njihovom međusobnom odnosu, kretanju, to je način mišljenja tokom stvaranja reportaže. To osposobljava na najbolji način reportera da asocira.

Maštovitost je uslov za lijepo razvijanje teksta reportaže, to nije izmišljanje nego sočno, svježe, izražavanje realnog.

Specijalizacija za reportažu – po tematici

⁵ Fejzić F. 2007. Uvod u teoriju informacija, Sarajevo, Promocult, str. 173.

⁶ Rajnvan LJ. 1998. *Stvaralaštvo novinara*, Beograd, Naučna knjiga.

zavisno od oblasti, kao i za pojedine novinarske poslove i oblike izražavanja – redaktor, urednik, izvještač, hroničar, komentator, kritičar i – reporter. Nužnost je tu i sposobnost adaptacije za bilo koju temu.

Ovladati psihologijom ljudi, čovjek je polazište, središte i ishodište svake reportaže. Za reportera nema inspiracije bez čovjeka, kao što se bez čovjeka ne može napraviti koncepcija reportaže. Isto tako sadržaj reportaže je nezamisliv bez međuljudskih odnosa i ljudskih sloboda.

Ovo su bile osobine reportažiste po Ljubomiru Rajnvanu, koji na osnovu njih navodi glavnu prednost reportaže u odnosu na ostale novinarske forme:

„Zahvaljujući takvom svom autoru i takvim njegovim svojstvima i odlikama, reportaža ima još jednu osobinu koju ostali oblici novinarskog izražavanja imaju u manjoj meri. U novinarstvu ona najduže živi. Brza prolaznost je jedna od karakteristika novinarskih napisa uopšte... A, reportažin vek je najduži. On uvek – razume se, ako je reportaža dobra – premašuje trajanje broja glasila koji ju je objavio, bez obzira na periodičnost njegovog izlaženja. Zahvalnost za to reportaža duguje, prvenstveno, snazi svog sugestivnog delovanja na svest čitaoca, svojoj ambiciji da tu svest menja i upornom zahtevanju da se čitalac

identificuje sa njenim sadržajem. Novinska reportaža može postati i dugovečna, pa čak i ‘besmrtna’, a to biva onda kada dospe – među korice knjige.“⁷

Ovaj autor navodi i nekoliko vrsta reportaža, zavisno od toga koji tematski put novinar odabere, no njen polazište je uvijek čovjek, bez obzira na to što svaka govori o događaju, pojavi ili problemu. *Reportaža zbivanja* podrazumijeva da novinar bude na licu mesta gdje se nešto dešava. Socijalna *reportaža* ima za cilj da „perom dotakne ranu“, kako je rekao njen otac, reporterski velikan Albert Londr. Česta vrsta je „problemska reportaža“ gdje se od reportera očekuje da predstavljanjem činjenica i sugestivnim angažovanjem, utiče na formiranje mišljenja u javnosti, da bitno doprinosi stvaranju javnog mnjenja. Često se uradi i kao reakcija na pisma čitalaca i gledalaca. Ovima treba dodati i *ratne reportaže*, koje su uvijek aktuelne, naročito danas, dok traju gotovo bez prekida, serije različitih ratova u svijetu.

Žanrovi i njihova preplitanja

Svi udžbenici novinarstva jasno govore o različitim novinarskim oblicima, u kojima razlikujemo žanrove –

---

⁷ Ibid., str. 157.

informativni (vijest, izvještaj, osvrt), analitički, gdje je komentar najprepoznatljiviji i najzrelijiji, koji „spada u vrijednosno natopljene forme“⁸, vrlo je bitan i žanr intervjuja koji ima svoje faktografske, analitičke i beletrističke vidove, i na kraju je reportažni žanr, kao „poslastica“ gdje se kroz uvod reportaže, fabulu, zaplet i poentu, prepliću informativni, redundantni i vrijednosni sloj. Moderna reportaža djelimično, a nekad i potpuno napušta liriku i ulazi u problematiku. No, ipak, ona nije samo problemska forma, nego trajna priča o trenutku u vremenu, o čovjeku, društvu, ambijentu, životu.

S obzirom na to da reportaža ima sve slojeve informacije kao poruke, pa i vrijednosni sloj, ipak je ona oblik koji je čini čistim žanrom i različitim od drugih.

Reportaže koje su nedavno pobudile veliko interesovanje u EX-YU regionu su one iz serijala „Alhemija Balkana“ o Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori, koje je „Al jazeera Balkans“ emitovala u TV sezoni 2013/14. Bard nekadašnjeg jugoslovenskog novinarstva Goran Milić je vrlo televizično nanizao dva serijala po 14 epizoda, koji su, uglavnom, afirmativno, govorili o naše dvije države. Baš u vrijeme protesta u BiH,

završavao se serijal „Alhemija Balkana - BiH“. U svom „Osvrtu“ u najčitanijem „Dnevnom avazu“ uvaženi reditelj Sulejman Kupusović je ovaj projekat nazvao „Alhemijom novinarstva“.⁹

Kupusović navodi: „... kada se jedan novinar poput nepričekanog legende bivšeg jugoslavenskog žurnalizma Gorana Milića odluči da malo poremeti ovu otužnu sliku koja neprestano isijava iz poslijeratne Bosne i Hercegovine, onda to odjednom postaje svojevrsni fenomen i mali zračak svjetla u otužnom tunelu u kojem su nas potrpale nacionalne glavešine.“

Milićeva briljantna dosjetka da se kroz ‘Al jazeerin’ serijal ‘Alhemija Balkana’ iz bh. svakodnevice izvuku samo pozitivni primjeri poput kakvih dragocjenih krajputaša je zaista toliko drugačija od sveukupnog sivila i preovladavajućeg skepticizma i malodušja na koje smo se već samomazohistički navikli.... Ova tako jednostavna novinarska logika kojom je krenuo novinarski bard Goran Milić se, nažalost, u predominantnoj atmosferi mrtvila i bezidejnosti zaista čini svojevrsnom alhemijom, čudotvorstvom koje prkositi svim mogućim vladajućim trendovima i želji nekih da ovu zemlju proglose

---

⁸ Fejzić, op.cit., str. 165.

⁹ Sulejman Kupusović, Osvrt, Dnevni avaz, 08.02.2014.

ukletom i nemogućom.“¹⁰

Zanimljivo je da kada sam video naziv same kolumnе „Alhemija novinarstva“ u Sarajevu koje se još dimilo od prethodni dan zapaljene vatre kad su gorjele državne institucije zbog socijalnog nezadovoljstva, pomislio sam da je Kupusović ironično - kritičkim tonom napisao ovu kolumnu. Čitajući, shvatio sam da je prvi utisak bio pogrešan. Serijal o Bosni i Hercegovini je završen tako što Milić vozeći se šumom u kočijama poručuje : „Nakon mjesec dana putovanja možemo reći da stanje nije idealno, ali je puno, puno bolje nego u političkim biltenima, medijskim analizama i ocjenama onih koji rade na tome da ovdje bude što gore. Kad glavnu riječ budu vodili ljudi koji zarađuju za svoj život na staromodan način, radom i znanjem, biće ovo sjajna zemlja.“

Koristeći dobru tehničko-tehnološku potporu medijskog magnata i dobru reklamu, kao i gledanost „Al Jazeera“ televizije, a uz to i svoju moć uvjerenja, Milić je nesumnjivo sa svojim reportažama bio gledan, dopadljiv, ali mu je zamjerano kod gledalaca što su njegove emisije imale prilično nerealan odraz stvarnosti. Analizom feedbacka gledalaca, ispod emisija postavljenih na globalnoj mreži (youtube.com), možemo donekle

uočiti raspoloženje bh. građana prema serijalu.

Ovim smo jednim dočarali pozitivno – “Ovaj serijal je nešto najbolje što se Bosni i Hercegovini desilo u posljednje dvije decenije!

Pozitiva do kraja....a ne one trovačke emisije sa ftv, bht, ptpc, hajati i ostali. Bravo Gorane, ali za tebe i serijal! Jer i Džazira voli zadirat u crninu.... Ovo treba uvesti u ŠKOLE ove emisije o lijepim stvarima iz BiH, a ima ih još!” Negativnih je komentara znatno manje na youtube-u, ali su slikoviti -

“Radi jedno preduzeće na 20 mjesta, gola sirotinja”

“Ja, dobre reklame ni za šta”

“Imali išta od ove nafte ?!?!?! 74% naroda živi u siromaštvu?trebali bi biti ko Dubai i Saudijska?!?!?”

“U emisiji ljudi padaju u nesvijest od posla, daj ba Gorane, nemoj prodavat tu priču, nas je okrutni kapitalizam uništio”

“Lako je onim dvijema se zezati. Tata ima tvornicu namještaja, profitirao od tranzicije! I ona takva sad kao ‘radi’, budali se, slika, zna da ima zaleđe šta god bude. I još se nađe pametovat drugima kako NEĆE da rade.”

Serijal “Alhemija Balkana–Bosna i Hercegovina” imao je 14 epizoda, koliko i onaj iz Crne Gore. Prva emisija

---

¹⁰ Ibid.

drugog serijala izazvala je interesovanje i divljenje, da je neko sa ovih prostora tako televizično i dinamično napravio serijal emisija o Crnoj Gori. Ranije su to uglavnom radili strani reporteri kroz pojedinačne emisije, a rijetko kad smo na crnogorskim televizijama mogli vidjeti sinhronizovanu ili titlovanu verziju takve slike o našoj zemlji. Milić preko predivnih kadrova približava sva bogatstva i različitosti Crne Gore u geografiji i kulturama, što i jeste njeno najveće bogatstvo i prednost. Veznim rečenicama ili sporadično kroz potpitanja sagovornicima pravi "kopče" za afirmaciju sadašnjih dostignuća Crne Gore. Poslije povremeno kritičkog tona u malom trajanju što se tiče sekundi u emisiji, slijede minuti afirmacije kroz priču uspješnih sagovornika, političara, a i Milićev diskurs je više nego pozitivan.

„Crnogorci u Kotoru i po cijeloj državi vole govoriti o lopovima, mafijašima, korupciji, bezakonju...ali činjenica je da da današnja Crna Gora privlači veliki strani kapital“¹¹ navodi Milić i postavlja premijeru pitanje da li je po glavi stanovnika najviše investicija u regionu, na što dobija potvrđan odgovor. Predstavlja potom investiciju koju grade stranci na poluostrvu Luštica. Kao protivtežu

premijerovoj afirmativnoj izjavi, daje mjestu alternativnoj organizaciji „The Books of knjige“ koji kroz specifičnu kafansku priču, naizgled ozbiljnu, navode kako sadašnju vlast ne bi mijenjali još 40 godina, jer su se za prethodnih 20 naučili da vladaju. No, Milić nakon toga ustvrdjuje -

„Imaju se Crnogorci pravo šaliti sa svojim premijerom, imaju ga za ponešto i sumnjičiti, ali je Milo Đukanović vjerojatno jedini predsjednik vlade u ovoj regiji koji može nabrojiti 10 glavnih inozemnih investicija u svojoj državi bez zamuckivanja i gledanja u papire, a tih je investicija na samo jednom dijelu crnogorske obale planirano više od 2 milijarde eura.“¹²

Nastavlja potom emisiju sa ostalim ekskluzivnim destinacijama, koje se grade ili su u planu.

Glavna nelogičnost u putopisnom stvaranju Gorana Milića jeste u tome što se ne pita „Da li ovdje može ući običan građanin, gdje sam ja sada?“, „Što taj građanin ima od tih investicija?“ i „Gdje će biti njegovo mjesto ako ovu državu naseli još milion stranih stanovnika?“ (Što su projekcije uspješnih hotelijera, koje političarima djeluju izvjesno, iznesene u „Alhemiji“). Provođenje upitnika u Gimnaziji „Slobodan Škerović“ o

¹¹

<http://www.youtube.com/watch?v=7uU6ABZ1pFE>

¹² Ibid.

njihovim stavovima prema životu, društvu i politici, kroz sve emisije, nije dalo realan prikaz razmišljanja mladih, jer oni na sjeveru sigurno tako ne razmišljaju, živeći u drugačijim socijalnim, demografskim i geografskim uslovima.

U ostalim emisijama po Crnoj Gori, kao i po Bosni i Hercegovini, uglavnom su predstavljeni svjetli primjeri preduzetništva, sporta, umjetnosti i zabave, ponekad začinjeni nekom rečenicom ili izjavom koja je pokazala da na sjeveru pogotovo nije blagostanje.

Komentari na društvenim mrežama su tokom trajanja serijala bili – „Večeras opet idila o Crnoj Gori“ „Ko je po Crnoj Gori vodio ovog Milića“, mada je bilo i onih koji su se pitali zašto nešto slično ne urade crnogorski novinari. Preveliko davanje prostora određenim preduzetnicima koji su se samopromovisali uz autorov svesrdni podsticaj, stvorilo je osjećaj da su određeni djelovi emisije zakupljeni prostor.

Komentari su na pojedinim mjestima ispod emisija na youtube kanalu ukinuti ili su uglavnom pozitivni. Jedan tog tipa je ovaj: “Gorane, svaka čast Vama i ekipi Al Jazerra Balkans, Alhemija Balkana Crna Gora je fantastična priča o CG, odlične priče, zanimljivi sagovornici, kvalitetna kamera i fotografija...Goran je majstor TV zanata, dobra, stara YU škola novinarstva,

legendarno! U CG imamo min.15-tak TV stanica, bolje je ovo što je Goran snimio o CG nego sve njihove emisije u zadnjih 20-tak godina! BRAVO za Gorana Milića i ekipu Al J.Balkans!”

Kod novinara u Crnoj Gori je Milić probudio veliko interesovanje i izazvao komentare. Dugogodišnja novinarka RTCG Ljiljana Milić u mišljenju za ovaj rad ističe “Alkemija Balkana - serijal koji je na vrlo gledljiv način uputio gledaoce u jednu, tačnije, pozitivnu, stranu države Crne Gore. I to bi bilo u redu da se autor makar deseti dio osvrnuo i na dominantan ambijent koji nezaobilazno nosi nevolje i težak život većine građana Crne Gore. U reportažama koje smo gledali očitavaju se sve sami uspjesi pojedinaca, a činjenica je da je riječ o incidentnim situacijama. Nemamo priču o srednjoj klasi, termin zaboravljen na balkanskim prostorima. Cijeli serijal odiše optimizmom i idiličnom vizijom buducnosti Crne Gore, što se apsolutno kosi sa realnim stanjem u zemlji. Vidjeli smo jednu skoro pa nepoznatu Crnu Goru, a oni koji tu ne žive dovedeni su u zabludu da je Montenegro kao stvorena da uspijete u životu. Autor, po mom mišljenju, nije pokazao dovoljno interesovanja za tu pravu Crnu Goru. Sa aspekta televizičnosti, bespriješoran rad.”

Angažovanost reportaže i mogućnosti manipulacije

Dosadašnje, tradicionalno shvatanje reportaže kao novinarske priče koja polazi od čovjeka i ostaje u trajanje kao svjedok vremena, mijenja se u skladu sa medijskim trendovima. No, i do sada je reportaža u pojedinim periodima i tematikom bila angažovana i manipulatorska, ali o tome su tek sporadično pisali autori. U zborniku „Putnici ludog tramvaja“¹³ gdje novinari pišu o oblicima izražavanja i nude primjere za njih, Perica Vučinić navodi „Stara je ali upotrebljiva definicija da je reportaža angažovana novinarska priča... Međutim, sav, pa i ideološki angažman reportera iscrpljuje se u odabiru teme, a potom u načinu njene obrade – da li ćemo biti ironični ili ‘shodno trenutku, svečano ozbiljni i ushićeni’ kada na primer, predsednik naše države promoviše naftnu bušotinu.“¹⁴ On potom ustvrđuje da dobra literatura nema rok trajanja, no da brojni primjeri pokazuju da reportaža nije literatura. Novo vrijeme i globalno jake televizije sve više prikazuju ratne reportaže. Na našim prostorima one su se pojavile tokom građanskog rata na prostoru bivše Jugoslavije.

¹³ Zbornik tekstova, 1995., Putnici ludog tramvaja, Beograd.

¹⁴ Ibid., str. 82.

U knjizi „Rađanje televizijske profesije“¹⁵, Miodrag Ilić konstatiše da su tokom rata na prostoru bivše Jugoslavije TV reportaže o sukobima uticale na strane zvaničnike da donesu odluke koje su stvorile neobjektivno mnjenje o srpskom faktoru, ali na drugoj strani priznaje da je TV Beograd bila jednostrana, jer reporteri znajući stav redakcije nijesu prikazivali stradanja drugih naroda. To je sve uticalo da se nije mogla sagledati cjelovitost balkanske tragedije, navodi pored ostalog Ilić i zaključuje „Zato što nastaje na terenu, na poprištu rata ili u izbjegličkom kampu, u afričkoj divljini ili među ribarima Severnog mora, reportaža deluje sugestivno kao *spontani izraz zatečenog*, koji će autor artikulisati prema svom ubedjenju i podrediti ideji-vodilji, odnosno onome što reportažom želi da kaže njegova redakcija. Televizijska reportaža je izazovna, slična avanturi, istraživanje koje najviše može doprineti objektivnom informisanju, ali i postupak koji je veoma podložan manipulacijama.“¹⁶

Analizirajući način na koji veteran novinarstva Goran Milić stvara „Alhemiju Balkana“ uočavamo da on svojim autoritetom i dobrim poznavanjem prilika u regionu želi uvjeriti javnost u svoja zapažanja. To postiže „koristeći svu

¹⁵ Ilić M., 2006, Rađanje TV profesije, Beograd, Clio.

¹⁶ Ibid., str. 226.

sposobnost uvjeravanja (nagovaranja), koja se prema Missouri Group temelji na sljedećem :

Inteligencija. Nagovarač mora pokazati svoju inteligenciju. Što vam daje više činjenica s kojima možete raspolagati, lakše ćete donijeti zaključak.

Karakter. Javnost vas mora prihvati kao osobu, a komentatori loših karakternih osobina (što se dozna, jer oni su javne osobe) nijesu uvjerljivi. Još je Aristotel rekao – „Karakter nagovarača najvažniji je element uvjeravanja ...“

Dobronamjernost. Najbolji način da se predstavi dobar karakter jest pokazati dobru volju. To znači beskompromisno pokazati kako vam je društveno dobro najvažnije te da se iskreno zauzimate za dobrobit drugih. A to znači da pretpostavljate da je vaša publika intelligentna, dobra i promjenjiva. Publika nije glupa i ne smijete je podcijeniti. Osim toga možete je podučiti. Vaša je pogreška ako nijeste uspjeli.“¹⁷

Dakle, mogli bismo okarakterisati Gorana Milića kao izrazito persuazivnog lika, koji bi nas ostavio u pozitivnom utisku o emisiji, da ona nije imala 14 epizoda. Izrazito afirmativni diskurs, odabir samo pozitivnih primjera i velika minutaža za

pojedince, naveli su nas da počnemo da kritički sagledavamo „Alhemiju“. Za koga rade novinari pitaju se u knjizi „Elementi novinarstva“¹⁸ autori Kovač i Rozenstil i navode da vrhunski novinski direktori u Americi na kraju svake godine očekuju novi profesionalni sud, koliko su dobro obavljali posao i koliko će biti plaćeni, a u igri je čak 20 procenata njihovog prihoda. „Međutim, sud se više ne zasniva jednostavno samo na kvalitetu njihovog novinarstva. Na kvalitet često otpada polovina ili manje od polovine kriterijuma na osnovu kojih se donosi odluka. Premije direktora novinskih redakcija se danas u načelu zasnivaju velikim dijelom na tome koliko novca zarađuju njihove kompanije u vidu profita.“¹⁹

Vezivanje novinarske plate za nešto drugo mimo kvaliteta njihovog novinarstva je novost već dvadeset godina. Gospodin Milić više nije samo novinar, već direktor vijesti i programa. „Alhemija Balkana“ je vrhunska reportaža koja slikom i neposrednim dočaravanjem pruža najbolju reklamu za određenu državu. No, ipak, očigledna je neizbalansiranost u prikazivanju zbilje i u Bosni i Hercegovini i u Crnoj Gori. To „Alhemiji“ u pojedinim momentima daje više marketinšku, nego

¹⁷ Malović S. 2005. Osnove novinarstva, Zagreb, Golden marketing-Tehnička knjiga, str. 245.

¹⁸ Kovač B., Rozenstil T., 2006, Elementi novinarstva, Podgorica, CID, Institut za medije.

¹⁹ Ibid., str. 62.

novinarsku dimenziju. Da li je ona imala taj cilj?!

Zaključak

TV osvježenje u vidu moderne reportaže „Alhemija Balkana“ Gorana Milića izazvalo je veliku pažnju gledalaca u regiji, ali i navelo nas da sagledamo ovaj programski događaj i iz analitičkog ugla. Preljepe slike naših predjela, pozitivni primjeri vrijednih i uspješnih pojedinaca i pogona za proizvodnju koji podsjećaju na zlatna vremena, uljepšali su i našu stvarnost na trenutak, a gledaoce van zemlje fascinirali. To je bila prava turistička razglednica i dobra reklama za naše dvije države, uz neizbjegnu konstataciju da osim prikazanih, ima i drugih primjera u društvu, koji nijesu tako sjajni, da ima i kritika i sumnji, ali njima nije dato više prostora od autorove poneke riječi.

Uporedimo praksu sa školskim uputstvima. Napušta se koncept koji nalazimo u „Elementima novinarstva“ - „prva i najvažnija lojalnost novinarstva je ona prema građanima. Obaveza prema građanima je više od profesionalnog egoizma“²⁰ Globalni mediji, a ne samo lokalni koje kritikujemo najčešće nam

pružaju nerealnu sliku svijeta. Preko dopisništava, „sa njihovom atomizacijom događa se proces „kulturalizacije svijeta“ na način uniformne mas-medijiske paradigme. Mas-mediji i globalne informacije u tom smislu „pružaju prvu, utjecajnu definiciju događaja i aktera“²¹ veli autorka Jelenka Vočkić Avdagić u knjizi „Suvremene komunikacije-sigurna igra svijeta“. „Suštine i pozadine raznih, vrlo brojnih, vrlo usitnjениh i vrlo ubrzanih događaja se ne dokučuju. Njihova stvarna intencija sadržana je upravo u tome. Da zamagle ogledalo svjetske pozornice događaja“²² Tako sve lokalno (u smislu događaja) može jednostavno postati globalno i obrnuto, navodi profesorica Fejzić-Čengić. Pitanje je samo da li serijal koji je urađen za naše tržište može biti izvezen, uz titlovanje, na druga tržišta, sa kojih dobijamo manje marketinški obojene priče. Naše je mišljenje da „Alhemija“ u ovom obliku nema globalnu, ni glocalnu, već samo lokalnu prođu, tj. prolaznost kod gledalaca. Zašto bi nekog u Velikoj Britaniji ili Kataru zanimalo što u skoro pola emisije govori porodica nekog osrednjeg proizvođača mesnih prerađevina iz Bijelog Polja?!

²¹ Vočkić-Avdagić, J. 2002, Suvremene komunikacije – (Ne)sigurna igra svijeta, Fakultet političkih nauka.

²² Fejzić-Čengić, op.cit., str. 197.

²⁰ Kovač, Rozenstil, op.cit., str. 64.

Generalno, dobro zamišljena forma koju je uradio jedan od rijetkih djelujućih novinara bivše nam države, persuazivno je nastojala da zamagli stvarnost i od nje uzme malo empirije, a proizvede bodrijarovski treći simulakrum, koji smo živjeli gledajući serijal, dok nas nije otrijeznilo realno stanje stvari. Iskreno bismo voljeli da je sve tako “umiveno” kao u Milićevoj “Alhemiji”. Koliko god bili dobri alhemičari, društvo naših zemalja i sopstvene živote, ne umijemo toliko lijepo obojiti, kako to može najsavremenija slika globalne medijske mreže

Literatura

1. Fejzić F. 2007, Uvod u teoriju informacija, Sarajevo, Promocult.
2. Kovač, B., Rozenstil T. 2006, *Radanje TV profesije*, Beograd, Clio.
3. Ilić M. 2006, *Radanje TV profesije*, Beograd, Clio
4. Malović S. 2005, Osnove novinarstva, Zagreb, Golden marketing - Tehnička knjiga.
5. Miljanić M. 2001, Novinarske poduke i douke, Podgorica, Radio Crne Gore i Inpropex.
6. Rajnvan LJ. 1998, Stvaralaštvo novinara, Beograd, Naučna knjiga.
7. Zbornik tekstova, 1995, Putnici ludog tramvaja, Beograd.
8. Vreme knjige, Sulejman Kupusović, Osrvrt, Dnevni avaz, 08.02.2014.

Elements of Persuasion in a Pure Journalistic Genre (The Example of Reportage)

Abstract: On a number of practical examples of the regional reportage content, the author establishes an epistemological relationship between a classical journalistic genre and new persuasive contextualizations. The author concludes, in his research, that the the classical reportage is slowly fading away, leaving space for a more engaged and persuasive hybrid genre.

Keywords: reportage, genre, persuasion, detail, manipulation, Balkans, TV journalism

Maja Blaževska, MA komunikologije¹

Makedonska negacija kroz prizmu medijskog izvještavanja u zemlji

Apstrakt: U ovom radu razmatraće se teme, ton i fokus novinarskih izveštaja u medijima u Makedoniji. Cilj rada je pokazati kako se trenutna politička postavljenost u regionu, isprepletena istorija i otvorena pitanja sa susedima preslikavaju u medijima i u selekciji vesti i tonu koji se provlači kroz svakodnevno izveštavanje novinara. Marshall McLuhan je smatrao da mediji određenog doba i epoha definiraju suštinu tog društva i epohu, te da su ogledalo društva i poticaj socijalnih promena. Analizirani primeri u ovom radu pokazaće kako se dugogodišnji status quo u makedonskom društvu i te kako provlači kroz medijski diskurs i oblikuje društvene teme i fokus javnosti.

Ključne reči: Makedonija, ime, nacija, država, nezavisnost, susedi, manjine, crkva, Grčka, Albanci, Srbija, Bugarska, međuetnički odnosi.

---

¹ maja.blazevska@aljazeera.net

Uvod

Od proglašenja makedonske nezavisnosti prošle su 23 godine. Ipak, slika osporavanja koja je pratila proces formiranja nove makedonske države nije se mnogo promenila od 1991. godine.

Problem koji zemlja ima sa susjednom Grčkom oko imena Makedonije već sedam godina blokira početak pregovora ove zemlje s Evropskom Unijom. Zbog toga je 2008 godine R. Makedonija bila sprečena da uđe u sastav NATO-a, kada su se Savezu priključile Hrvatska i Albanija.

U međuvremenu, Bugarska je 2007. godine postala članica EU i nametnula je uslov potpisivanja ugovora o „dobrosusedstvu“ kako bi podržala ulazak Makedonije u Uniju. Bugarska priznaje makedonsku državu, ali ne i postojanje makedonske nacije.

Sa susjednom Srbijom, Makedonija i dalje ima otvoreni spor oko nepriznavanja Makedonske Pravoslavne Crkve. Sa susjednom Albanijom (i Kosovom) veže je brojna populacija albanskog stanovništva (prema zadnjem popisu 2002. godine, četvrtina populacije koja živi u Makedoniji su Albanci). U 2001. godini se desio oružani konflikt između albanskih pobunjenika i makedonskih bezbednosnih snaga nakon čega je potpisana Okvirni

sporazum koji predviđa više prava manjinama u zemlji. Nakon 2001. međuetnički odnosi u zemlji su krhki, dok je Okvirni ugovor pokazao niz problema u provođenju.

Za razliku od ostalih republika koje su bile deo SFRJ, Republika Makedonija uspela se mirnim putem odvojiti od zajedničke države. Ipak, pored toga što to nije bilo slučaj sa Slovenijom i Hrvatskom, ove dve republike su članice EU i NATO saveza. Crna Gora, koja je nezavisnost proglašila 2006. godine, počela je s pregovorima s EU i otvorila najvažnija poglavља u ovom procesu – 23 i 24: reforma pravosuđa i pravde, sloboda, bezbednost. Srbija je 2013. dobila status kandidata EU, a svoj put ka evropskim institucijama je počela i najmlađa država na Balkanu, Kosovo.

„Okretanje u krug“ je stvorilo promene unutar Makedonije (primer projekt „Skopje 2014“). Državu sedam godina vodi desničarska VMRO DPMNE, čiji stavovi o imenu su tvrdi – ne pristaju na promjenu ustavnog imena zemlje.

U ovom radu ćemo pokušati objasniti neskrivenu frustraciju u zemlji zbog „status quo“ položaja, preko izveštavanja medija o stavovima političkih elita, do intelektualaca i građana o otvorenim pitanjima koja i dalje otežavaju uglavnom odnose Makedonije sa susjednim

zemljama. Prema tonu koji je prisutan u medijima, primjetit ćemo da postoji prizvuk traženja krivca zbog situacije, upiranje prstom na susjedne zemlje i konkretnе osobe za koje se smatra da su uzrok problema, do otvorenog govora mržnje u medijima. Isto tako, forsiraju se izjave makedonskih političara, retko kada se prenosi druga strana u priču, te vlasti susjednih država ili stavovi njihovih građana.

Duhovi istorije

Republika Makedonija kao nova država na Balkanu nastaje kako posledica disolucije jugoslovenske federacije početkom devedesetih godina dvadesetog veka. Jedina je od bivših jugoslovenskih republika mirnim putem napustila federaciju. Proglašava nezavisnost nakon referendumu 8.09.1991. godine.²

„To je nova država prema aspektima nužnih atributa državnosti prihvaćenih u međunarodnom i poredbenom ustavnom pravom: suverena vlast, teritorija, stanovništvo i međunarodni subjektivitet.“³

S etno-simboličke perspektive, nacije se

posmatraju kao „imenovane i samodefinirane zajednice čiji članovi upotrebljavaju zajedničke simbole, mitove, vrednosti i tradicije, naseljavaju ili su privrženi određenoj istorijskoj teritoriji ili zavičaju, kreiraju ili šire prepoznatljivu javnu kulturu i poštuju zajedničke običajne i standardne zakone.“⁴

Sociološki rečeno, ovo znači kako se nacije, po definiciji uzastopno formiraju i reformiraju, bar na bazi simboličkih procesa etnogeneze kao što su imenovanje, definiranje granice, mitova o porijeklu i simboličke kultivacije, ali samo jedan deo. Ovi procesi ne formiraju naciju, već su potrebni i drugi socijalni i politički procesi.⁵ Proces formiranja od nacije do države ili od države do nacije je obično opterećen različitim komplikacijama i procesima. U slučaju Makedonije tu je regionalni kontekst. Simboli koji se koriste u Makedoniji često se preklapaju sa simbolima njenih susjeda što je jedan od razloga negacija.

„Međutim, neće uvek biti jasna priroda „self“ (sebstva) koji traži nezavisnost, zato što je to „self“ u procesu nastajanja, kao što se to danas dešava u Severnoj Irskoj, Kašmiru, Makedoniji, Istočnom Turkestalu. Razvoj kulturne različitosti

²http://www.sec.mk/archiva/1990_Refendum/Izvestaj_za_sproveden_referendum_1990.pdf

³ Skarić, S. 2000, Makedonija na site kontinenti, Mir, demokratija, geopolitika, Union Trejd, Skopje, str. 26.

⁴ Smith, Anthony, D. 2009, Ethno symbolism and nationalism, a cultural approach, Routledge, str. 49.

⁵ Ibid.

putem političkog suvereniteta vodi nas ka razmatranju istorijske relacije između države i nacije, ali u suprotnom smeru: odnosno, „kada nacije traže da postanu države. Nacije traže države, bez potrebe da zaštite i očuvaju živote svojih članova, pa zato nacije, preko svojih predstavnika i institucija mogu osiguravati i štititi sebe i svoje očuvanje u svetu.“⁶

Ukoliko nacionalna država ne uspe da ispuni ovaj cilj, onda rizikuje mogućnost da se raspadne zato što vezanost članova nacije za naciju može biti povučena. Nova privrženost može se pojaviti i podrivati postojanje nacije.⁷

U definiranju nacije, iz etno-simboličke perspektive najvažniji je teritorijalni aspekt. Nacije su teritorijalne zajednice. U ovom slučaju je i ta teritorijalna postavljenost kroz istoriju dovela do brojnih negacija nakon proglašenja nezavisne Republike Makedonije.

Prvo, to što je teritorija geografske Makedonije prošla kroz nekoliko različitih vladanja. Pet vekova je bila deo Otomanske imperije. Nakon 1912. godine, teritorija Makedonije je podeljena na tri dela. Grčka, koja je dobila najveći deo, oko 32400 km², ili oko 52 % teritorije, Srbija 25,333 km² (to je i teritorija današnje Makedonije) i Bugarska koja je dobila

najmanji deo 6,449 km².⁸

Na mapi je prikazano kako je do Bukureškog sporazuma 1913. godine izgledala teritorija Makedonije, nakon što je podeljena na Vardarski, Egejski i Pirinski deo koji su završili u sastavu Grčke, Bugarske i Srbije.

Nakon proglašenja nezavisnosti Republika Makedonija je primljena u članstvo UN-a. „Po prvi put, pod akronimom FYRM (Former Yugoslav Republic of Macedonia), u svojoj pedesetogodišnjoj istoriji, Ujedinjeni narodi napravili su presedan s time što je makedonska država primljena sa privremenim, ali ne sa njenim ustavnim imenom, i pored toga što za to nije postojalo validnih argumenata. Na isti način je postupila i EU koja je dugo vremena nelegalno tolerirala embargo kojeg je Makedoniji nametnula njena

⁶ Grosby, Steven 2005, Nationalism, a very short introduction, Oxford University Press, str. 26.

⁷ Ibid.

⁸ <http://www.balkaninsight.com/en/article/ghosts-of-the-past-endanger-macedonia-s-future>

članica Republika Grčka.“⁹

Ovaj spor o imenu Makedonije blokira evroatlanske integracije zemlje. Već sedam godina Makedonija ima status kandidata za članstvo u EU, ali ne može početi pregovore zbog insistiranja Grčke, koja je članica EU, da se reši spor o imenu zemlje. Zbod dugogodišnjeg spora, Grčka je blokirala ulaz Makedonije u NATO na Samitu u Bukureštu 2008. godine. Međunarodni sud pravde u Hagu je 2011. godine dosudio da Grčka nije imala pravo blokiranja članstva Makedonije u NATO. Ipak, ova je presuda imala savetodavni karakter.

„'Grčki strah' je u priznavanju i širem afirmisanju zemlje s imenom Makedonija i istoimenog naroda (nezavisno koliko unutra u Grčkoj bi se koristila reč 'Makedonija' za grčkih Makedonaca i u sjevernoj grčkoj provinciji), pojам 'Makedonija i Makedonski' u međunarodnim odnosima otići će kod nas, s Makedoncima iz Republike Makedonije.“¹⁰

Grčko stajalište je da ukoliko Makedonci uzmu to ime za svoj identitet napraviće se opšta zbrka u regionu zbog više makedonskih identiteta. Takvi, prema ovoj poziciji su: grčki Makedonci (Makedonac),

bugarski Makedonci, albanski Makedonci i slavomakedonci u Republici Makedoniji.¹¹

Problem s imenom osim dugog političkog spora otvorio je i vrata novog procesa nazvanog „antikvizacija“. Počeo je preimenovanjem skopljanskog aerodroma u „Aleksandar Veliki“, gradski stadion u Skoplju u Arenu „Filip Drugi“, autoput prema Gevgeliji koji je dobio ime poznatog antičkog vojskovođe.

Producio je sa spomenikom „Voina na konj“ koji je ustvari samo naziv dvadesetdvometarskog spomenika Aleksandra Velikog postavljenog na trgu „Makedonija“ u Skoplju. To je bila samo najava projekta „Skoplje 2014“, izgradnje administrativnih objekata u centru glavnog grada u barok stilu, postavljanjem spomenika iz različnih vremenskih epoha i menjanja izgleda socijalističkih fasada u isti barok stil. Ovaj je projekt osim kritike međunarodne zajednice koja je govorila da pogoršava već loše odnose sa Grčkom, u Makedoniji kritikovan i kao antialbanski.

Treba pomenuti da prema posljednjem popisu iz 2002. godine članovi albanske zajednice čine 25,17 % populacije u zemlji.¹²

Sam Vaknin, bivši savetnik premijera Gruevskog je opisao „antikvizaciju“ kao projekt građanske nacije koji je u svojoj

⁹ Škarić, op.cit., str. 26.

¹⁰ Frčkoski, Ljubomir D. 2009, Karakterot na sporot za imeto među Makedonija i Grcija, str. 5.

¹¹ Ibid.

¹² <http://www.stat.gov.mk/publikacii/knigaX.pdf>

suštini više antialbanski, nego antigrčki ili antibugarski. „Antikvizacija“ ima dvojni cilj. Ima cilj da marginalizira Albance i da kreira identitet koji Albancima neće dozvoliti da postanu Makedonci.¹³ U istom članku Abdurahman Aliti, bivši lider Partije za demokratski properitet kaže sljedeće: “Antikvizacija šalje poruku Albancima das u došljaci i da nemaju šta tu raditi.”¹⁴

Makedonsko društvo je podeljeno i prema etničkoj osnovi. To se može primetiti u realizaciji projekta “Skopje 2014”. Dok je na glavnom trgu u Skoplju postavljen spomenik Aleksandra Velikog, s druge strane Kamenog Mosta (na reci Vardar i deli Skoplje na dva dela) je mali trg “Skenderbeg” na kojem je postavljem spomenik istoimenog balkanskog nacionalnog heroja. Odnosi između dve etničke zajednice su posebno krhki nakon oružanog konflikta 2001. godine, kada su se sukobili albanski pobunjenici s makedonskim bezbednosnim snagama. Konflikt je bio okončan u avgustu potpisivanjem Okvirnog sporazuma u Ohridu. Time je albanska etnička zajednica dobila veća prava, najpre u obrazovanju, zapošljavanju i korištenju jezika.

Šest godina, vladajuću koaliciju

sačinjavaju makedonska VMRO-DPMNE i albanska Demokratska unija za integracije. Međutim, krhi međuetnički odnosi se često preslikavaju i u njihovim odnosima. “Nedostatak progresu u rešavanju problema s imenom i krhki međuetnički odnosi uzrokuju konflikt u vladajućoj koaliciji. Ahmeti je rekao da grubo insistiranje Gruevskog oko makedonskog identiteta vređa DUI, te da etnički Albanci nisu zadovoljni koalicijom između DUI i VMRO-DPMNE.”¹⁵

„U nacionalnim odnosima glavno pitanje, s jedne strane, je pitanje o ravnopravnosti ili potčinjenosti. Ovo pitanje je od najvećeg značaja za pouzdanje ili nepouzdanje, za suživot ili neprijateljstva i konflikte, pitanje koje se, na kraju krajeva, svodi na ravnomerno ili neravnomerno ravnište ekonomskog i socijalno-kulturnog razvijanja među pripadnicima nacije i posebne nacionalnosti/nacionalno-etničke manjine. S druge strane, to je pitanje odnosa među pripadnicima ove grupe i funkcioniranje sistema vlasti, pitanje o pronalaženju metoda, mjere, i kriterija za ravnopravnu ili, bar, najpravedniju moguću zastupljenost svih nacionalnih grupa u donošenju i realiziranju državnih odluka. To je jedinstven put za obezbeđivanje, u takvim uslovima životne stvarnosti, mirnog

¹³ Vakninza, Sem, BalkanInsight, <http://www.balkaninsight.com/en/article/ghosts-of-the-past-endanger-macedonia-s-future>

¹⁴ Ibid.

¹⁵ <https://wikileaks.org/cable/2010/02/10SKOPJE52.html>

sužiteljstva, dobrosusjedstva, progrusa.“¹⁶ Taj put dobrosusedstva je očito problematičan i pun rupa posebno u odnosima Makedonije i Grčke. Često je to stav političkih elita i intelektualaca u Grčkoj.

„Proteklih nekoliko meseci mlado političko liderstvo u Skoplju je uspelo isprovocirati Grčku. Bezrazložno provokativnim izjavama, preimenovanje aerodroma u Skoplju i Ohridu u 'Aleksandar Veliki' i 'Sveti Apostol Pavle', te nespremnost da se pregovara na smislen način pogoršali su stvari i osigurali da pretnja vetom ostane popularna i kredibilna. Trebaju se uzeti u obzir arogancija i kontraproduktivna priroda ovih provokacija prije nego što se grčke pozicije rutinski i previše lako osude.“¹⁷

Republika Makedonija ima otvorenih pitanja i sa susednom Srbijom. Srpska Pravoslavna Crkva (SPC) ne priznaje nezavisnu Makedonsku Pravoslavnu Crkvu (MPC) i traži da se Jovan Vraniškovski, danas njen, a nekada vladika MPC-a osloboди izdržavanja zatvorske kazne zbog pronevere novca. Iako je pitanje u rangu

¹⁶ Bajaldžiev, Dimitar 2000, Politikologija, Kumanovo: Makedonska riznica, str. 498.

¹⁷ Tziampiris, Aristotle za Washington Times, <http://www.washingtontimes.com/news/2008/mar/30/the-macedonian-name-dispute/#ixzz3Dxhqnt00>

crkvenih odnosa, ova se tema redovno otvarala na susretima zvaničnika obe države.¹⁸ Odnosi sa Srbijom su se pogoršali i nakon što je Makedonija priznala nezavisnost Kosova.¹⁹ Kosovo je kao bivša autonomna pokranija Srbije svoju nezavisnost proglašilo 17.02.2008. godine.

Primeri medijskog izveštavanja

U ovom radu napraviće se presek medijskih izveštaja, odnosno navest će se primeri izveštaja svih prethodno opisanih naracija prisutnih u medijima tokom proteklih godina.

Po pitanju spora o imenu, vlasti se najčešće oglašavaju na izborima. Sadašnje vlasti su prilično „tvrde“ u pozicijama, što zapravo znači zalaganje za ostavljanje ustavnog imena zemlje i organizovanje referenduma po pitanju bilo kakve promene.

Tako je u poslednje vreme aktivnija u ovom narativu vladajuća partija Albanaca, DUI.

Lider Demokratske Unije za integraciju (vladajuća partija Albanaca u Makedoniji) poslao je pismo do generalnog sekretara NATO-a Andera Foga Rasmunsena u kome

¹⁸ <http://www.naslovi.net/2014-02-28/b92/poteskoce-kosovo-i-odnos-spc-mpc/9108619>

¹⁹ <http://arhiva.vlada.mk/?q=node/1257>

A screenshot of the official website of Kiro Kambovski. The main page features a large photo of Kiro Kambovski speaking at a podium. To his right is a banner for Sparnasse bank, which includes the text 'Создаден за остваряване желания!' (Created for fulfilling wishes!) and 'Вашите съвети и предложения важат' (Your advice and suggestions matter). Below the banner is a link to 'SPARNASSE'. At the bottom of the page, there is a section titled 'Научници вести' (Scientists news) with a link to 'София'.

traži pomoć NATO alijanse u rešavanju sporu o imenu Makedonije. U pismu on kaže kako rešavanje ovog problema ne ide samo u prilog Makedoniji, nego i Zapadnom Balkanu, isto kao što je pozitivno uticao dogovor između Beograda i Prištine.²⁰

U drugom je članku intervju s bivšim šefom makedonske diplomatiјe Antonijem Milošoskim za Radio Slobodna Evropa u

www.Grade-10-NCERT-Solutions.com | Page No. 177 (Solutions for Chapter 15, Exercise 15.2)

ИАКЕДОМІЯ | СБІРНІ | ЕПІСОДИ | ВІДЕОНОВЛІНІ | ПІДКАСТИ | СОЦМЕДІА

Ахмети бара помош од НАТО за името

Си Азмет, лидер на ДУИ, испрати писмо до генералниот секретар на НАТО каде подговардаше да поинтира во решавањето на спорот со Грција, што е начинот и за цел Балкан.

kojem on navodi kako: „Grčka ne dozvoljava ulaz Makedonije u Evropskoj Uniji prije Srbije“.

Nadalje kaže kako mu je bivša šefica Dora Bakojani rekla da će Grčka uraditi sve da Srbija uđe prije Makedonije u EU. Kaže i kako grčko vodstvo nema interes ka dijalogu i rešavanje spora o imenu i potreba da se treća strana uključi u

²⁰ (Deutsche Welle, 15.06.2014)

rešavanju spora. Navodi se mogućnost da ta treća strana bude neka svetska sila, SAD, Njemačka ili Francuska.

„Em daleko, em nikad bliže do rešenja o imenu“, naslov je članka makedonskog servisa Radio Slobodne Evrope. U članku se navodi kako iz vladajućih stranaka VMRO DPMNE i DUI dolaze izjave kako nikad nije bio bliži kompromis o imenu i da osim dvije, potrebno je da se u sporu uključi još jedna zainteresovana strana²¹.

Predsjednik Makedonske Akademije Nauka i Umetnosti Vlado Kambovski (8.05.2014) kaže kako „Za jezik, identitet i državno ime se ne pregovara“. Prvi čovek najveće naučne institucije u R. Makedoniji kaže kako „rešenje spora o imenu postaje predmet beskorisnih i političkih manipulacija, a makedonski nacionalni identitet, jezik i ustavno ime ne mogu biti predmet pregovora“.

Sličan se ton provlači i u sporu koji Makedonska Pravoslavna Crkva ima sa Srpskom Pravoslavnom Crkvom. To objašnjava i ovaj prilog s prvim čovekom MPC-a gospodinom Stefanom.

„Odnosi sa Srpskom Pravoslavnom Crkvom su status quo, i pored toga što braća ariereji SPC-e kažu kako se nismo obratili pismom, ja kažem da smo mi to tri puta uradili, ali oni nam nisu odgovorili.

Ne drže njihova objašnjenja da nismo za dijalog. Naša crkva produžava sa kontaktima sa svim pravoslavnim crkvama i očekujemo da će MPC zauzeti mesto koje joj pripada“²²

O crkvenom sporu se izveštava i na ovakav način: „Spor MPC – SPC prije svega je politički, brzo rešenje ne treba se očekivati“. Kako se navodi u prilogu TV 24 Vesti, od 6.6.2014. godine, u kojem se novinar poziva na izjave nekoga ko poznaje situaciju.

„Jovanis Vranišković“ je naslov članka na portalu „Denešen“, od 16.05.2014. godine u kojem se analizira crkveni problem Makedonije i Srbije. Jovan Vraniškovski je ime vladike koji Srpska Crkva jedino priznaje za legitimnog pravoslavnog predstavnika u Makedoniji.

²¹ Autor: Marija Tumanovska, 13.06.2014

²² (TV Telma, 15.06.2014)

(On je bivši vladika MPC, ali se priklonio SPC i napravio paralelnu crkvu koja nema puno pristalica u zemlji m.p.) Naslov „Jovanis Vranišković“ je otvoreni govor mržnje i karikiranje imena vladike Jovana Vraniškovskog, pošto „Jovanis“ zvuči kao tipično grčko ime, a „Vranišković“ na srpsko prezime, sugerira da ovaj vladika radi za grčke i srpske interese.

Odnos Bugarske i Makedonije

Prilog na nacionalnoj televiziji Telma u kojem se analizira ideja bugarskog predsednika Plevnalieva o zajedničkom slavlju Ilindana i ostalim praznicima koji

se obeležavaju u Makedoniji i Bugarskoj. Koriste se stavovi samo jednog istoričara tvrdi da iza ideje o zajedničkim proslavama kriju veliki bugarski interesi.²³

Radio Slobodna Evropa, makedonski servis (19.06.2014) objavljuje prilog naslovljen „Zajedničko slavlje Ilindana s Bugarskom rastalasalo Bitolj“. Prenose se stavovi građana koji kažu kako je ta inicijativa „pokušaj prisvojavanja makedonske istorije“. U ovom članku se citira i doktor istorijskih nauka iz prošlog TV priloga koji kaže kako je inicijativa pokušaj krađe makedonske istorije. Ipak, RSE prenosi i stavove građana koji daju i drugačije mišljenje, da je zajednička proslava praznika političko, a ne istorijsko pitanje i da je to dobro za evropsku budućnost Makedonije.²⁴

²³ (Velikobugarski interes krije ideja zajedničkih proslava, 16.06.2014)

²⁴ („Zajedničko slavlje Ilindana sa Bugarskom rastalasalo Bitolj“, RSE, Makedonski servis, 19.06.2014)

O unutrašnjim međuetničkim odnosima

Na dan 17. juna 2013. godine, u članku „Međuetnički odnosi na tanak mraz“²⁵, navodi se da iako je Makedonija važila kao zemlja u kojoj vladaju bratstvo i jedinstvo i bila nazivana „oazom mira“ ipak su se desili neredi, konflikti, tenzije, a političari umesto da grade suživot, pokazali su se kao eksperti za kontrolisanje incidenata.

U članku istog medija pod nazivom “Vlast najodgovornija za etničke podjele” navodi se kako je Makedonija država dva odvojena društva, što nije dobro.

²⁵ Radio SlobodnaEvropa, makedonski servis

Poziva se na eksperte koji analiziraju međuetničke odnose, a ti eksperti kažu da su za sadašnju situaciju najodgovornije partije na vlasti. Navodi se kako je potrebno uključenje cele javnosti zbog toga što su međuetnički odnosi krhki, a nekad predmet tenzija.²⁶

Vijest je tako i činjenica da je “Albanac spasio Makedonku da se ne udavi u nevremenu”²⁷

²⁶ (Vlast najodgovornija za etničke podele, RSE, makeodnskiservis)

²⁷ (Portal MK News, 27.05.2014.)

U medijima se često provlače, sa strahovanjem, odnosi unutar vladajuće koalicije u zemlji, a posebno zahtevi albanskih političara. Nepisano pravilo je da u zemlji vladu formiraju stranke Makedonaca i Albanaca koje su pobedile na izborima. Vest od prije dve nedelje koja je bila glavna vest u medijima je da je predsjednik DUI-a na kongresu stranke ponovio predlog za konsenzualnog (dogovorenog, zajedničkog) predsednika države, kao mogućnost za novu klimu u međuetničkim odnosima. Ovo je prije izbora bila vruća tema, uglavnom satanizirana od strane makedonskih medija. Još jedan članak u kojem se citira jedan visoki funkcijoner stranke DUI, Izet Medxiti koji pita: „Ako ne uđemo u NATO zašto bi ostali u vradi“. (Info, 29.05.2014.)

Zaključak

Prema medijskim izvještajima možemo primetiti da je ton koji se koristi u medijima emotivan, s provlačenjem priče o ugroženosti i strahu. Prisutan je optužujući ton, često i govor mržnje. Neka druga strana kriva je za nepravde koje se dešavaju. Inicijative koje su kosmopolitske u osnovi, kao ona bugarskog predsjednika o zajedničkim proslavama praznika, tumače se kao pokušaj ostvarivanja velikodržavnih ideja. Tu su i „unutrašnji neprijatelji“, odnos „mi“ i „oni“, otvoreno nepoverenje u međuetničkim odnosima koje se provlači kroz medijske izvještaje i koje produbljava loše odnose.

Ponovo treba pomenuti da ta klima nastaje zbog dugogodišnjeg statusa quo u odnosima unutar zemlje, te u odnosima između suseda. Umesto učvršćivanja građanske države i ljudskih prava insistira se na međunacionalnim odnosima između Makedonaca i Albanaca. Također, treba pomenuti i različito tumačenje politike, dešavanja u medijima na makedonskom i albanskom jeziku, kao i samo stanje u medijima. Prema poslednjem izvještaju Freedom Housea, Makedonija je ponovo vraća na skalu države s hibridnim režimom, a ponajprije zbog situacije

slobode medija u zemlji.²⁸ Ove je godine zemlja pala na 122. mesto, što predstavlja pad za šest mesta u odnosu na prošlu godinu, a pad od 87 mesta u poslednjih sedam godina.²⁹

---

²⁸ Nations in transit, Freedom House, 2014

²⁹ Udruženje novinara Makedonije

Literatura

Knjige

1. Anthony, D. Smith 2009, Ethno-symbolism and nationalism, a cultural approach, Routledge.
  2. Bajaldžiev, Dimitar 2000, Politikologija, Kumanovo: Makedonska riznica.
  3. Frčkoski, Ljubomir 2009, *Karakterot na sporot za imeto među Makedonija i Grcija*.
  4. Gleny, Misha 2012, The Balkans, Nationalism, War and the Great Powers, 1804-2012, Anancy.
  5. Grosby, Steven 2005, Nationalism, a very short introduction, Oxford University Press.
  6. Škarić, Svetomir 2000, Makedonija na site kontinenti, Union Trejd, Skopje.

Online izvori

12. <http://netpress.com.mk/kambovski-za-jazikot-identitetot-i-drzhavnoto-ime-ne-se-pregovara/>
13. <http://www.plusinfo.mk/vest/138738/Megziti-Ako-ne-vlezeme-vo-NATO-zoshtobi-ostanale-vo-vladata>
14. <http://www.sec.mk/arhiva/1990 Referendum/Izvestaj za sproveden referendum 1990.pdf>
15. <http://www.stat.gov.mk/publikacii/knigaX.pdf>
16. <http://telma.com.mk/vesti/gg-stefan-nemame-odgovor-od-spc>
17. <http://www.washingtontimes.com/news/2008/mar/30/the-macedonian-name-dispute/#ixzz3Dxhqnt00>
18. <https://wikileaks.org/cable/2010/02/10SKOPJE52.html>

Macedonian Negation Through the Prism of Media Reports in the Country

Abstract: In this work we will analyse the topic, tone and focus in the media reports in Macedonia. The goal of this paper is to show how the actual political set-up in the region, intertwined history and open questions with the neighbours are reflecting in the media, in the process of news selection and tone that wriggle in the everyday informing. Marshall McLuhan taught that the media from one period and epoch are defining the essence of that society and epoch, also, that they are a mirror of the society and a stimulus of social change. Analysed examples in this work will show that the long term status-quo in the Macedonian society is present in the media discourse and it creates social issues and the public focus.

Keywords: Macedonia, name, nation, state, neighbours, minorities, church, Greece, Albanians, Serbia, Bulgaria, interethnic relation.